

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

“ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE”DE DEĞERLER EĞİTİMİ

(101-200. SAYILAR)

Yüksek Lisans Tezi

Narin LATİFOĞLU

İstanbul, 2013

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

“ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE”DE DEĞERLER EĞİTİMİ

(101-200. SAYILAR)

Yüksek Lisans Tezi

Narin LATİFOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi NARİN LATİFOĞLU'nun "ÇOCUKLARA MAHSUS
GAZETE"DE DEĞERLER EĞİTİMİ (101-200. SAYILAR) adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 17.07.2013 tarih ve 2013/28-49 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 10 / 10 / 2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. M.FARUK BAYRAKTAR	
2. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. EMİNE KESKİNER	
3. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. BANU GÜRER	

ÖNSÖZ

Türk basın tarihi incelendiğinde, çocuklara yönelik yayın faaliyetlerinin Tanzimat'tan sonra başladığı görülür. Batılılaşma sürecinde bir milat olarak kabul edilen Tanzimat dönemi, Osmanlı'daki çocuk dergilerinin yayın hayatına başlaması için de önemlidir. Osmanlı'da ilk çocuk dergisi 1869 tarihinde yayımlanan “Mümeyyiz”dir. II. Abdülhamid döneminde çocuk dergiciliği önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu dönemde basında uygulanan yayın politikaları nedeniyle çocuk dergiciliğine yönelik olduğu görülmüştür. Böylece, Mümeyyiz dergisinin ardından pek çok çocuk dergisi yayın hayatına girmiştir. Bunlardan Çocuklara Mahsus Gazete, Cumhuriyet öncesi 1896-1908 yıllarında, 626 sayı ile en uzun süre yayımlanan dergi olma özelliğini kazanmıştır.

Bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm; Değer Eğitimi, II. Abdülhamid Döneminde Süreli Yayınlar ve “Çocuklara Mahsus Gazete”, 2. Bölüm; Çocuklara Mahsus Gazete’de Dinî ve Ahlaki Değerlerdir.

I. Bölümde; Değer Eğitimi, II. Abdülhamid Dönemi’nde Süreli Yayınlar incelenmiş yayımlanan çocuk dergilerinin bazıları hakkında özet bilgi verilmiştir. Ayrıca Çocuklara Mahsus Gazete ayrıntılı tanıtılmış bu bağlamda, derginin yayın ilkeleri, yazar kadrosu, okurlara yönelik yayın faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dergide kullanılan “edebî türler” incelenmiştir. II. Bölümde ise; Çocuklara Mahsus Gazete, dinî ve ahlaki değerlerin kazanımı ve çocukların olumsuz davranışlardan korunması açısından incelenerek değerlendirilmiştir.

Çocuklara Mahsus Gazete ile ilgili yapılan çalışmalar, bugünkü değer eğitimi ve öğretimine kaynaklık edecek düzeyde yeterli olmadığı gerekçesiyle bu araştırmanın Din Eğitimi açısından önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dinî ve ahlaki değerlerin kalıcı davranışa yönelik olarak öğretilmesinde önemli bir yeri olan bu dergi ile ilgili yapmış olduğum araştırmada, yardım ve hoşgörülerini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Faruk Bayraktar’a en içten şükranlarımı sunarım.

İstanbul, 2013

Narin LATİFOĞLU

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	i
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Problemi.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Yöntemi	3
Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEĞER EĞİTİMİ, II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLAR VE “ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE”

1.1. DEĞER EĞİTİMİ	6
1.2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLAR	9
1.2.1. II.Abdülhamid Döneminde Çocuk Dergileri.....	11
1.2.1.1. Bahçe	12
1.2.1.2. Çocuklara Arkadaş	12
1.2.1.3. Çocuklara Kıraat.....	13
1.2.1.4. Çocuklara Rehber	13
1.2.1.5. Çocuk Bahçesi	14
1.3. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE.....	15
1.3.1. Çocuklara Mahsus Gazete’de Kullanılan Edebî Türler.....	27
1.3.1.1. Hikâye	27
1.3.1.2. Roman	29
1.3.1.3. Fabl.....	30
1.3.1.4. Şiir	33
1.3.1.5. Fıkra.....	35
1.3.1.6. Anı	37
1.3.1.7. Atasözleri.....	38
1.3.1.8. Bilmece.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE DİNÎ VE AHLAKÎ DEĞERLER

2.1. DİNÎ DEĞERLER	42
2.1.1. Allah Sevgisi	42
2.1.2. İbadet	46
2.1.3. Ahlak	54
2.2. AHLAKÎ DEĞERLER.....	59
2.2.1. Doğruluk.....	60
2.2.2. Edep.....	63
2.2.3. Büyüklere Saygı	66
2.2.4. Çalışkanlık.....	69
2.2.5. Sabretmek	71
2.2.6. Merhamet.....	72
2.2.7. Sorumluluk	75
2.2.8. İyilik ve Yardımseverlik.....	78
2.2.9. Kanaatkârlık	82
2.2.10. Dostluk ve Kardeşlik	84
2.2.11. Diğerkamlık.....	87
2.2.12. Cesaretli Olmak	88
2.2.13. İffet	89
2.2.14. Hayvan Sevgisi	90
2.3. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE SAKINILMASI İSTENEN BAZI DAVRANIŞLAR VE ZARARLI ALIŞKANLIKLAR	93
2.3.1. Yalan Söylemek.....	94
2.3.2. Hırsızlık	96
2.3.3. Kıskançlık.....	99
2.3.4. Kibir.....	100
2.3.5. Dilencilik	101
2.3.6. Tembellik.....	102
2.3.7. Alkollü İçki İçmek.....	105

2.3.8. Tütün Kullanmak.....	106
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	109
EKLER.....	113
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR

AÜ	Ankara Üniversitesi
a.s.	Aleyhisselâm
bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
ÇMG	Çocuklara Mahsus Gazete
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
GÜ	Gazi Üniversitesi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	Marmara Üniversitesi
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahü aleyhi ve sellem
SÜ	Selçuk Üniversitesi
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

İçinde yaşadığımız çağda, toplumsal ve bireysel anlamda dinî ve ahlaki değerlerde yaşanan dejenerasyon, en fazla şikâyet edilen konulardan birisini oluşturmaktadır. Günümüz insanın sıkıntı çektiği sorunlara bakıldığında, bunların çoğunun doğrudan veya dolaylı olarak ahlakla bağlantılı olduğu görülür.

Elbette bu sorunlar sadece çağımızın yaşamış olduğu bir problem değildir. Kur'an-ı Kerim'de geçmişte yaşayan toplumlar hakkında bilgi veren kıssalara bakıldığında, bu toplumların bazılarının ahlaki yozlaşma nedeniyle helâk oldukları görülür.

Günümüzde ise basın-yayın organları, bilgi teknolojilerinden elde edilen veriler, sosyal paylaşım siteleri, buralarda verilen örnekler ve kullanılan üsluplar incelendiğinde değerler açısından gelinen noktanın, toplum üzerinde kontrol edilemez, yıkıcı bir etki yarattığı görülür. Bu durum özenle planlanan ve uygulanan bir değer eğitimi programının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ahlaki davranışların kazandırılmasında eğitim öğretimin önemi büyüktür. Ancak ahlaki yozlaşmanın kitle iletişim araçları ile birlikte hızla yayılması karşısında okullarda verilen dinî ve ahlaki eğitimin de yetersiz kaldığı söylenebilir.

Değer eğitiminin başladığı ilk kurum ailedir. Ahlak eğitiminin temeli ailede atılmaktadır. Aile içinde çocuklar, daha çok ebeveynlerini model alarak yaşamın ilk yıllarında ahlaki değerleri kazanmaya başlamaktadırlar. Bu anlamda aile bireylerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Çocuğa dinî ve ahlaki değerleri kazandırmada anne ve babalar olumlu rol model olmakla birlikte, değer öğretiminde araç olarak kullandıkları kaynaklara da özen göstermeleri gerekir.

Günümüzde çocuklara yönelik hazırlanan eğitim serileri, dergiler, hikâye kitapları, eğitim cdleri olduğu gibi II. Abdülhamid döneminde de çocuklara yönelik süreli yayınlar çıkarılmıştır. Bu yayınlardan biri de “Çocuklara Mahsus Gazete”(ÇMG) dir. Bu gazetenin yayımlanmasındaki amaç kültürel mirasımız içersinde yer alan dinî ve ahlaki değerleri, aileleri yoluyla Osmanlı toplumundaki çocuklara benimsetmek ve onları batı kültürünün olumsuz etkilerinden korumaktır.

Araştırmanın ana problemini, ÇMG'nin (101-200.sayılarının) değerler eğitime katkısı oluşturmaktadır. Bu problem çerçevesinde ele alınan konular şunlardır:

1. Değer eğitimi,
2. II. Abdülhamid Döneminde süreli yayınlar ve çocuk dergileri,
3. ÇMG'nin genel özellikleri,
4. ÇMG'de kullanılan edebi türler,
5. ÇMG'de dinî ve ahlaki değerler,
5. ÇMG'de sakınılması istenen bazı davranışlar ve zararlı alışkanlıklar.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti, Müslim ve gayrimüslim birçok ulustan oluşan bir devlettir. Devlet idaresi, bütün bu ulusları beş altı asır boyunca dünya tarihinde eşine az rastlanan bir uyumla bir arada tutarak yönetmiştir.

Ancak, II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta pek çok problemle karşılaştığı bir dönemdir. Avrupa'nın bilim ve teknolojiye hızla ilerlemeye geçtiği bir dönemde Osmanlı Devleti'nin, bu gelişime pek de ayak uyduramadığı görülmüştür. Bu süreçte Osmanlı Devleti eski asırlardaki ihtişamını yitirmeye başlamıştır. II. Abdülhamid, tahtta bulunduğu otuz üç yıl boyunca, değişik politikalarla başvurarak durumu en azından muhafazaya çalışmıştır.

Bu dönemde Osmanlı toplumunu eski ihtişamlı günlerine kavuşturmak için onun sahip olduğu dinî ve ahlaki değerleri korumak ve yaşatmak gerektiği düşünülmüyordu. “Bir toplum, değerlerinden yoksunlaştırılmışsa, değerleriyle olan bağı kopmuşsa o toplumun ayakta durması zorlaşacaktır.”¹

Bu düşünceden hareketle geleceğin büyükleri olacak çocukları örgün eğitim dışında da basın yayın yoluyla neşredilen gazete ve dergilerle eğitmek ve onlara dinî ve ahlaki değerleri kazandırmak devletin bekâsı için önemli görülmüştür. Bu açıdan düşünüldüğünde 1896-1908 yılları arası yayın faaliyetinde bulunan “ÇMG”nin önemli bir hizmeti ifa ettiği söylenebilir. Zira çocuklara yönelik süreli yayınlar içinde 12 yıl gibi uzun bir süre yayın yapan tek gazete ÇMG olmuştur. Bu yönüyle toplum üzerinde etkili olduğu ve kabul görüp beğenildiği söylenebilir.

¹ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, İstanbul, 2000, s.10.

Bu dönemde, batılaşma sürecinde olan Osmanlı Devleti, -Avrupa'nın bilim ve tekniğini almakla birlikte- kendisinin sahip olduğu dinî ve ahlaki değerleri yaşatma yolunda da mücadele vermiştir. Bu amaçla geleceğin büyükleri olacak çocuklar, örgün eğitimin yanında basın yayın yoluyla da eğitilerek istenilen doğrultuda yetiştirilmek istenmiştir.

Günümüzde dinî ve ahlaki değerleri yaşamak ve yaşatmanın önemi, kitle iletişim araçlarının olumsuz yönde kullanımının artması, sanayi toplumuna geçişin doğurmuş olduğu problemler sonucu daha da artmış durumdadır.

Araştırmanın amacı, II. Abdülhamid Döneminde yayımlanan ÇMG'de hangi dinî ve ahlaki değerler üzerinde durulduğunu ve bu değerlerin nasıl kazandırılmaya çalışıldığını ortaya koymaktır.

Değerler eğitimi, aile ve toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Aile ve toplum içinde yaşayan insanları dinî-ahlaki değerler ve yasalar bir arada tutar.

Bilindiği gibi çocuk dergi ve gazetelerinin değerlerin öğretilmesinde çok önemli bir katkısı vardır. Bunlar, basın-yayın yoluyla, yaygın eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmelidir. Bu dergi ve gazeteler örgün eğitim-öğretim gören çocuklar için de önemli bir kaynak niteliği taşıyabilir.

Günümüzde değerler eğitimi açısından yaşanan problemlere çözüm noktasında, çocuklara dinî ve ahlaki değerlerin kazandırılması ve yaşatılmasında, bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesinde, ÇMG'nin incelenip ele alınması önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

ÇMG, Osmanlı'da II. Abdülhamid döneminde yayın faaliyetinde bulunan bir çocuk dergisidir. Bu nedenle o dönemde yayımlanan bazı çocuk dergi ve gazeteleri hakkında kaynak taraması yapılmıştır.

626 sayı yayımlanan ÇMG'nin (101-200.) nüshaları taranmış bu nüshalar, değer eğitimi açısından incelenmiş bu aşamada dergi ile ilgili ulaşılan kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Genelde eski harfli çocuk dergileri ile ilgili kaynaklarda ÇMG hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Bu kaynaklarda derginin o dönemde yayımlanan çocuk dergileri içinde en uzun ömürlü yayın organı olma özelliğine dikkat çekilmiştir.²

ÇMG hakkında Yüksek Lisans düzeyinde farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Ancak değer eğitimi alanı ile ilgili sadece bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma Yrd. Doç. Dr. Emine Keskiner'in danışmanlığında, Gülşah Atmaca'nın hazırlamış olduğu "Çocuklara Mahsus Gazete'de Değerler Eğitimi (1-100. Sayılar)"³adlı Yüksek Lisans Tezidir. Bu tez, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans düzeyinde bu konuda yapılan ilk çalışmadır. Bizim çalışmamız da bu çalışmanın devamı niteliğindedir. Diğer çalışmalar ise; Eski Harfli Dergilerden "Çocuklara Mahsus Gazete" - "Tahlili Fihrist – İnceleme"⁴ -, "Çocuklara Mahsus Gazete'nin 1-50 sayılarının (I. Cildinin) Sistematik Tedkiki ve Umumi İndeksi"⁵, "İlk Türkçe Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete"⁶ dir.

ÇMG, neşredildiği dönem itibariyle Osmanlı Türkçesi ile yazıldığından incelenen bölümler, aslına sadık kalınarak günümüz Türkçesine çevrilmiş günümüzde anlaşılması zor olan bazı kelimelerin sözlük anlamları, araştırmadaki dipnotlarda açık bir şekilde verilmiştir. Bir derginin okurlar tarafından beğenilip kabul görmesinde; uslûbunun ve edebî yönünün güzel olması, önemli bir etken olduğundan dergide, kullanılan farklı edebî türler hakkında da tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Bu çalışmada, farklı edebî türlere verilen örnekler, dinî ve ahlaki içerikli metinlerden seçilmiştir.

ÇMG'deki metinler, konu olarak incelendikten sonra dinî değerler, ahlaki değerler ve sakınılması istenen bazı davranış ve zararlı alışkanlıklar olmak üzere üç başlık altında gruplandırılmıştır. Bu çalışmada konu başlıklarının oluşturulmasında, dergide konuya verilen önem ve yer verilme sıklığı esas alınmıştır.

Dinî ve ahlaki konuların içeriği oluşturulurken konuyu destekleyen ayet ve hadislerden faydalanılmıştır.

² İsmet Kür, **Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991, s.80-81. Ayrıca bk. Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, İstanbul, 1999, s.88-91.

³ Gülşah Atmaca, "Çocuklara Mahsus Gazete'de Değer Eğitimi (1-100. sayılar)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, MÜ SBE, İstanbul), 2011.

⁴ Havva Sena Yaman, "Eski Harfli Dergilerden "Çocuklara Mahsus Gazete" -Tahlili Fihrist-İnceleme-Metin", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, SÜ SBE, Konya), 2004.

⁵ Kirman Gültürk, "Çocuklara Mahsus Gazete'nin 1-50 Sayılarının Sistematik Tedkiki ve Umumi İnteksi" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İÜ SBE, İstanbul), 1981.

⁶ Sena Küçük, "İlk Türkçe Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, SÜ SBE, Konya), 2010.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, ÇMG'nin (101-200.sayıları) dinî ve ahlaki değerler açısından incelenerek değerlendirilmesinden ibarettir.

1896-1908 yılları arasında yayımlanan ÇMG, 626 sayıdan oluşmaktadır.⁷ Çalışmanın yüksek lisans tezi olması, sürenin yeterli olmaması ve derginin 1-100. nüshalarının üzerinde çalışılmış olması nedeniyle bu araştırma ÇMG'nin 101-200. sayıları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada, dinî ve ahlaki içerikli metinlerin tahlil edilmesinin yanı sıra, derginin genel özelliklerini içeren metinler de incelenmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır: 1.Bölüm; Değer Eğitimi, II. Abdülhamid Döneminde Süreli Yayınlar ve “ÇMG”, 2.Bölüm; ÇMG’de Dinî ve Ahlaki Değerler’dir.

Çalışmanın ilk bölümünde Değer Eğitimi, II. Abdülhamid Döneminde Süreli Yayınlar ve ÇMG hakkında tanıtıcı bilgiler sunulacaktır.

⁷ M.Orhan Bayrak, **Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, İstanbul: Küll Yayınları, 1994, s.28. Ayrıca bk. Okay, s.91.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEĞER EĞİTİMİ, II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLAR VE “ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE”

1. 1 DEĞER EĞİTİMİ

Değer sözlükte; “bir şey veya kimsenin taşıdığı yüksek manevî vasıf, meziyet, kıymetli nitelik; yüksek meziyetlere veya vasıflara sahip kıymetli kimse veya şey” anlamlarına gelmektedir.⁸

Köknel’e göre değer, somut ya da soyut kavramların önemini belirtmeye yarayan soyut ölçü birimidir; canlı ve cansız varlıkların, olayların, olguların durumunu, önemini anlatan bir kelimedir.⁹

Değer; bir toplum içinde yaşayan insanlar arasında benimsenmiş ve yaşatılmakta olan her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ve kıymettir. Söz ve davranışların doğru, yanlış, güzel, çirkin, iyi ve kötü şeklinde tanımlanmasını sağlayan temel etken değerdir. Bu bakımdan günlük konuşmalarda iyi, kötü denildiğinde ahlaki değerler; güzel veya güzel değil denildiğinde sanatsal değerler; helal, haram denildiğinde ise dinî değerler kastedilir. Gelenek ve göreneklerle birlikte adalet, hürriyet, hak, hukuk, düşünce, ilim, medeniyet, dil, vatan ve millet sevgisi de değerler arasında yer alır. Değer, insanlara mahsus olan özelliklerdendir. İnsanlar, değerleri, kuralları koyarlar, bunlara bağlanırlar ve bunları uygularlar. Değerlerde inanç ön plandadır. Değerler, zaman ve mekân üstü bir kaynağa dayanmalıdır. Ancak böyle olursa, kalıcı, etkili ve devamlı olur.¹⁰

Meaney’e göre, değerler değişkendir. Bir toplumda iyi olan diğer bir toplumda kötü olarak nitelenebilir. Hatta birey için bile zamana, koşullara veya yere bağlı olarak iyi kötü değerlendirmeleri değişebilir. Ancak bazı değerler birey için kalıcı hâle gelebilir (mutlak değerler) ve bunlar diğer değerler için temel unsur niteliğindedir. Değerler, tutum ve inançlardan farklı olarak, belli bir nesne, kişi ya da grupla ilişkili değildir. Değerler daha geneldir ve kişinin büyük bir nesneler ya da insanlar grubuna yönelik davranışlarını etkiler. Bunun yanı sıra kişinin sahip olduğu değerler, bir şeyin

⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Cilt.1, 1.Baskı, İstanbul: Kubbealtı Yayınevi, 2005, s.648.

⁹ Özcan Köknal, **İnsanı Anlamak**, İstanbul: Altın Yayınları, s.17.

¹⁰ Süleyman Hayri Bolay ve Kâzım Sarıkavak, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi**, 2.Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2003, s.18-19.

iyi ya da kötü mü olduğunun kararlaştırılmasında, bireyin davranışlarının değerlendirilmesinde bir standart niteliği taşır. Herhangi bir kişiyi, olayı ya da objeyi nasıl nitelediğimiz, sahip olduğumuz değerlere bağlıdır. Birey, günlük yaşamında aldığı kararlarda, tüm eylemlerinde sahip olduğu değerleri işe koşar. Sahip olunan değerlerin farkında olmak ve değerleri serbest olarak seçmek ve içselleştirmek bireyin yaşam kalitesini arttıran önemli özelliklerden birisidir.¹¹ Değerler neyin yapılması gerektiğini söylemezler ancak yapılacak olan doğru şeyler için rehberlik ederler.

Schwartz’a göre değerler; “arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, önem derecelerine göre değişen, durum ötesi hedefler” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²

Değerlerle ilgili pek çok sınıflandırma yapılmıştır. Alman psikolog Edward Spranger değerleri altı temel gruba ayırmıştır. Bunlar; bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dinî değerlerdir. Spranger sınıfladığı değerlere göre de altı insan tipi çizmiş, bu insan tiplerinin farklı ve baskın özelliklerini belirlemiştir.¹³

Rokeach de değerleri amaç ve araç değerler şeklinde sınıflandırmıştır. Amaç değerler, hayatın temel değerlerini (dinî olgunluk, iç huzur, gerçek dostluk, özgürlük, aile güvenliği vb.), araç değerler (dürüstlük, cesaret, yardımseverlik, sorumluluk sahibi olma vb.) bu amaçlara ulaşmada kullanılabilecek davranış şekillerini içermektedir.¹⁴

Hilmi Ziya Ülken ise değerleri, içkin değerler, aşkın değerler ve normatif değerler olarak üç ana gruba ayırmıştır. İçkin değerler, “inanma”dan daha çok bilmenin hâkim olduğu değerlerdir. Aşkın değerler, bireyin sosyal çevresi ile etkileşmesinden doğan, kişilerarası değerlerdir. Bilgiden çok inanma üzerine kuruludur. Bu değerler ahlak ve dindir. Normatif değerler ise kişilerarası ilişkilerden doğan söz ve davranışların birbirleriyle değişiminden doğan değerlerdir.¹⁵

Bu araştırmaya konu olan ÇMG’deki metinler incelendiğinde; çocuklara kazandırılmak istenen değerler, dinî ve ahlaki değerlerdir. Bu çalışmada yukarıda çeşitli

¹¹ Sıddıka Demirtaş, “Çocuk Yuvasında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Değer Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Etkiniği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009), s.4-5.

¹² Veyssel Uysal, “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dinî Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri”, R. Kaymakcan (Ed.) ve diğerleri, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu** içinde (215-240), İstanbul: DEM Yayınları, s.218.

¹³ Mehmet Zeki Aydın ve Şebnem Akyol Gürler, **Okulda Değerler Eğitimi**, Nobel Yayınları, Mart, 2012, s.10.

¹⁴ Oktay Akbaş, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, GÜ SBE, Ankara, 2004), s.30.

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken, **Değerler Felsefesi**, İstanbul: Ülken Yayınları, 2001, s.261-265.

biçimde sınıflandırılan değerlerden ziyade, dinî ve ahlaki değerler üzerinde durulmuştur.

Din, bir eğitim ve ahlak sistemidir. Durkheim'e göre dinin esası, kutsal bir varlığa bağlanma ve ona ibadetle yönelmedir. Dinî değerler Allah'a inanma, ibadet ve ahlaktır. Dinler toplumları ahlaken düzeltmek için gelmiştir. Toplumda doğruluk, dürüstlük, sevgi, şefkat, merhamet, yardımlaşma ve paylaşma duyguları vb. hâkim olmalıdır. Dinler bu değerleri öğretirler.¹⁶

Değer eğitiminin amacı, insan hayatını anlamlı kılmak, ruh sağlığını korumak, kişiliği güçlendirmek, ahlak ve karakteri sağlamlaştırmaktır. Bireyin çevresine ve kendisine karşı olan sorumlulukların ve buna bağlı olarak da iyi bir geleceğin oluşturulmasında kendilerine düşen görevin farkına varmalarını sağlamaktır. Değer eğitimi ile ilgili öğrenmeler yaşam boyu etkisini devam ettirir.

İnsanî değerlerin temeli öncelikle aile ortamında atılır. Anne babaya hürmet etmek, kimsesizleri gözetmek, büyükleri sayıp küçükleri sevmek, doğru olmak ve dürüst davranmak, adil ve güvenilir olmak gibi değerler, öncelikle aile ortamı içinde öğrenilir ve zamanla toplumda yaygınlaşır. Bir toplumda değerlerin devamını sağlamak, ailenin topluma erdemli insanlar kazandırmasına bağlıdır.¹⁷

Değerlerin insan davranışlarını şekillendiren temel etken olmaları, onların toplumsallıkları ile yakından ilişkilidir. Toplumsal anlamda değerlerde yaşanan değişimler, insan karakterini etkilemekte, bu anlamda değerlerin değişmesi insan karakterini değiştirmektedir.¹⁸

“Değerlerin oluşumunda, insanların doğuştan getirdiği özellikler ile yaşadığı sosyal çevre de etkin bir rol oynar. Değerler insanları, insanlar da toplumsal değerleri şekillendirir. Değerler toplumun sahip olduğu kültürel yapıya anlam katar. Buna bağlı olarak yaşadığımız dünyada birbirinden farklı milletler ve değerler var olur.”¹⁹

Değerler insan davranışlarını şekillendirir ve insan hayatını derinden etkiler. Bu değerler edinilirken insan içinde bulunduğu toplumun grup, kurum vb. bağlamlarından ayrı düşünülemez. Bireyden yaşadığı toplumun sahip olduğu değerleri

¹⁶ Bolay ve Sarıkavak, s.22.

¹⁷ Nihat Nirun, **Aile ve Kültür**, Ankara, 1994, s.161.

¹⁸ Hasan Meydan, “İkögretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sakarya, 2012), s.12-13.

¹⁹ Hasan Çelikkaya, **Eğitim Sosyolojisi**, İstanbul, 1996, s.168.

benimsemesi beklenir. Değerlerin davranışlara dönüşebilmesi için bilişsel ve duyuşsal yönünün tamamlanması gerekir. Böylece insan, sahip olduğu değerlere uygun tutum ve davranışlar geliştirir.²⁰

Bir toplumun istikbâli, iyi yetişmiş, sağlam karakterli ve erdemli kişilerin varlığına bağlıdır. Bu özellikte kişilerin kendiliğinden yetişmesi söz konusu değildir.²¹ Değerlerin öğretilmesi ve nesilden nesle aktarımı, böylece devamlılığının sağlanması her toplumun başta gelen hedeflerinden birisi haline gelmiştir.²² Bunun için bilinçli ve planlı bir değer eğitime ihtiyaç vardır.

Değer eğitimi çeşitli şekillerde yapılabilir. Bunlar içinde beliren iki usul değer eğitiminde önemlidir. İlki taklitle, benimsemeyle başlayan devredir. Bu devrede, anne-babalar model olarak görülür. Yetişmekte olan nesiller, çocukluk çağından itibaren anne- babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişir. Bu durum ilerleyen yaşlarda milli kahramanları, edip ve şairleri, bilim adamlarını, artistleri, vs. model alma şeklinde devam eder. Halkalar genişler, takit ve model alma evrensel alana açılır. İkincisi ise, değerlerin sistemdeki yeridir. Devleti yöneten siyasi ve sosyal sistem, hangi değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, devletin eğitim sisteminde o değerlerin öğretilmesi hedef olarak belirlenir.²³

1.2. II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE SÜRELİ YAYINLAR

Osmanlılar, kitap ve gazete basımında olduğu gibi dergi yayını alanında da Avrupa'dan oldukça geri kalmışlardır. Osmanlı'da yayımlanan ilk Türkçe dergi, 26 Mart 1849'da yayın hayatına atılan "Vakayî-i Tıbbiye'dir. Bu dergi ilk Türkçe yayınlanmış dergi olma özelliği ile önemlidir. Çünkü bu dönemde dergiler yabancı dilde yayınlanıyordu. Osmanlı Devleti'nde, 1850 yılında toplam 31 süreli yayın bulunmaktadır. Bu yayınların çoğu yabancı dillerde yayınlanmıştır. Bu dönemde çıkan dergiler genellikle seçkinler tarafından yayınlanmış ve yine aynı kesime yönelmiştir.²⁴

²⁰ Meydan, s.13-14.

²¹ Hayati Hökelekli, **Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.280.

²² Demirtaş, s.4.

²³ Necmettin Tozlu ve Cem Topsakal, "Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi", Recep Kaymakcan (Ed.) ve diğerleri, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu** içinde (177-203), İstanbul: DEM Yayınları, s.180-181.

²⁴ Osman Koloğlu, "Basın", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt.1, s.112.

1871 yılından itibaren dergi sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. 1880-1890 yılları arasındaki dönemde yayımlanan dergilerin sayısı ellinin üzerindedir. Bu dergilerin önemli bir bölümü 1880-1885 yılları arasında çıkmıştır. II. Abdülhamid döneminde uygulanan yayın politikaları gereği, gazete ve dergilerin başlıkları altında “...siyasetten maada her şeyden bahseder...” ibaresi yaygın bir şekilde yer almıştır.²⁵ Bundan dolayı bu dönemde siyasi dergilerin sayısında azalma olurken çocuk dergilerinin sayısında artış olduğu görülmektedir.

1878’de Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti’nin katkılarıyla gazeteler üzerindeki sıkı tedbirler olgunlaştırılmış 1880’de alınan bu tedbirler dergilere de yayılmış, 1882’de “Encümen-i Teftiş ve Muayene”²⁶ kurulmuştur. 1888’de matbaaların bastığı bütün yayınlara da ancak izin aldıktan sonra basma koşulu getirilmiştir. Gerçekte, II. Abdülhamid döneminde hiçbir yeni basın yasası yapılmamış, 1864 Yasası ve Âli Kararname yürürlükte kalmıştır. Ancak basınla ilgili yapılan bu düzenlemelerle hedeflenen, basının tek kaynaktan yönetilmesinin sağlanması ve hükümetin politikaları doğrultusunda yayın faaliyetlerinde bulunulmasıdır. 1879-1887 yılları arasında İstanbul’da her yıl ortalama 9-10, 1887-1908’e kadar ancak yılda ortalama bir yeni yayının piyasaya çıktığı görülür. Bunlar gazeteden çok dergi niteliği taşıyan yayınlardır. 1903’te yayımlanan bir “Şura-i Devlet Kararnamesi”nde belirtildiği üzere, basının illere yayılması isteniyordu. Bu yolla, tarım, doğal kaynaklar ve kültürün geliştirilmesi amaçlanmıştı. Bu kararnameye göre, -basında sıkı tedbirlerin alınmasına rağmen- aslında II. Abdülhamid’in de istenilen doğrultuda toplumun bilinçlendirilmesi ve aydınlatılmasında basının yaygınlaşmasını ve gelişmesini istediği anlaşılmaktadır.²⁷

Bütün bu gelişmelere paralel olarak denilebilir ki II. Abdulhamid döneminde İstanbul’da ve Anadolu’da yeni mekteplerin açılması ve sayılarının artması ile birlikte çocuk dergilerinin sayısının artışı da dikkat çekmiştir. Böylece hem mekteplerde uygulanan yeni müfredatlarla hem de süreli yayınlar içinde bulunan çocuk gazete ve dergileri aracılığıyla kitlelerin eğitilmesinde değer eğitime büyük önem verildiği görülmektedir.

²⁵ Koloğlu, s.114.

²⁶ Bayram Kodaman, “II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.31.

²⁷ Koloğlu, s.87.

1.2.1.II. Abdülhamid Döneminde Çocuk Dergileri

Çocuk dergisi kavramı eğitim için çok önemli bir kavramdır. Dilimizde “dergi” kelimesi gündelik olmayıp belli zamanlarda çıkan ve hedef olarak seçtiği konulardaki çeşitli yazıları içine alan sürekli yayın, mecmua anlamında olup eski Türkçede ise tir-gi “sofra” anlamında geçer.²⁸ Osmanlı’da dergicilik Tanzimat’la başlamış olup o zamanlar dergi kavramı kesinlik kazanmadığından haftalık, on beş günlük veya aylık sürelerle yayımlanan dergiler ‘gazete, risale, cedide ve mecmua’ gibi isimlerle adlandırılıyordu.²⁹ Osmanlı’da ilk gazeteler haftada bir çıktıkları için, gazete ile mecmua (dergi) arasındaki fark; ancak boy, hacim ve içerindeki yazılarda görülmekteydi.³⁰

Osmanlı’da, çocuk dergiciliği Avrupa’ya oranla oldukça geç başlamıştır. Osmanlı Dönemi’nde çocuklara yönelik yapılan ilk yayın 1869 tarihli bir ilavedir. Mümeyyiz Gazetesi tarafından hazırlanan bu ilavenin her sayısı başka renkte basılmıştır. Bu ilk yayını, pek çok dergi ve gazete izlemiştir.³¹

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) basın tarihinde, çocuk gazete ve dergiciliği önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde pek çok çocuk dergi ve gazetesi yayın hayatına başlamış fakat bunlardan bazıları yayın hayatında uzun ömürlü olamamıştır.

1896-1908 yıllarında yayın faaliyetinde bulunan “ÇMG”, II. Abdülhamid döneminde yayımlanan en kapsamlı ve en uzun ömürlü çocuk dergisidir.³² Dergiye yayın faaliyetinde bulunduğu süre içinde sansür uygulanmamıştır. Bu özelliği ile ÇMG dikkat çekmiştir. Bunun nedeni dönemin siyasi anlayışına uygun yayın faaliyetlerinde bulunmuş olmasıdır.³³ Bütün bu özellikleriyle ÇMG; çocuklara yönelik geniş bilgi içerikli, dinî ve ahlaki değerlerle bezenmiş bir dergidir. Bu derginin yukarıda belirtilen özellikleriyle hem kendi döneminde okurlarına sağladığı katkılarla hem de günümüze ışık tutması bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Ayrıca bu dönemde çocuklara yönelik yayın faaliyetinde bulunan bazı dergilere ulaşılmıştır. Bunlar; Bahçe (40 sayı), Çocuklara Arkadaş (12 sayı), Çocuklara

²⁸ Ayverdi, s.674.

²⁹ Elvan Başaran Taş, “Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Eğitime Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE, İstanbul), 2008, s.29.

³⁰ H.Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, Cilt.1, İstanbul, 1970, s.186.

³¹ Koloğlu, s.123.

³² Okay, s.90.

³³ Yaman, s.638.

Kıraat (18 sayı), Çocuklara Rehber (166 sayı), Çocuk Bahçesi (43 sayı)'dır. Bu dergiler hakkında yayın faaliyetine başlama tarihi esas alınarak aşağıda özet bilgi verilmiştir:

1.2.1.1. Bahçe (1881)

Derginin imtiyaz sahibi Kemal Efendi'dir. Yazı işlerinden sorumlu Nihâl Avni'dir. Selanik'te yayımlanan bir çocuk dergisidir. Çıkış tarihi 22 Ekim 1880'dir. Toplam 40 sayı Yayımlanan dergi ilk sayıdan son sayıya kadar on altı sayfa olarak basılmıştır. Derginin amacı, ilk sayıdaki “mukaddime”de duyurulmuştur. Buna göre çocuklara ilim ve fenden bahsedileceği fakat derslerinden sıkıldıklarında biraz dinlenmeleri sağlanacak, dinlenirken faydalı şeylerle ilgilenmeleri için dergide edebiyat sayfalarına ve eğlencelere yer verilecektir.³⁴

Resimsiz olarak yayımlanan dergide “Pul ve Kart Sayfası” başlığı altında bir köşe bulunmaktadır. Bu köşede çeşitli ülkelerin pullarına dair bilgiler verilmiştir. Okullardan haberlere de rastlanmaktadır. Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit, Ali Ulvi, Mehmed Emin, Celâl Sahir, Raif Necdet gibi ünlü imzalara da rastlanan dergide her türlü edebî ürüne rastlamak mümkündür. Fakat zamanla, başta Rıza Tevfik olmak üzere bazı ünlü yazarların, dergide Mehmet Emin hakkında bir tartışmayı sürdürmeleri dergiyi çocuk dergisi hüviyetinden uzaklaştırmıştır.

Oldukça Avrupai bir görünüm arz eden dergide “Yuvarla Kamburunu” adlı bir romana da yer verilmiştir. Okur sayısını artırmak için dergi, fiyatını yarı yarıya düşürmüştür. Batı dillerinden çevrilmiş hikâyelere de yer verilmiştir. Her hafta düzenli olarak çıkan dergi yirmi ikinci sayıda, usule aykırı yayın faaliyetinde bulunduğu gerekçesi ile ihtar almıştır. Ayrıca çocuklar için çıktığı hâlde uyarılar alıp sonunda kapatılması da az rastlanan bir durumdur. Bu yönleriyle dönemin önemli çocuk dergileri arasında sayılmaktadır.³⁵

1.2.1.2. Çocuklara Arkadaş (1881)

Mehmet Şemseddin'in çıkardığı Çocuklara Arkadaş, 12 sayı olarak yayımlanmıştır. Derginin ilk sayısı Nisan 1881 tarihini taşımaktadır.³⁶ Gazetede

³⁴ Okay, s.53.

³⁵ Nihat Bayat, “Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri”,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ SBE), s.12-22.

³⁶ Okay, s.58.

çocuklara örf, âdet ve ahlaki değerler hakkında bilgiler verildiği gibi, tabiat ve çevre bilinci de aşılarmaya çalışılmıştır.

Çocuklara Arkadaş'ta ciddi eğitici yazılar, hikâyeler, çeviriler çocukların düzeyine uygun sadelik, açıklık ve kısalıkta verilmiş, metinler kimi zaman diyalog üslûbunda kaleme alınmıştır.

Mehmed Şemseddin bu dergiyi çıkarma amacını, çocukların derslerine yardımcı olmak, edebiyattan güzel makaleler ve hikâyeler yazmak olarak açıklar. Hemen hemen bütün diğer çocuk dergilerinde olduğu gibi bu dergide de masal yok denecek kadar azdır. Hikâyelerin ders bölümü de diğerlerinde olduğu gibi açıkça verilmeyip, sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu da, edebî çizgisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Her sayıda bir hayvan tanıtılmakta, tabiata dair ve fenle ilgili yazılar bulunmaktadır. Dergide okuyucu mektupları da yayınlanmıştır. Ayrıca, İstanbul'un tarihî yerleri, camileri, semtleri hakkında bilgilere de yer verilmiştir.³⁷

1.2.1.3. Çocuklara Kıraat (1881)

23 Aralık 1881 yılında yayın faaliyetine başlayan dergi, 18 sayı olarak ibtidaî ve sıbyan mektepleri öğrencilerine yönelik çıkarılmıştır. Bu nedenle de yayın faaliyetlerinde dergide resimli hikâyelere ve eğlencelere yer verilmiştir. Fakat daha sonra yayımlanan bir duyuru ile artık dergide insan ve hayvan resmi yayınlanamayacağı bildirilmiş olduğundan bu uygulama uzun sürmemiştir.³⁸

1.2.1.4. Çocuklara Rehber (1897-1901)

Çocuklara Rehber ilk olarak 10 Nisan 1313 (1897) tarihinde Ahmed Mithat Efendi tarafından Selanik'te yayınlanmıştır. Toplam 166 sayı olarak çıkan dergi en uzun ömürlü ikinci çocuk dergisidir.³⁹ Bu dergi 1897-1901 yılları arasında haftalık olarak yayımlanmıştır. Dergi amacını ilk sayısında yer alan "Mesleğimiz" başlığı altında bildirmiştir. Bu başlık altında boş zamanlarda çocukların eğlenmelerinin önemli bir hak olduğu ancak çocuğun hem bedeni hem de zihnî oyunlara ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Beden-akıl dengesi için oyunlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.

³⁷ Kür, s.80-81.

³⁸ Okay, s.59-61,

³⁹ Ahmet Balcı, "Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve "Çocuklara Rehber", Tübar, 2003/ Bahar, s.325.

Dergide çocukların bu haktan mahrum edilemeyeceği belirtilerek bu eğlencelerin faydalı eğlencelerden seçilmesi istenmiştir. Çocukların faydalı eğlenceler bulmayı bilmedikleri zamanlarda ise, kendilerinin onlara kılavuzluk edeceği bildirilmiş ve bundan dolayı derginin adının “Çocuklara Rehber” ismini taşıdığı ifade edilmiştir.⁴⁰

Dergi yayın ilkesi olarak kız-erkek çocukları “eğlendirerek eğitmeyi” benimsemiştir. Dergide hikâye, manzume, tiyatro metinleri, seyahatname, vecize sözler gibi çeşitli türlerde yazılar bulunmaktadır.⁴¹ Veciz sözlere örnek: “Cenâb-ı Hakk’ın verdiği rızka razı olup kanaatkâr olan kimse geçmiş zamanına müteessif ve mahzun olmaz.”⁴² “Çocuklukta tahsil olunan edep, taştaki nakış gibidir”; “Terbiyesi güzel olan kişinin iyiliği, fenalığını örter”; “Anaya, babaya itaat ve riayet mukabilinde görülen iltifat kadar kalbe sevinç veren bir şey yoktur.”⁴³ Ayrıca okurlardan gelen yazılardan bazıları da değerlendirilmeye alınarak yayımlanmıştır. Dergide yer alan bu yazılarda içerik olarak “Mektep Oyunları” başlığı altında çocuk oyunlarına, bilmecelelere ve “Eğlenceli Sualler” başlığı altında da genel kültür soruları yer almıştır.⁴⁴ Bu tür uygulamalarla çocukların güzel davranış kazanmaları amaçlanmıştır.

Çocuklara Rehber’in en belirgin özelliği eğitim kurumlarıyla iç içe oluşudur. Bunda derginin imtiyaz sahibi Ahmed Midhat Efendi’nin “muallim” sıfatının rolü vardır. Her yıl yapılan değerlendirmede, Ahmed Midhat’ın mekteplerle ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir.⁴⁵

1.2.1.5. Çocuk Bahçesi (1905)

İlk sayısı 26 Ocak 1905 tarihinde yayımlanan Çocuk Bahçesi Dergisi, N.Necati tarafından Selanik’te yayın hayatına başlamıştır. Dergi 14 Aralık 1905’teki son sayısına kadar 43 sayı olarak yayımlanmıştır. Derginin amacını belirtmesi için ilk sayısında “İfade-i Mahsusa” başlıklı bir yazı yer almıştır. Bu yazıda derslerle zihinleri yorulan çocukların başka şeylerle uğraşmalarının gerektiği, zihinlerin açılması için bir bahçede gezinerek ve değişik çiçeklerle uğraşarak kalplerin neşeleneceği belirtilmiştir. Ayrıca

⁴⁰ Abdülkadir Durmuş, “1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri Üzerine”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü SBE, 2007, s.14.

⁴¹ Okay, s.93-94.

⁴² Balcı, s.330-331.

⁴³ Balcı, s.337.

⁴⁴ Balcı, s.340.

⁴⁵ Balcı, s.332.

dergide çiçeklerle bezenmiş, bilimle süslenmiş bir bahçe hazırlandığı ifade edilmiştir. Derginin içeriğinde ise sergüzeşterin, seyahatnamelerin, eğlendiren manzumelerin hikâyelerin, tiyatronun, bilmecelerin, ilim ve fenne ait bilgilerin yer alacağı belirtilmiştir.

Çocuk Bahçesi, yayın hayatına “Nevresideganın tenvir-i efkâr ve tehzib-i ahlakına hâdim haftalık risaledir.” cümlesinde belirtilen “toplumun aydınlatılması ve sosyal ahlakın gelişmesine hizmet eden dergidir” anlamındaki sloganla atılır. Ancak çocuklara hitap etmesi beklenen derginin, daha sonraki yayınlarında bu amaçtan uzaklaşarak çocuklardan ziyade büyüklere seslenen bir yayın hüviyetine büründüğü görülmüştür.⁴⁶

Bu dergi yazarlarının yazıları nedeniyle 16 Haziran 1905 yılında Yayımlanan Tebligat-ı Resmiye’de “...usul-i tenbihat-ı vakıya mugayir neşriyatta bulunduğundan...” gerekçesi ile ihtar almış 14 Aralık 1905’te yayın hayatından çekilmiştir.⁴⁷

Sonuç olarak denilebilir ki; çocuk dergileri, eğitime katkı anlamında, çocuklar için çok önemli bir rehber olarak görülmektedir. Bu dergiler, çocukların ilgi alanlarının olumlu yönde gelişmesini sağlayarak belirlediği amaçlar doğrultusunda çocukların bilgilerini arttırmakta ve çok farklı bilgileri farklı yazı türleri ile çocuklara ulaştırmaktadır. Çocuk dergileri çocukların okuma-yazma alışkanlıklarını geliştirmelerini, çevrelerini anlamalarını, ilgi alanlarını oluşturmalarını ve bu alanları takip etmelerini sağlamada önemli bir yere sahiptirler.

Aşağıda çalışmamızın esas konusunu teşkil eden ÇMG’nin 101-200. sayıları hakkında bilgi verilecektir.

1.3. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE

Osmanlı’da Tanzimat’la başlayan dergicilik faaliyetleri arasında 1869 yılından Cumhuriyet dönemine kadar eski harflerle yazılan süreli yayınlar içinde II. Abdülhamid döneminde 1896-1908 yıllarında yayın faaliyetinde bulunan ÇMG bir çocuk dergisidir. Bu derginin imtiyaz sahibi İbnü-l Hakkı Mehmed Tahir’dir.⁴⁸ İlk sayısı 21 Mayıs 1896,

⁴⁶ Durmuş, s.15-16.

⁴⁷ Okay, s.98.

⁴⁸ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt. 2, Sayı.101, s.1.

son sayısı 13 Ağustos 1908 tarihli olan dergi on iki yıl süren yayın hayatında 626 sayı yayımlamıştır. Dergi bir kültür-sanat ve medeniyet şehri İstanbul’da çıkarılmıştır.

Derginin klişesinde “Zükür-u inâs etfâl-i vatanın tehzîb-i ahlakına ve tevsî-i malumâtına hâdim olarak haftalık çıkar ve her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir.” ifadeleri bulunur. Bu ifadelerde derginin hem yayın ilkesi hem de yayın amacı açıkça belirtilmiştir. Burada özellikle yayın amacı belirtilirken “ zükür-u inas” ifadesinin “etfâl-i vatan” ifadesi ile birlikte kullanılması önemlidir. Çünkü o dönemde çocuklara yönelik yayımlanan diğer dergilerde sadece “etfal-i vatan” ifadesi kullanılmıştır. Buna karşılık kız çocuklarını, erkek çocuklarla beraber zikreden ilk dergi Çocuklara Mahsus Gazete olmuştur.⁴⁹

Dergide ilke olarak “kız-erkek çocuklara yönelik” faaliyette bulunulacağı belirtilmişse de sadece bu ilke doğrultusunda yayın faaliyetinde bulunulduğu söylenemez. Çünkü dergideki yazıların içeriğinden, yetişkinlere yönelik de yayın faaliyetlerinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulamayla sadece hedef kitle daha geniş tutulmaya çalışılmıştır.

Çocuklara Mahsus Gazete, sayfalarında yer bulan köşe yazılarıyla, okur kitlesini bilgilendirme yanında hem eğitim hem de öğretim amacına yönelik yayın faaliyetlerini bir arada yürütmüştür.

ÇMG, her hafta, Padişah’ın doğum ve tahta çıkış yıldönümlerine rastlayan günler dışında, perşembe günleri yayımını aksatmadan sürdürmüştür.⁵⁰

Gazete’nin 101-200. sayılarının her nüshasının ilk sayfasında “Selâmlık Resm-i Âliyesi” ibaresiyle padişahı selamlama, övme ve padişahın günlük programından kesitler verilmektedir. Farklı bir uygulama olarak gazete, sadece padişahın tahta çıkış ve doğum günü vesilesiyle bu güne rastlayan tarihlerde özel sayı olarak çıkarılmaktadır. Gazetenin 101. sayısı bu özel sayılardan biridir. H:16 Şaban 1315 Pazar günü yayımlanmıştır. Bu sayıda Osmanlı armasının sağ ve solunda “Padişah’ım çok yaşa” sloganına yer verilerek “Velâdet-i bahire’i mes’ûdât hazreti hilâfet penahi” başlıklı yazıyla padişahın doğum günü kutlanmaktadır. Sekiz sayfa hâlinde yayımlanan dergide sadece resimler renkli baskıyla çıkarılmıştır. Selamlık Resmi Aliyesi’nden hemen sonra “Başyazı” konumunda yazılar yer almıştır. Bu yazılar çıkan sayının haftalık gündemini

⁴⁹ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, s.31.

⁵⁰ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt. 3, Sayı. 150, s.1.

belirler niteliktedir. Ayrıca dergide devamlı yazı yazan bir başyazarın olmadığı da görülmektedir. Başyazı niteliğindeki yazıların her hafta başka bir yazar tarafından yazıldığı görülmüştür. İbrahim Refik; “Sa‘y”⁵¹ ve Halil Ulvî; “Mükâfat”⁵² tarafından yazılan yazılar bunlara örnektir. Bazen yazar ismi belirtilmeden yazılan başyazılar da görülmüştür. “Tahdis-i nimet”⁵³; “Gazetemizin teşebbüsü cedidi”⁵⁴ vb. başlıklı yazılar, yazar ismi belirtilmeden, yazılan yazılara örnektir.

Çalışmanın kapsamı içinde olan ÇMG’nin 101-200. nüshalarında yazar kadrosunun çok farklı isimlerden oluştuğu ve çok fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni dergide dışarıdan ve okuyucu kitlesinden mektuplarla gönderilen her türlü yazının kabul edilmesi ve bazılarının yayınlanmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı yazar sayısı devamlı artmakta ve değişmektedir. Bu durum derginin İstanbul’da, taşrada talep gördüğünü, büyük bir okuyucu kitlesinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca derginin yurt dışına da gönderildiği, özellikle Fransa’da okuyucu kitlesi bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

Çocuklara Mahsus Gazete’nin belirlenmiş bir yazı heyeti bulunmamaktadır. Dergideki yazarların çoğunun dönemin tanınmış isimlerinden oluşmadığı, yazarlar arasında meşhur yazarlardan, Şair Nigar Hanım’ın ortanca oğlu Feridun ve Selanik’te Çocuklara Rehber adlı bir dergi de çıkaran Ahmed Midhat, Mehmet Tevfik ile Recaizâde Mahmud Ekrem’in olduğu görülür.

Dergide en çok yazısı yayımlanan şahıslardan bazılarının isimleri dergide geçen şekliyle şunlardır:

Ebu’l Cezmi Hıfzı, Mekteb-i Tefeyyüz Muallimlerinden İzzetzâde Abdülkadir, Tabip Miralay (Hüseyin Remzi), Bahaeddin, Burhân-i Terakkî Mektebi’nden Mezun Küçük Ayasofyalı (Ahmet) Fuat, Mahkeme-i İstinaf-ı Hukuk Mahkemesi Zabıt Kâtibesinden Asım Vecihi, Halil Ulvî, Fındıklılı Necib Vecdi, Mehmed Bahaeddin, Beşiktaş Ruşdiye-i Askeriyesinden Mezun Fatihli Mehmet Halil, Ali Vasfî, Beşiktaşlı Mehmed Talat, Süleyman Reşad, Trabzonî Zühdüzâde Zühtü, Burhan-i Terakkîden Namık, Kayseri Mekteb-i İdadisi Talebesinden Halis Zeki, İlyas Sukûtî, Topkapı

⁵¹ İbrahim Refik, “Sa‘y”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.118, s.1-2.

⁵² Halil Ulvî, “Mükâfat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.2, Sayı.102, s.1-2.

⁵³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Tahdis-i Nimet”, Cilt.2, Sayı.101, s.2.

⁵⁴ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Gazetemizin Teşebbüsü-i Cedidi”, Cilt.3, Sayı.104, s.1-2.

⁵⁵ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.2, Sayı.101, s.1.

Merkez Rüşdiyesi Mallimlerinden Mehmet Tahir, Hüseyin Hilmi, Hafız Şem‘i, Halil Rüşdü, Üsküdar İdadi Mülki’sinden Süleyman Sim, Fatih Rüşdiye-i Askeriyesi Şakirdanından İsmail Hakkı, Rüşdiye-i Bahriye Muntehisinden Hasan Tahsin, Yusuf Cevad, Lütfullah Hakkı, Sadi, Halil Edib, Fatma Nahid, Şeyh Mahmud Celaledin Efendizâde Hasan Saadettin, İbrahim Ethem, Fazlı Mağmumi, İbnü'r- Rüşdü Ali Nihad, İdadî-i Şâhâne'den Zeyrekli Mehmed Kâzım, Aziz Hüdâyî, Âsim ve Sami, Refik Âlî, Nam-ı Müstear Ahmed Muhtar, Filibelizâde Mehmed Nizamî, Dersaâdet İdadî-i Mülkîsi Şakirdânmdan Kenan, Nümûne-i Terakkî Mekteb-i İdadî Talebesinden Kâtipzâde Nazif Mağmumî, Ali Haydar, Heyet-i Tedrisiyeden Bedreddin Bey, İdadî-i Şâhâne'den Sökeli Emin, Nigârzâde Salih Feridun, Sadi Memduh Şahab, Sahib-i İmtiyaz İbnü'l- Hakkı Tahir, İbnü'n- Nafiz Mustafa İzzet Mehmed Hâlid.

Yukarıda isimleri verilen ve dergiye yazı gönderenlerin künyesine bakıldığında bunların büyük çoğunluğunun öğretmen ve öğrencilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.⁵⁶

ÇMG, bir çocuk dergisi olmanın bilinciyle dil konusunda belirli bir hassasiyet göstermekte ve anlaşılabilirliği ön plana çıkarmaktadır. Bundan dolayı, yazarlarının üslubunun genelde kolay anlaşılır olduğu görülmüştür.⁵⁷ Fakat bazen de anlaşılması zor olan ifadeler yer verilmiştir. Bu örnekler, Padişah II. Abdülhamid'in doğum ve tahta çıkış yıldönümleri dolayısıyla yazılmış metinlerde rastlanmıştır.⁵⁸ Bunların dışında da anlaşılması zor olan ifadelerin yer aldığı bazı yazı örneklerine rastlanılmıştır.⁵⁹ Bu tür metinler, çocuğun anlatılanı kesintisiz ve kolay anlamasını zorlaştırabilir.

ÇMG'de, her yaştan çocuğa hitap eden yazılar yayımlanmıştır. Bunlar çocuk hikâye ve roman örnekleri, tefrikalar, şiirler, çocukların ilgi alanlarına giren anılar, biyografi ve gezi yazıları, fenne ağırlık veren yazılar, kavram öğretimi, durub-i emsal, küçük bendler, ahlaki ve dinî eser tanıtımı, ödüllü bilmece, fıkra ve eğlence yazılarından oluşmaktadır.

ÇMG, sadece öğretim boyutuyla değerlendirilebilecek bir dergi değildir. Ancak çocukların yetiştirilmesinde öğretim kadar önemli olan eğitim boyutu da göz ardı edilemez. Bundan dolayı derginin, küçük okurların bilgi kazanmaları kadar, doğru ve

⁵⁶ Örneğin bk. Beşiktaş'ta Mekteb-i Hamidi İnas Kısmı Muallimlerinden F.“Eltâf-ı Hakk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.111, s.5-7.

⁵⁷ Sa'di, “Sınıfta İbka”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.157, s.4.

⁵⁸ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bahirü'l –Mes'adet-i Hazret-i Hilafet- Penahî”, Cilt.2, Sayı.101, s.1,2.

⁵⁹ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Ramazan Ma'fired Nişanı”, Cilt.3, Sayı. 105, s.2-3.

toplum tarafından kabul gören olumlu değerleri de kazanmaları yönünde yayın faaliyetinde bulunduğu görülür. Hemen her türde kaleme alınmış yazılarda dinî ve ahlaki değerlerin benimsenmesine yönelik açık öğüt ve tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir.

ÇMG’de, öğüt içerikli metinler: “Ahlak”⁶⁰, “Güzel Sözler”⁶¹, “Durub-u Emsaller”⁶² ve “Küçük Bendler”⁶³, “Hikmet-i Amiz Sözler”, “Güzel Sözler”, “Nasayih”⁶⁴ başlıklarıyla yayımlanmıştır. Bu öğütlerde, benimsenmesi istenen ilke ve değerler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğütlerin metin içeriklerinde mesaj olarak; insanların güvenlerini kazanma, insan haklarına riayet, iyilikleri örnek almak gerektiği, her işi zamanında yapma, çalışkanlık, namus, kanaatkârlık, vatan sevgisi, sır tutma, daima iyilikten yana olma, fedakârlık, hayvan sevgisi, kötü arkadaşlardan uzak durma, yardımseverlik, Allah inancı, eğitimin önemi, anne-babayı sevmek ve saymak, yasalara uyma, terbiye, cömertlik, insanları küçük görmeme, dikkatli olma gibi akla gelebilecek bütün olumlu dinî ve ahlaki değerlere yer verilmiştir.

ÇMG’de, çocukların kötü davranışları örnek almaya daha meyilli oldukları tespiti yapılır. Bu tespitten hareketle; savurganlık, düzensizlik, yalancılık, hırsızlık, kötü arkadaşlar, insanlara kötülük yapma ve zarar verme, öfke, gurur, övünme, ayıpları yüze vurma, açgözlülük, yaramazlık, oburluk sağlığa özen göstermeme, tembellik, cahillik, kendini beğenme, bilgisizlik vb. kötü davranışlar eleştirilir.⁶⁵ Eleştiri konusu olan olumsuz davranışların yerine, olumlu davranışların yerleşebilmesi için açık öğütlerde ve telkinlerde bulunulur.

Dergide mekteplerle ilgili ve öğrencilerin geniş bilgi edinmelerine imkân sağlayan pek çok metin yer alır. Bu konuda örnek teşkil eden “Derse dikkat mi lazım, gayret mi?” başlıklı yazıda yazar: “...ilim ve fenden kolay öğrenmenin vardır usûlu. Ma’lum dersi takdim ettiğim dem onu dikkatle dinlemek, nur-û didem! Bütün iş buradadır...”⁶⁶ sözüyle ders dinlemenin usul ve yöntemleri hakkında bilgi vermektedir. Burada çocuklara dersleri dikkatle dinlemeleri mesajı aktarılmaktadır.

⁶⁰ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Hüsn-ü Ahlak ve Tahsil-i Marifet”, Cilt.2, Sayı.101, s.3-5.

⁶¹ M.Served, “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.162, s.2.

⁶² Ali Said, “Durub-ı Emsal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.185, s.5.

⁶³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Küçük Bendler”, Cilt.4, Sayı.194, s. 5.

⁶⁴ Mustafa Ragıp, “Nasayih”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.167, s.2.

⁶⁵ Necib Vecdi, “Oburlara”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.150, s.3-4.

⁶⁶ Sa’di, “Derse Dikkat mi Lâzım Gayret mi?”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı. 151, s.3.

Mektep Müfredatlarında yer alan “Muhtasar Hesap”, “Tarih”, “Coğrafya”, “Osmanlı Tarihi”, “Ma’lûmât-ı Nâfia”, “Kıraat”, “İdâre-i Beytiye”, “Kozmografya”, “Fizik”, “Kimya”, “Hüsnihat”, Ahlak”, vb.⁶⁷ derslerin, bu başlıklar kullanılsa da farklı yazı türlerinde aktarılan bilgiler, hatta bilmece ve sorularla desteklendiği görülür. Özellikle mekteplerin ders programlarında ismi geçen “Ahlak” ve din derslerinin içeriğini destekler mahiyette bilgi içerikli “Hüsni Ahlak” ve tefrika hâlinde yayımlanan roman veya hikâye türündeki yazılar da okurların istifadesine sunulmuştur. Bunlardan hareketle ÇMG’de “Ahlak” dersinin amaçlarına hitap eden ve çocuklarda olumlu değerleri yerleştirmeyi amaçlayan birçok yazının da kaleme alındığı görülür. Dergideki “Güzel Sözler, Akvâl-i Hikemiyye, Durub-ı Mesel” başlıklı bölümlerin tamamen bu amaca yönelik olduğu söylenebilir. Dergideki “Küçük Bentler ve Nasâiyih, Muntahabât” bölümleri bu dersleri destekleyen ve güncel olayları aktaran bilgilerle doludur. ÇMG’de mekteplerin önemi, mekteplere gidiş amacı “Mektep Şarkısı,”⁶⁸ “Mektep”,⁶⁹ “Küçük Manzumeler”,⁷⁰ “Mekteplerimiz”⁷¹ başlıklı şiirlerde belirtilmiştir. Özellikle “Bir Mekteblinin Riayet Etmesi Lazım Gelen Kavaidi Aşere”⁷² başlıklı yazıda okullardaki her tür zihinsel ve bedensel gelişmeye ait bilgiler aktarılmaya çalışılır. Eğitici ve öğretici özelliğini her fırsatta vurgulayan dergi, çocuklarda, öğrenme, mektep, muallim-muallime ve bunlarla ilgili bütün olumlu değerleri bir davranış olarak yerleştirmeye çalışır. Örneğin “Sa’y ü Amel”⁷³ başlıklı şiirde, ilim bir hazine olarak görülmüştür. İlim sahibi olmanın daima insanı yücelteceği ifade edilmiştir.

İlim öğrenmenin aynı zamanda dinî bir yükümlülük olduğu, cahilliğin insanları her zaman zor durumlara düşüreceği, cehâletin zararları, tembelliğin bir hastalık olduğu, okulun ve öğrenmenin güzelliği öncelikle manzumeler ve veciz sözler içinde sıkça işlenir. Ayrıca olumlu değerlerin yerleştirilebilmesi için dergide kullanılan bir yöntem olan dinî ve ahlaki içerikli mesajlar hikâyeleştirilerek bir olay çerçevesinde verilir. Bu yöntem diğer konular için de tercih edilir. Eğitim süreci içinde, çocuklara, davranışlar

⁶⁷ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Cilt.3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s.906.

⁶⁸ Mehmed Ali, “Mekteb Şarkısı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.161, s.4-5.

⁶⁹ Mehmed Mâhî, “Mekteb”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.167, s.2.

⁷⁰ Sa’dî, “Küçük Manzumeler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.153, s.4.

⁷¹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Mekteplerimiz”, Cilt.3, Sayı.116, s.2.

⁷² **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bir Mekteblinin Riayet Etmesi Lazım Gelen Kavâid-i Aşere”, (Çev. Darü’l Muallim’den M.B), Cilt.3, Sayı.147, s.5-6.

⁷³ A.Şevki, “Sa’y- ü Amel”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.160, s.4-5.

konusunda da tavsiyelerde bulunulur. Örneğin “Güzel Sözler”⁷⁴ başlıklı yazıda, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle ilginin olması gerektiği noktasından hareketle çocuklara, öğrenmeyi istedikleri konularda soru sormaktan çekinmemeleri öğütlenir.

Geleceğin annelerinin iyi bir eğitim alarak yetiştirilmesiyle aile kurumunun, daha sağlıklı olacağı ve ilerlemenin ancak eğitimle gerçekleşebileceği fikri dergide savunulmuştur.⁷⁵ Bu konuda: “Her mü'min gibi her mü'mine de tahsîl ile teklîf olunmuştur. Peygamber-i zîşânımız (s.a.v.) beşikten mezara kadar tahsîl-i ilmi emir buyuruyor.”⁷⁶ hadisi örnek olarak verilmiştir.

ÇMG’de, öğretmenler, okul ve eğitimin ayrılmaz parçaları olarak gösterilir. Böylece onların değeri ortaya konmaya çalışılır. Ayrıca okulda kullanılan malzemeler, meslek kazanma, mekteplerin insanın geleceğindeki yeri, eğitim süreci içindeki toplam kalitede payı olan ceza, ödül ve oyun ile ilgili değerlendirmeler hakkında bilgiler verilir. Kitap sevgisi, çalışmayı hayat biçimi olarak benimseme mesaj olarak verilir. Bütün bu özellikler derginin eğitime çok yönlü bakışını gösterir.⁷⁷

ÇMG’de mektepler, insanı yücelten feyz, hakikat ve hikmetin kaynağı olarak görülmüştür. Bu konuda “Mekteb bir kasr-ı muallâyı insaniyet, bir kâşane-i feyz ü marifettir”⁷⁸ ifadelerine yer verilmiştir.

ÇMG’de, “Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı” başlıklı yazıda mektep, müdür ve muallimlerin başarıları övülmekte ve başarıların devamı temenni edilmektedir. Bu amaçla, Rüşdiye I. ve II. Senede Coğrafya; II. ve III. senede Fransızcadan; Hüsnü hat ve Maarif dersinden başarılı olan öğrenciler ile Hatt-ı divaniyeden; Hatt-ı rukaadan; Hatt-ı mezkûriyi güzel yazanlardan icazet alanların isimleri dergide yayınlanmıştır. İcazet alanlara ödül verileceği, başarılı olan öğrencilere ödül olarak “takdir belgesi” düzenleneceği, dergi sütunlarında şöyle yer almıştır: “Efendi-i muma ileyhın tahsili ulum ve fûnûnun emrindeki sa’y ve gayretlerini takdiren heyet-i tahririyemizde kendilerine birer varaka-i takdiriye i’tasını tensib etmiştir. Ödülü hak edenlerin önümüzdeki pazartesi günü varaka-i takdriyelerini gazetemizin

⁷⁴ M. Served, “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.162, s.2.

⁷⁵ Süleyman Tevfik, “Nasıl İzdivaç Etmeli”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.193, s.7.

⁷⁶ Hıfzı Bey, “İlmihal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.193, s.8.

⁷⁷ Nâfiz Mustafa İzzet, “Mekteb Âleminden Bir Nebze”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.111, s.6-7.

⁷⁸ Mehmed Served, “Mekteb”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.140, s.2.

idarehanemizden almaları ihtar olunur". Ayrıca Rüştîye I. Sene 88 numaralı Kemal ile II. Sene 172 numaralı Bahaeddin Efendinin Fransızcadan tercüme ettiği makalenin; I. Seneden Şemseddin Efendinin coğrafyaya müteallik bir makalenin dergi matbaasına ulaştığını ve bu makalelerin istinsah edilerek dergide yayınlanacağı haberi verilmektedir.⁷⁹

Bütün bu örneklerden, ÇMG'nin, bir yayın organı olarak eğitim-öğretim konusunda da katkıda bulunduğu ve çocukların, derslerini sıkılmadan öğrenebilmesine yönelik bir anlayışı benimsediği anlaşılmaktadır.

Dergide, çocukları eğlendirerek eğitmeye önem verilmiştir. Bu amaçla dergi, yayımladığı "Oyunlar", "Bilmeceler", "Eğlenceli Sualler", "Eğlence"⁸⁰ ve "Fennî Eğlenceler"⁸¹de eğitici ve öğretici vasfını hemen hemen bütün yazı türleriyle göstermeye çalışmıştır.

"Fennî Eğlenceler" köşesinde anlatılan deneylerde; yapılacaklar ayrıntılarıyla verilmiş bilgiye ulaşmanın ne kadar eğlenceli ve kolay olduğu gösterilmek istenmiştir. Ayrıca bu örneklerin, çocukların fen ile ilgili derslerine de yardımcı olacak nitelikte olduğu söylenebilir. "Eğlenceli Sualler" başlığıyla hazırlanan soruların; genel kültür, dikkat; tedbirli olma ve terbiye içerikli hazırlanmış olduğu söylenebilir. Örneğin "eğlence" bölümü altında "Su borusu mu, yılan mı?"⁸² konu başlıklı metin içinde fenle ilgili eğlenceli soru ve cevaplara yer verilmiştir.

ÇMG'de, yer alan "ödüllü ve şekilli bilmeceler" köşesinde çocukların eğlenerek ve düşünerek eğitilmeleri amaçlanmış olabilir. Bununla birlikte çocukların eğlenirken zihni faaliyette bulunmaları, düşünme ve çözümleme yeteneklerini geliştirmeleri, geniş bilgi edinmelerine katkı sağlayan bilmece ve sorulara da yer verildiği söylenebilir.⁸³ Her sayıda görülen bilmecelerin genellikle bilgi içerikli kelime bulmaya ve zihinsel aktiviteler kazandırmaya yönelik olduğu düşünülebilir.

ÇMG'de, hangi türde olursa olsun, bilmece cevapları, genelde çok değişik alanlara ait kısa cümle ve sözcüklerden oluşturulmuştur. Bu cevaplar arasında örnek olarak: Gemi, kalem, fil, saat, karnibahar, düdük, dünbelek, geyik, "İnsan az konuşup

⁷⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Üsküdar Ravza-i Terakki Mekteb-i Feyz-i Meksebinin Terakkiyatı", Cilt 3, Sayı.125, s.5-6.

⁸⁰ Örneğin bk. "Eğlence", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.162-164, s.8.

⁸¹ Muktebes, "Fennî Eğlenceler: Hacıyatmaz", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.115,162-164, s.5 -8.

⁸² **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Eğlence", Cilt.4, Sayı.161, s.6-7.

⁸³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Eğlence", Cilt.4, Sayı.161, s.6-7.

çok dinlemelidir.” vb. sözcükler yer alır. Bilmecelerin cevapları, “ÇMG” de bir sonraki sayıda bazen gerekli açıklamalar yapılarak bazen de yapılmayarak verilir.⁸⁴

Bilmecenin doğru cevabını idarehaneye gönderen ve ödül kazananların isimleri “Mükâfat” başlığı altında neşredilmiştir. Bilmeceleri doğru cevaplayanlar arasından çekilen kura ile her hafta bir ya da iki kişiye büyük ödül; diğerlerine de varaka-i takdiriye ya da zıkr-i cemil ödülü verilir ve bunlardan belli sayıda biriktirenlere kitap ya da bir başka hediye verileceği vaad edilir. Ayrıca beş kitap biriktirene de cep saati gibi ödüller vardır.⁸⁵ 160. sayıdan itibaren gazete, kura ile yarım adet Osmanlı lirası vermeye başlar. Birkaç hafta sonra bu, her hafta iki kişiye birer adet çeyrek Osmanlı lirası mükâfatına dönüşür.

Çocuklara Mahsus Gazete, bir çocuk dergisi olarak kabul edilir. Ancak neşrettiği ilanlarla gazete niteliği de taşır. Bu yönüyle, gazetelerin asıl amacı olan , “haber vermek, yani duyurmak”, işlevini de yaptığı söylenebilir.

Haberleşme sütunu olarak “Açık Mektuplar”, “Muhâberât”, “Muhâberâtımız”, “Muhâbere-i Aleniye”, veya “Muhâberât-ı Aleniye” başlıklarını kullanmıştır. Okurları ile sürekli bir bağlantıyı hedefleyen dergide, okuyuculardan gelen yazıların değerlendirilmeleri, duyuru ve haberler, bu sütunlar aracılığıyla okur kitlesine iletilir.

ÇMG'deki ilânlar genellikle dergideki uygulamalar konusunda okurları bilgilendirmeye yöneliktir. Bunlar; “İlân-ı Hususî”, “İstihbarat-ı Mahsûsa”, “Takdir”, “Teşekkür”, “Tebrik”, “Şükran”. “İ'tizar”, “Tashih”, “Vefat” veya “İrtihâl”, “Mükâfat”, “İhtar”, “İhtarât”, “İhtar-ı Mahsus”, “İhtar-ı Hususî”... Başlıklarıyla veya başlıksız olarak genelde her nüshada yayımlanmıştır.⁸⁶

Bu ilânlarda; ödül kazananların isimleri, önemli kişilerin veya genç yaşta hayata gözlerini kapayan kişilerin ölüm haberleri, başarıları takdir edilen öğrencilerin ve onları yetiştiren öğretmenlerin isimleri, çeşitli sebeplerle yayımlanan tebrik, teşekkür veya şükran mesajları bulunmaktadır. Ayrıca; özellikle çocuklara sorulan bilmece ve diğer sorular ve ödüllerle ilgili ilânlar, dergiye gönderilen yazılarla ilgili duyurular yer alır. Bu tür ilânlarda genelde erbâb-ı kaleminden ve çocuklardan, gazeteye yazı ve resim göndermeleri istenir. Ayrıca yazı gönderenlerin çok olduğu, binleri bulduğu söylenerek,

⁸⁴ Çocuklara Mahsus Gazete, “Bilmece Halli”, Cilt.3, Sayı.101, s.6.

⁸⁵ Çocuklara Mahsus Gazete, “Bilmece Halli”, Cilt.3, Sayı.1129, s.6.

⁸⁶ Örneğin bk. Çocuklara Mahsus Gazete, “İhtar”, Cilt.2, Sayı.101, s.8.

yazıların seçilerek ve sırayla yayınlanacağı belirtilir. Bu uygulama, okuyucuyu etkin kılmak ve derginin yayın hayatını devam ettirmek açısından önemlidir.

Dergide, yayımlanan bir ihtarda da gazeteye gönderilen yazıların çocukların anlayacakları sade bir dille yazılması istenir, bunlardan bazılarını değil çocukların, yetişkinlerin bile zor anlayabileceği tespiti yapılır.

ÇMG’de, bazı ilânlar ise abonelikle ilgilidir. Dergi, farklı uygulamalarını da önceden okuyucularına duyurur. Bununla ilgili en önemli ilân, Ramazan’ın sonuna kadar Hanımlara Mahsus Gazete’de olduğu gibi ÇMG’de de resim yayınlanmayacağına ilişkin olandır.⁸⁷ Bunlar arasında en çok, ÇMG gibi İbnü'l- Hakkı Mehmet Tahir'in idaresinde bulunan Hanımlara Mahsus Gazete’ye ait ilânlara yer verilmesidir. O dönemde süreli yayınların çıkış amacı öncelikle halkın aydınlatılması olduğu, maddî kazanç odaklı bir öncelik güdülmediği, etik anlayışla hareket edildiği için, çıkan gazete ve dergilerin birbirleri hakkında haberler, ilânlar vermeleri doğal karşılanmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca kitap reklamlarında; kitabın adı, müellifi ya da mütercimi, türü, konusu, nerede basıldığı ve bilhassa fiyatı gibi hususlar yer alır. İncelenen nüshalarda ilanlar köşesinde aşağıdaki kitapların tanıtımı yapılmıştır. Bu kitaplar ve yazarlarının ismi aşağıdaki gibidir:

Ahmed Ziyaeddin Efendi’nin Vesiletün Necat⁸⁸, İslam ve Fûnun⁸⁹, Yeni Takvim; “Bu takvim mini mini olduğu halde büyük takvimlerdeki malumattan fazla ma’lumatı mutazammındır”.⁹⁰ İmam-ı A’zam,⁹¹ Âsâr-ı Cedide; “Namaz vakitlerini gösteren ve yaprakları koparılmayan duvar takvimi)⁹² Manastırlı Mehmet Rıfat Efendi'ninTuhfetü'l- İslam ve Manzum-ı İlmiâl;⁹³ Gazze'den Süleyman Tevfik Bey'in çevirdiği Nasıl İzdivaç Etmelidir;⁹⁴ Mehmet Şakir Paşa'nın Müslüman Nefer;⁹⁵ Muktebes, Manzum Nasayih-i Şeriyeye, Hıfzı Beyefendinin eser-i fazılanesi olan

⁸⁷ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “İhtar”, Cilt.3, Sayı.106, s.7.

⁸⁸ Ahmed Ziyaeddin Efendi, “Vesiletü’n Necât”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.116, s.8.

⁸⁹ Halid Eyyüb Beyefendi, “İslam ve Funûn”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.116, s.8.

⁹⁰ İhsan Bey, “Yeni Takvim”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.116, s.8.

⁹¹ Salih Saim Bey, “Risale”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.108, s.8.

⁹² Hasan Tahsin Efendi, “Âsâr-ı Cedide”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.110, s.6.

⁹³ Mehmed Rıfat Bey, “Tuhfetü'l İslam ve Manzûm-ı İlmiâl”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt 4, Sayı.178, s.8.

⁹⁴ Süleyman Tevfik Bey, “Nasıl İzdivaç Etmeli”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.193, s.7.

⁹⁵ Mehmed Şakir Paşa, “Müslüman Nefer”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.196, s.8.

İlmihal,⁹⁶ Süleyman Efendi'ye ait Mevlid-i Şerif.⁹⁷ Ayrıca, çeşitli dergi ve gazetelerin ilânları da yer alır.

Ayrıca dergide yapılan ilânlarda çocuklar için sağlıklı ürünlerin tanıtımı ve reklamı yapılmıştır. Bu konuda, “Ne Mahir Şekerci” başlıklı ilânda çikolata ve şekerlemelerin halis süttten yapıldığı, sağlıklı ve lezzetli olduklarından bahisle, satıcının tatlı dilinin şekerleri bir kat daha tatlandırdığı söylenmiştir. Bu şekercinin adresi de ayrıntılı olarak tarif edilmiş ve çocuklara orayı tercih etmeleri özellikle önerilmiştir. Bu reklamlarda özellikle çocuklar muhatap alınmış ve reklam metinleri de, direkt çocuklara hitap edecek şekilde kaleme alınmıştır.⁹⁸

Bir çocuk dergisi için resim, algılamayı kolaylaştırma açısından önemli unsurlardandır. ÇMG’de, çok farklı konularda resimler kullanılmıştır. Kullanılan resimler renkli baskıyla verilmiştir. Dergi bu özelliği ile dikkat çekmiştir.

ÇMG’de, kullanılan resimlerden bazıları; Tefrika halinde yayımlanan; “Bir Farenin Seyahati Hikmet-i Tabiiyye”, “Mektep Manzaraları”, “Güzel Sözler”, “Eğlence”, başlıklı metinler içinde fotoğraf, resim ve şekil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu resimlerde gerçeğe uygunluk büyük oranda korunmaya çalışılmıştır. Bazen dergide, konulardan bağımsız resimlerin de kullanıldığı görülmüştür.

ÇMG’de kullanılan resimleri gruplandırmak gerekirse, ortaya şu tablo çıkmaktadır: İnsan -tabiat ilişkilerini, mevsimleri betimleyen resimler, manzara resimleri, çeşitli tabiat olaylarını anlatan doğa resimleri, hayvan resimleri, tarihî eserler, Avrupa ve Uzak Doğu şehirlerinden görünüm, cami, köprü, yel değirmeni gibi tarihî ve kültürel yapılar ve coğrafi oluşumları betimleyen resimler; önemli icatları, çeşitli âlet ve makinelerle araç gereçleri gösteren resimler ve deneyleri anlatan fennî şekiller, deniz ve denizcilikle, seyahatle, aile-çocuk ilişkisini betimleyen resimler, günlük hayattan kesitleri yansıtan resimler, harekete dayalı figürleri gösteren resimler (çocuk oyunları, jimnastik hareketleri...); yerli kültürü ve köy hayatını anlatan resimler; yabancı kültürlerle ait sahneleri gösteren resimler (Çin, Hindistan), eğitici resimlere ve Padişah'ın tahta çıkış yıl dönümlerinde Osmanlı arması vb. görsellere ve eğlence bölümlerinde garip durumları gösteren karikatürlere yer verilmiştir.⁹⁹

⁹⁶ Hıfzı Beyefendi, “İlmihal”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.193, s.8.

⁹⁷ Süleyman Efendi, “Mevlid-i Şerif”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.179, s.8.

⁹⁸ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Ne Mahir Şekerci”, Cilt.2, Sayı.101, s.6.

⁹⁹ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.123, s.4.

ÇMG’de kullanılan bu resimlerden bazıları, Avrupa gazetelerinden alınan ve büyük oranda Osmanlı kültürünü yansıtmayan resimlerdir Ayırt edici bir unsur olarak özellikle Tanzimat’ın etkisiyle dergide kullanılan resimlerdeki kıyafetler Osmanlı kültürüne uyarlanmamıştır. Bazen de fotoğraf karelerindeki tavırlar Avrupai bir durum sergilemektedir.¹⁰⁰ Birlikte büyüdükları ve ileride evlendikleri söylenen bir çiftin çocukluk ve evlilik dönemlerine ait iki farklı resim aynı fotoğraf karesinde verilmiştir.¹⁰¹ Diğer bir resimde de dans eden, birbirine sevgi ile bakan iki yetişkin insan tiplmesi yer alır. "Alafranga Raks"¹⁰², Amerika’nın... Şhrinde Müdire-i nisvan ve müdiresi madam... Ve şehrin resmi¹⁰³ bunlara örnek verilebilir.

ÇMG’de çocukluk hâllerini anlatır nitelikte resimler de kullanılmıştır. Bu resimlerde çocuklar oyun oynarken, okula giderken, gezerken, annelerine sevgiyle sarılırken, çiçek toplarken, bazen de dolaptan yiyecek aşırırken resmedilmişlerdir. Ayrıca okula gitmek istemeyen çocukla ona nasihat eden anne, demiryolunda tünel inşaatına ait vinçli makine resimleri, babasının saçını salıncak yapan bir Çinli çocuğun resimleri de görsel olarak kullanılmıştır.¹⁰⁴

Dergide kullanılan bazı resim ve resim alt yazıları, içerik bakımından olumsuz öğeler içermektedir. Dolaptan yiyecek aşırın çocuğa¹⁰⁵ ve şarap içen adamlara ait resimler ve bir fakir-i perişan alt yazılı resim¹⁰⁶, bunlara örnek olarak verilebilir. Bu örneklerde verilmek istenen mesaj, çocukların ibret alarak olumsuz davranış ve zararlı alışkanlıklardan uzak tutulmalarına yöneliktir.

ÇMG, aslında roman, hikâye, mektup, gezi yazıları, biyografi, bilmece, fıkra, eğlence gibi birçok farklı edebi türü başarıyla kullanmış ve eğitimcilikle öğreticiliği bir arada sunabilmiş bir dergidir. Anne-babalar, yetişkinler ve çocuklardan oluşan okur kitlesi içinde özellikle iptidâi ve rüşdiye çağı talebelerinin dinî ve ahlaki değerler kazanmalarına yönelik yayın faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Bu açıdan o dönemin anlayışına uygun önemli bir fonksiyon icra ettikleri, anlaşılmaktadır. Bütün bu çalışmaların, o dönemdeki çocuk dergi ve gazetelerinin daha iyi anlaşılması ve daha

¹⁰⁰ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.110, s.4.

¹⁰¹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.3, Sayı.104, s.4.

¹⁰² **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.4, Sayı.185, s.8.

¹⁰³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.3, Sayı.136, s.8.

¹⁰⁴ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.4, Sayı.178, s.8.

¹⁰⁵ Örneğin bk. **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.3, Sayı.118, s.8.

¹⁰⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Resim", Cilt.3, Sayı.136, s.8.

sağlıklı değerlendirilmesiyle günümüzde bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3.1. Çocuklara Mahsus Gazete’de Kullanılan Edebi Türler

Bir çocuk dergisi olan ÇMG’nin okurları tarafından benimsenmesi ve ilgiyle takip edilmesinde önemli olan bazı faktörler vardır. Bu faktörler arasında, dergide kullanılan dilin ve farklı edebî türlerin etkili olduğu söylenebilir. Aşağıda dergide kullanılan edebî türler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

1.3.1.1. Hikâye

Hikâye, olmuş veya olabilecek nitelikte herhangi bir olayı, anlatma sanatıdır. Yazara bağlı olarak hikâye ya tahlilî, yani anlatıma dönük bir yapıda oluşur ya da hareket ve diyaloga açık bir kurguda düzenlenebilir. Bir başka yaklaşımla hikâye “ben” yerine “başkaları”nı anlatmaya yönelik bir edebi türdür. İnsanı her yönüyle inceleyen ve bunu yaparken de söz ve söz sanatlarının gücünü iyi kullanabilen bir sanatçı, bu türde büyük ölçüde başarıyı yakalayabilmiş sayılabilir.”¹⁰⁷

ÇMG’nin incelenen nüshalarda, her biri tefrika halinde yayımlanan yirmi bir tane hikâye geçmektedir. Bunların bazıları çeviri, bazıları ise telifdir. Dergi’de imzası sık görülen isimlerden Şemsü’l- Mekâtib’de Arapça ve Farsça öğretmeni olan Hafız Şem’î’nin hikâyelerinin bazıları Arapça ve Farsça’dan nakledilmiştir. Bu hikâyeler eğitici ve öğretici mesaj ağırlıklı metinlerdir.

Dergi’de edebî bir üslup sahibi Nigârzâde Feridun’un eserlerinde uzun betimlemelere rastlanılır. Bunun dışında uzun betimlemelere rastlanılmaz. Bilhassa öğretmen yazarlarda, Hafız Şem’î gibi, amaca en kısa yoldan gitmek esastır. Anlatımın etkili olabilmesi için başvurulan yöntem bu tür hikâyelerde örnek göstermedir. Bu yöntemle, genelde hikâyelerde korku havası oluşturularak çocuklar istenilen yöne sevk edilmeye çalışılır. Başvurulan bu yöntemle çocuklar, vicdanî bakımdan disiplin altına alınmaya çalışılır. Fakat bu anlayış, günümüzdeki eğitim anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Çocukluğunda tembellik eden, ders çalışmayan çocuklar ileride hayatın türlü sillelerini yemiş, sonunda pişman olsalar da, iş iştenden geçtiği için, bu sefil durumlarından kurtulma şansları kalmamış olduğundan, acınacak hâldedirler. Çocukluğunu ilerleme yolunda

¹⁰⁷ İsmail Parlatır, “Öteki Edebi Türler”, Zeynep Korkmaz (Ed.), **Türk Dili ve Kompozisyon** içinde (357-401), Ankara: Ekin Kitabevi, 2005, s.397.

gayretle geçiren, kendilerini oyuna, eğlenceye, haylazlığa alıştırmaya çalışan kötü arkadaşlarının sözlerine kanmayarak gece gündüz çalışan çocuklar ise, çocukken çektikleri sıkıntının semeresini görmüş, rahat bir hayat ve yüksek mevkilere gelmişlerdir. Bu iki arkadaş, okul hayatından sonra, okuyuculara ibret olmak üzere muhakkak bir gün bir yerde karşılaşıacaklardır. Hikâyelerdeki çocuk sayısı değişse de “tip” değişmez. İki tip vardır: çalışkan-tembel. Okuyucu için sürpriz bir durumla karşılaşmak ihtimali hemen yok gibidir. Bu hikâyeye ve romanlarda “merak” unsurunun eksikliği, sürükleyiciliğe engeldir. Çocuklar bu hikâyeleri başlangıçta ilginç bulmuş olsalar bile, bütün hikâyeler o kadar birbirine benzemektedir ki zamanla bunları benimseme ihtimali güçlüdür.

Hikâyelerde konular, uzun uzun anlatılmıştır. Bu hikâyelerde amaç çocuklara temel değerleri kazandırmak ve onların başarılarının artmasını sağlamaya yöneliktir. Çocuklardan en başta ahlaki değer olarak nitelenen; doğru, güvenilir, cesaretli, adil, çalışkan, dürüst, kanaatkâr, yardımsever, mütevazı vb. olmaları beklenir.

Dergide yayımlanan doğruluk ve dürüstlüğün önemini belirten örneklerden biri, aşağıdaki “Kise” başlıklı bir hikâyedir:

Fakir bir kömürcünün oğlu olan Nuriber bir gün ormanın bir ağacı altında oturmuş ağlıyor, figan ediyor, kemali şiddetle dua ve niyaz eyliyordu. Yeşil elbise giymiş göğsünde bir necm-i zerrin parlayan zengin bir adam: Bu esnada tesadüfen orda bulunuyordu. Çocuğun feryad ve figanını işitmesi üzerine yanına gitti: Çocuğum niçin ağlıyorsun? diye sordu. Çocuk: Validem birçok vakit hasta yatmış idi. Pederim eczacıya para vermek için beni bugün şehre gönderdi. Fakat verdiği parayı kese ile beraber kaybettim dedi. Bunun üzerine zengin adam refakatinde bulunan avcıya yavaşça bir şey söyleyerek, cebinden birçok yeni altınları muhtevi ipekli al kumaştan bir kese çıkarıp

- Kaybettiğin kese bu muydu? diye sordu.

Ah! Benimki bu kadar güzel değildi, içinde de bu kadar güzel paralar yoktu, dedi.

- Avcı o halde bu mu idi diyerek cebinden küçük âdi bir kese çıkarıp gösterdi.

- Nuriber kemali şiddetle: -İşte bu dedi.

- Avcı derhal keseyi çocuğa verdiği gibi zengin adam da - Çocuğum mademki bu kadar doğruluk gösterdin. O halde bu

keseyi de içindeki altınlarla beraber sana veriyorum sözlerini ilave etti.¹⁰⁸

Yukarıdaki hikâyede, kesesini kaybeden çocuk, doğruluğunun semeresi olarak ödüllendirilmiştir. Böylece doğruluğun her zaman insanı kazançlı çıkaracağı mesajı verilmiştir.

ÇMG’de, çocuklara yönelik olarak yayımlanmış manzum hikâyelerin, değer kazandırmada, eğitcilik özelliği belirgindir. Bu nedenle çoğu zaman doğrudan çocuklara seslenildiği, sohbet eder gibi konuşulduğu, çocuklara çeşitli uyarılarda bulunduğu görülmektedir.

1.3.1.2. Roman

Roman, uzun anlatıma dayalı insan veya toplumu konu edinen, gerçek veya hayali kişiler etrafında geçen olayları anlatan edebiyat türlerinden biridir. Ayrıca romanı uzun hikâye tarzında kaleme alınan olmuş veya olabilecek olayları, yer, zaman ve şahıs kadrosu bütünlüğü ve uyumu içinde ve de okuyucuyu çekebilecek nitelikte merak unsurları ile bir edebiyat ve sanat eseri olarak tanımlamak gerekir. Roman kurgusunu dört aslî unsur; yer, zaman, olaylar zinciri ve şahıs kadrosu, bunu hayatın içinden çıkan bir edebî tür durumuna getirir.¹⁰⁹

ÇMG’nin 101-200. nüshalarının bazılarında roman türünde; tefrika halinde eserler yayınlanmıştır. Bu eserler arasında: Muallim-i Şehîr Tabip Miralay Hüseyin Remzi’nin “Mektep ve Aile Romanı: Bir Farenin Seyahati”, İbrahim Ethem’e ait “Seyyie-i Sefahat”, İlyas Sükûti’nin “Sararmış Yapraklar” (millî hikâye), Halil Rüşdü’nün “İbtîlâ-yı Masumâne” (millî hikâye), müellifi Victor Hugo ve mütercimi Refik Âlî olan “Bî-çare Masum”, Alphonse Daudet’den Âsım ve Sami’nin çevirdiği, “Merhametli Gemici”, yine İlyas Sükûti’nin Refik Âlî Bey’e ithaf ettiği, “Yeni Ahlaki Roman” adlı telif eseri “Edebiyat Çiçekleri” başlıklı sekiz tane roman yer alır. Bunlardan bazıları çevridir. Olaylar deniz, orman ve toprakta yapılan yolculukları konu alan macera türünde romanlardır. Fakat bu eserlerde bazen tür karmaşası yapılmakta, bu roman türündeki eserler zaman zaman “hikâye” olarak adlandırılmaktadır. Aslında çoğu, genelde on-yirmi sayıda bitmektedir. Bunların “tefrika” adı altında yayınlanmak

¹⁰⁸ Feyzi Beyzâde, “Kise”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.3, Sayı.135, s.2-3.

¹⁰⁹ Parlatur, s.401.

suretiyle diğerlerinden ayrılmaları, tefrika'nın da bir tür olarak ele alınamaması sebebiyle “roman” başlığı altında toplanmışlardır.

Romanlarda işlenen konulardan bazıları, özellikle erkek çocukların dünyasında önemli bir yeri olan macera türü romanlardır. Diğerlerinde ise gerçekçi tavır sergilenmeye çalışılmıştır. Bu tavır, ÇMG'nin değişmez bir yönüdür. Fakat bu, dönemin bütün çocuk dergilerinde görülen bir durumdur.

1.3.1.3. Fabl

Sözlükte fabl; “ genelde kahramanları hayvanlar olan ve sonunda bir ahlak dersi veren, daha çok manzum alegorik hikâye anlamına gelen Fransızca bir kelimedir.”¹¹⁰ Hayvan masalı olarak da adlandırılan fabl, geçmişte çok eski bir tür olmasına karşın, çocuk edebiyatının gündeme gelmesiyle daha da önem kazanmış, sembolik bir hikâye türüdür. Fablın temel belirleyicisi, kahramanlarının hayvanlar olması ve bu hayvanların, insanlar gibi davranıp konuşabilmesidir. Fabl, bu tür olağanüstü öğeler taşıması bakımından masala benzer.

ÇMG'de, anlatıma dayalı çocuklara yönelik ürünlerdeki fabllarda özlü ve yoğun bir anlatım söz konusudur. Dergide fabl olarak yayımlanan örnek manzumeler arasında, “Deve-Sıçan”¹¹¹; “Mütalâa'dan”¹¹²; “Ağustos Böceği ile Karınca”¹¹³ ; “Kurbağa ile Balık”¹¹⁴ başlığını taşıyan fabllar yer alır. Bu fablların sonunda “Rehberden” ibaresi yazılmaktadır.

Bu fabllarda ele alınan tema ve verilmeye çalışılan mesajlar çocuğun sosyal ve kişilik gelişiminin oluşmasına yöneliktir.

ÇMG'de, “Deve-Sıçan” başlıklı manzumede ise deve ile farenin arkadaş oluşu, devenin bir gün farenin davetine icabet ederek, onu evinde ziyaret etmek istemesi, fakat deve, farenin deliğini görünce sinirlenerek, ona ne kendisinin küçülmesine, ne de deliğin genişlemesine imkân olmadığını düşünemeyip evine davet ettiği için kızması anlatılır. Bu fablda verilmek istenen mesajda, kişi akranlarıyla dost olmazsa, işinin

¹¹⁰ Ayverdi, s.911.

¹¹¹ Halid Edip, “Deve-Sıçan”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.3, Sayı.118, s.3.

¹¹² Fazlı Mağmumi, “Başlıksız”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.4, Sayı.181, s.4-5.

¹¹³ Recaizade Mahmud Ekrem, “Ağustos Böceği İle Karınca”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.4, Sayı.174, s.1-2.

¹¹⁴ Sa'di, “Kurbağa ile Balık”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.4, Sayı.191, s.5.

böyle müşkül olacağı belirtilir. Bu fablın başında “Baharistan'dan” ibaresi yer almaktadır.

Recaizâde Mahmud Ekrem'e ait “Ağustos Böceği ile Karınca” başlıklı fablda: Ağustos böceği yazın tembellik edip eğlenmiş, kışın yiyeceksiz kalınca, karıncanın kapısını çalmıştır. Karınca ile ağustos böceği arsında geçen şu karşılıklı konuşmada:

Komşusu mûreye gidip hâlini ilân etti
Bir-iki habbe* ödünç istedi çok yalvararak
Dedi ki: “hem de hulul etmeden evvel mevsim,
Me‘a fazla ödemek üzere size söz veririm”
Etmemiş âdet ödünç vermeyi bir kimseye mûr?¹¹⁵ ifadeleriyle karınca ağustos böceğine âdeti gereği ödünç buğday vermez.

Yukarıdaki fablda geçen olaya nazire olarak Celâleddin Hâverî'ye ait “Karınca ile Ağustos Böceği” başlıklı fablda ise,

Geldi birden bire sermâ o gamîn zât-ı abûs
Eyledi her tarafı garka-i seylâb.* Efsûs!
Kaldı açlık ile bî- çare karınca bî-tâb,
Oldu seylâb ile çünkü yuvası mahv u harab
Böceğe geldi o dem fakrını etti i‘lam
Bir iki habbe ödünç almak idi bunda meram
Etti biraz sühâ göstererek hüsn-i kabul
Dedi: “Bol bol yiyiniz ben de zevâhir mebzûl
Sâl-i âtfiye kadar olmak için kuvvet size
Alınız her ne kadar lazım ise destenize¹¹⁶ ifadeleriyle bu defa ağustos böceği ile karınca arasında geçen konuşmada daha önce kendisine ödünç buğday vermeyen karıncanın bu defa sel felaketi sonucu muhtaç olup ağustos böceğinden buğday istemesi olayı anlatılmaktadır. Bu olayda ağustos böceği, karıncanın kendisine davrandığı gibi davranmamış ve ona istediği kadar yiyecek almasını söyleyerek önemli bir ders vermiştir.

Yukarıdaki fabllarda çocuklara, her ne sebeple olursa olsun, muhtaçlığını beyan eden bir kimseye yardım edilmesi gerektiği mesajı verilmek istenmiştir.

¹¹⁵ Recaizâde Mahmud Ekrem, “Ağustos Böceği İle Karınca”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.174, s.1-2.

¹¹⁶ Celaledin Havî, “Karınca ile Ağustos Böceği”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.174, s.2.

*Habbe: Buğday.

*Mur: Karınca.

*Seylâb: Sel.

*Evdûd: Dost.

*Ankebut: Örümcek.

ÇMG’de [Başlıksız] verilen aşağıdaki bir diğer bir fablâda; düşmana karşı uyanık olmak temel düşüncesi etrafında, bir sineğin, örümcek ağını seyrederek, onun ne büyük bir sanat şaheseri olduğunu düşünürken ağa düşmesi ve ne kadar yalvarıp yakarsa da, örümceğin insafa gelmeyerek sineği yemesi anlatılmıştır:

“Aman ah! Ne korkulu bu belâ
Ankebut* arkadaş! Beni kurtar
İşte kaldım bu yerde pek nâ-çar”
Diyerek ankebute söz şîkâr!
Ağladı etmedi fakat hiç kâr
“Ağlamak eylemez bana tesir.
Beni etmez felaketin dil-gîr*
İki günden beri arardım ben
Seni, geldin fakat ayağıma sen
Seni salmak benim’çûn emr-i muhâl
Beni beyhude eyleme iştigâl !”
Sineğe ankebut şöyle dedi,
Tuttu bî- çareyi o demde yedi¹¹⁷

ÇMG’de, “Kurbağa ile Balık” adlı aşağıdaki fablâda; bir kurbağanın bir balığa gönül verip evlenme teklif etmesi sonucu, balığın buna sinirlenerek, birbirlerine uygun olmadıklarını sert ve alaycı bir dille anlatması ve kurbağayı reddetmesi, kendine, eşini yosunlukta aramasını tavsiye etmesi olayı karşısında kurbağanın mahcup olması şöyle anlatılır:

“Döndü hışm u sitemle baktı balık.
Yok, mu fikrin? Dedi senin be alık!
Aramızda münâsebet nerede?
Ben denizde mûkîm, sen derede
Ka‘r* derya olur bana menzil
Olsa olsa sana olur sahil
Dehenimde benim edayı hamûş*
Senin ağzınsa “rak rakayla” hurûş.*”¹¹⁸

¹¹⁷ Fazlı Ma’mumî, “Başlıksız”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.181, s.4-5.

¹¹⁸ Sa’dî, “Kurbağa ile Balık”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı. 191, s.5.

*Dil-gîr: Kırgın.

*Ka‘r: Çukur.

*Hamûş: Sessiz.

*Hurûş: Çoşkulu.

ÇMG’de, “Kurt ile Kuzu” adlı fablda da, kurdun ağıldan gözüne kestirdiği bir kuzuyu kandırarak çıkardıktan sonra paralayıp yemesi anlatılır. Yine burada çocukların tecrübesizliklerinden dolayı başlarına gelenler şöyle konu edilmiştir: “Size yaranmak için sadakat gösterenlere çarçabuk emniyet etmeyiniz. Zira insan-ı lisanıyla tecrübe etmeyûb fi ‘liyatıyla denemelidir.”¹¹⁹

ÇMG’de, “İki Tilki” başlıklı fablda ise, bir tavuk kümesine giren iki tilkinin başına gelen olaylar konu edilir. Bu olayda iki tilkiden genç olanın, kümeste patlayıncaya kadar yemesi nedeniyle ölmesi, tedbirli davrandığını sanan ihtiyar tilkinin ise tedbirli davranmayarak aynı kümese ertesi gece de girmesi üzerine, kümesin sahibi tarafından öldürülmesi olayı şöyle anlatılmaktadır:

İhtiyar tilki gence hitaben -oğul, şikârimızın hepsini yalnız bir gün zarfında yemeyelim dedi. Genci,-şurada bulunduğum müddetçe sekiz gün için karnımı doyurmak ve hepsini yemek istiyorum. Zira buraya avdet etmek faidesizdir. Yarın burası bizim için hayırlı olamaz. Bunların sahibi malının intikamını almak için bizi öldüreceği bedihîdir cevabını verir. Bu mükâlemeden sonra her biri kendi fikrine göre hareket etti. Genç tilki patlayıncaya kadar yedi ve inine gider gitmez öldü! Diğeri de ertesi günü tekrar kümese avdetinde tavukların sahibi tarafından helak edildi.¹²⁰

Yukarıdaki fablda; herkesin kendine göre bir hatasının olduğu ve bazı işlenen hataların felâkete yol açabileceği, açgözlülüğün de insanı felâkete sürükleyen hatalardan biri olduğu mesaj olarak verilmiştir.

1.3.1.4. Şiir

Şiir edebiyat türlerinden biridir. En yaygın şekli ile “vezinli ve kafiyeli söz” veya “nesrin zıttı olan mısra sanatı” diye de tanımlanır. Recaizade Mahmud Ekrem şiiri “fikir, his ve hayal”den ibaret olarak tanımlar.¹²¹

¹¹⁹ Ali Said, “Kurt ile Kuzu, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.159, s.3.

¹²⁰ Asım, “İki Tilki”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.131, s.3.

¹²¹ Necat Birinci, “Yazılı Kompozisyon Türleri”, Zeynep Korkmaz (Ed.), **Türk Dili ve Kompozisyon** içinde (315-350) Ankara: Ekin Kitabevi, 2005, s.350.

ÇMG’de yayımlanan şiirlerde çocukların algılama derecesi dikkate alınmıştır. Dergi’de, kısa vezinli şiirler yanında uzun vezinli şiirlerde kullanılmıştır. Aşağıda kısa vezinli ve uzun vezinli şiirlerden birer örnek verilmiştir:

Ey zâde-i Ahsen-i ferîşte!
Senindir işte
Bi’l cümle neş’âtı kâinâtın
Bütün hayatın¹²²

Dünyada kalan sevgili zevce ve çocuklar
Bilmem ne ile eyleyecek def’i küderet
Kimler edecek onlara i’lam-ı himayet?¹²³

ÇMG’de yayımlanan şiirlerin çoğunluğu, Sirozlu Sadi ve Necib Vecdi’ye aittir. Bu isimlerden sonra bir veya iki şiiriyle; Filibelizâde Mehmed Nizamî, Necmi Raci, Aziz Hüdâyî, Dârü’l- Muallimîn’den Mehmet Âkif, Fazlı Mağmumî, Muhibbîzâde Namık, Tercüman-ı Hakikat başyazarı Selânikli Tevfik [İlhami], Kemâleddin yer alır.

Recaizâde’nin “Ağustos Böceği ile Karınca”, Muallim Naci’den “Oduncu ile Azrail”,¹²⁴ Şinasi’den “Münâcât”,¹²⁵ Mehmed Tevfik’in “Valide”,¹²⁶ Muktebes’ten alınan şiir “Mektep”,¹²⁷ “Fakir Çocuk”,¹²⁸ ve “Bir Öksüzün Nevâ-yı Tahassürü”¹²⁹ başlıklı şiirler dönemin tanınmış şairlerine aittir. Ayrıca gazetede Aziz Hüdâyî’nin Fransızcadan çevirdiği “Kamer” şiiri de yayımlanmıştır.¹³⁰

Şiirlerde en çok rastlanan edebî sanatlar içinde benzetmeler genelde çocuklukla, mekteple ilgilidir. Çocukluk, gökyüzünün geniş ve süslü göğündeki beyaz küçük bulutlara, süslü, sevimli bir kelebeğe benzetilir. Mektep ma’bede ve cennete, çocukluk bahar mevsimine, çocukken çalışmayıp tembellik eden insanın yetişkinlik zamanı leyl-i hazana, zaman nihayetsiz bir ummana, sürekli akan, hiç durmayan ve geri dönmesi mümkün olmayan bir

¹²² Sa’dî, “Mini Mini Belkıs’a”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.107, s.2.

¹²³ İbn-i Rüşdü Ali Nihad, “Halet-i Nez’de Fakir Bir Peder”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı. 150, s.3.

¹²⁴ Muallim Naci, “Oduncu ile Azrail”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.184, s.5.

¹²⁵ Şinasi, “Tevhid”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.174, s.1.

¹²⁶ Mehmed Tevfik, “Valide”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt. 4, Sayı.168, s.2.

¹²⁷ M.Celal, “Marifet”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.110, s.1.

¹²⁸ Şam’dan Kerim, “Fakir Çocuk”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.117, s.6.

¹²⁹ Ragıp Rıfkı, “Bir Öksüzün Nevay-ı Tahassürü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.119, s.5-6.

¹³⁰ Aziz Hüdâyî, “Kamer” (Çev.), **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.183, s.4.

nehre benzetilir. Çocuk taze fidana, İrem bağının fidanına -özellikle kızlar-meleğe, melek yavrusuna, huriye, periye, bülbüle, kuşa, çiçeğe, goncaya, kuzuya benzetilir. İlim ve edeb hazineye, ölüm de bâd-ı hazana teşbih edilir.

Dergide örnek gösterme yöntemine de sıklıkla başvurulur. Çocuklardan arıların, karıncaların çalışkanlığını örnek almaları, güneş sistemi gibi (dünya, gökyüzü, ay) düzenli ders çalışmaları, bir nizam içinde bulunmaları istenir.

Şiirlerde kullanılan anlatım tarzı ağırlıklı olarak hikâye etme, öğüt verme ve konuşma üslûbudur.

ÇMG'deki şiirlerde işlenen konular, çoğunlukla, metnin başlığından anlaşılma ve çocuklara yönelik mesaj içermektedir. Bu şiirlerde, farklı temalar işlenmiştir. Bunlar şu şekilde gruplandırılabilir: Dinî ve ahlaki şiirler, sosyal içerikli şiirler, ölümün izlerini yansıtan şiirler, çocuk sağlığını konu alan şiirler, fennî ve coğrafi şiirler. Bu çalışmada ahlaki ve dinî içerikli şiirler incelenmiştir.

Dinî ve ahlaki şiirler ise; doğruluğu ve çalışmayı öğütleyen, okumanın önemini telkin eden, tabiat ve hayvanları ele alan, anne, çocuk ve kardeş sevgisini anlatan şiirler şeklinde gruplandırılabilir.

ÇMG'deki bu şiirler; çocukta temel davranış değerlerini oluşturma, çocuğu eğitme, bugünkü ifadeyle “iyi insan” veya “dinî ve ahlaki değerlerle donanmış insan” yetiştirme amacına yöneliktir. Bu yapılırken; tamamen geleneksel bir yaklaşımla, çocuk mutlak bir dinleyici ve uygulayıcı, yetişkin ise mutlak bir “otorite” olarak görülen bir anlayışla hareket edilmiştir.

1.3.1.5. Fıkra

Fıkra, “Bir düşünceyi, bir olayı en kısa ve en etkili yoldan anlatan özlü, nükteli, mizah ve hiciv unsurları taşıyan küçük hikâye, kıssa türünde, gazete veya dergilerin belirli sütunlarında gündelik sosyal, ekonomik ve kültürel konuları farklı bir bakış açısıyla ele alan ve bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazılardır.”¹³¹

¹³¹ Ayverdi,s.952.

Fıkra, “ilk defa, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayımlanan gazetelerin sütunlarında görüldü.”¹³²

ÇMG’de, Çocuklar arasında sözlü olarak çokça anlatılan; eğlendirici, eğlendirirken düşündürücü, dolayısıyla eğitici özellikleri olan fıkralara yer verilmiştir. Bunlar gazetede: fıkra, fıkârât, fıkârât-ı mudhike, gibi genel başlıklar altında verilebildiği gibi, bazen de konu içinde verilmiştir.

ÇMG’de, fıkra başlığı altında aşağıda Muallim ile talebe arasında geçen bir olay şöyle aktarılmıştır:

“Muallim-Hz. Yunus’un (a.s.) balığı yutması fıkrasından ne öğrendiniz? Talebe -(biraz düşündükten sonra) daima karada yaşamayı”¹³³ diye cevap verir.

ÇMG’de, diğer bir fıkroda ise, muallimin biri bir çocuğun zekâsını tecrübe etmek için aşağıdaki şu soruyu sorar:

M-Oğlum altın, gümüş ne cins eşyadandır?

Ç-Madendendir.

M- Pekâlâ bunlar nasıl vücuda gelir?

Ç- Altın yüzü görmediğimden onu bilmiyorum ama gümüşün

Gümüşhane şehrinden gelmekte olduğunu bilirim.¹³⁴

ÇMG’de, fıkra başlığı altında verilen menkıbelere de rastlanır. Bu menkıbeler genelde, ahlaki öğütler içermektedir. “Hz. Süleyman’ın Bir Hükümü” başlıklı menkıbe dergideki bu uygulamaya örnektir: Bu menkıbeye göre; bir tüccar vefatından önce yetiştirdiği iki çocuktan birinin kendi oğlu olmadığını söyler ancak hangisinin kendi oğlu olmadığını açıklamadan vefat eder sonra oğullarının ikisi de miras için vefat eden tüccarın kendi öz babaları olduğunu iddia ederler. Bu olay Hz. Süleyman’a intikal ettirilir. Dergide, Hz. Süleyman’ın olayı sorgulaması şu şekilde anlatılmıştır:

Hz. Süleyman, çocuklarla beraber müteveffânın tabutunun da getirilmesini emreder! Çocuklar gelirler: Sonra Hz. Süleyman (a.s):

- Bir çekiç alıp pederinizin tabutunu hanginiz kırar ise vârisi hakiki olacaktır, buyurur.

Her ikisine de birer çekiç verirler.

Birisi tabutu ovarmağa başlar, diğeri ise ovaracağı esnâda!

¹³² Birinci, s.323.

¹³³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Fıkra”Cilt.3, Sayı.142, s.5.

¹³⁴ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Fıkra”, Cilt.4, Sayı.182, s.5.

- Hayır! Ben hiçbir vakitte pederimin tabutunu kıramam miras varsın birâderimin olsun diyerek bayılıverir: O anda Hz. Süleyman bayılan çocuk için:
- Mâ-dâm* ki bu çocuğun pederine fart*muhabbeti vardır. Müteveffânın (ölen) evladı hakikiyesi de budur. Mîrâs ise asıl evlada mahsustur! sözüyle fasl dava eyler.¹³⁵

Sonuç olarak denilebilir ki ÇMG’de az sayıda fıkra yayımlanmıştır. Fıkraların, genellikle muallimler tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu fıkralarda, kıssadan hisse çıkarmak yöntemi ile çocukların zekâ gelişimi ve değer kazanmaları amaçlanmıştır.

1.3.1.6. Anı

Sözlükte edebî bir tür olan anı, “Bir kimsenin bizzat yaşadığı veya şahit olduğu olayları, bunlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini yazdığı eser” anlamına gelmektedir.¹³⁶ Edebiyat alanında kullanılan en yaygın türlerden biri anıdır. İçtenliği dolayısıyla çocukların ilgi alanına giren anı, çocuk için aynı zamanda ileride kendisinin de karşı karşıya gelebileceği durumlar için bir ön tecrübe kaynağıdır.

ÇMG’de genelde mektep ve öğrenci manzaralarını konu alan anılar yanında, farklı konularda edebî değeri yüksek anılar da yayınlanmıştır. Sözgelimi, ölümü konu alan “Hatıra-i Müebbed”¹³⁷ başlıklı anı, bilinen olay ve öğeler üzerine kurulmuş, bu hazin ölümün küçük kızı çok etkilediği söylenmiştir. Yazının etkileyciliğini artırmak için, okurun acıma duygusu harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Anıların konusu, genellikle çocukluk zamanında yaşananlarla ilgilidir.

ÇMG’de, mekteple ilgili anılara ise “18.Asırda Bir Mektepli” başlıklı aşağıdaki metin örnek gösterebilir:

Kışın kısa günlerinde her sabah Pederim beni uyandırır. Bende çantamı elime alırım, ayakkabılarımı giyer, geniş takkemi kulaklarıma kadar indirir, odunumu da koltuğumun altına alıp evden çıkardım. Kışın başlangıcı idi mamafih hava pek soğuktu parmaklarımı ağzımla hu hulayarak ısıtırdım. Kapıyı sıkıca kapatırdım. Aradan bu kadar seneler geçmişken yine alçaklı

¹³⁵ Sökeli, Emin, “Hz. Süleyman’ın Hükümü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı. 131, s.3.

¹³⁶ Birinci, s.343.

¹³⁷ Şakire, “Hatıra-i Müebbed”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.130, s.4-5.

*Fart: Aşırı

*Ma-dam: Madem.

yüksekli yolu ve bu yolun iki kenarındaki yaprakları dökük çıplak ağaçları, kışın içine saldığı sukün-i amik ve barid* vadinin pek uzak bir yerine, semaya doğru ref'i ser eden cân kalesiyle beraber sokulan köyü sisler içinde, öten horozu, düz ve munhattı kabristanı, karla mestur mezar taşlarını, harap olmuş evleri, ırmağı der-hatır* ediyorum. Ben hemen her gün, diğer refikalarımın evvel mektebe gelir, daha boş olan salona girerdim. Kısa boylu beli bükülmüş yüzü buruşmuş kısa kırmızı bir fistan giymiş başında pamuklu bir şapka bulunan Mösyö Krıstof'un validesi ateşi yakmağa gelirdi. Ben de odunumu sobanın önüne koyar, ayakkabılarımı da kurutmak için sobanın üzerine yerleştirirdim. Saat sekizi vurunca talebe gelir, hepsi birden “sabah şerifleri hayr olsun” diye bağırırlar, sobanın başına toplanılır, itişip kakışarak gülerdik, fakat Mösyö Krıstof'un yol üzerinde ayak sesleri işitilince herkes susup büyük bir teessüfle sıralara oturmaya giderlerdi. Asla fısıldaşmaksızın alfabe cüzünü dizlerimiz üzerine koyarak başımızı önümüze eğerdik...¹³⁸

Yukarıdaki anıda, bir öğrencinin; “baba” sözcüğü yerine “peder” sözcüğünü kullanılmış olması, Batı kültürünün Osmanlı kültürünü etkilediğini göstermesi bakımından önemli sayılabilir.

Dergide öğrenci manzaralarını konu alan anılarda ise çoğunlukla, mezuniyet ve sınıf geçme imtihanları ve mezuniyet törenlerine dair anılar aktarılmıştır. Bunlardan birine “Kılıç Takarken”¹³⁹ başlıklı metin örnektir. Bu anıda bir mezuniyet töreninden kesitler sunulmuş, öğrencilerin ve ailelerinin yaşadığı heyecanlı anlar da anlatılmıştır.

1.3.1.7. Atasözleri

Atasözü sözlükte, “Bir düşünceyi, gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz ve darb-ı meseller” anlamına gelir.”¹⁴⁰

ÇMG’de atasözleri, “Durub-ı Emsal”, “Atasözü”, “Güzel Sözler” başlığı altında verilmiştir. Bu sözlerde, okurlarda olumlu değerlerin yerleşmesi için, öğreticiliğin ahlaki konularda yoğunlaştığı görülür. Atasözleriyle ilgili dergide yayımlanan örneklerden biri “Atalar Sözü” başlıklı aşağıdaki beyittir:

¹³⁸ İbn-i Rüşdü Ali Nihat, “On Sekizinci Asırda Bir Mektepli”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.146, s.5-6.

¹³⁹ S.Reşad, “Kılıç Takarken”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.2, Sayı.101, s.5-6.

*Barid: Soğuk.

*Der-hatır: Hatırda.

¹⁴⁰ Ayverdi, s.199.

ATALAR SÖZÜ

Her kimin varsa elinde hünéri
Toprağı tutsa zer-halis ider.
Cahili katma hesaba zira
Soldaki sıfır gibi zaidir.
Varsa nakdın sana âlem kul olur
Bir züğürdün yanına kim sokulur.
Yuvarlanan taş yosun tutmaz
Hatani bil ki hatadan salim olasın.
Dilini zapt eden başını kurtarır.
Akçenin gittiğine bakma, işin bittiğine bak.
Sa'yı* destekle yaşa yoksa sana
Baba mirası yanan mum gibidir.”¹⁴¹

Allah herkesin kalbine göre verir.
Alacak ile verecek ödenilmez.¹⁴²
Hayvan ölür semeri, insan ölür eseri kalır.
Yorganına göre ayağını uzat.
El elin aynasıdır.
Öksüze acıyan çok, ekmek veren yok.
İki kişi lakırdı ederken üçüncüsü olma.
Armut ağacından uzağa düşmez. .¹⁴³

Yukarıdaki beyitlerdeki veciz sözler, okurlara öğüt niteliği taşımaktadır. Bu öğütlerde genelde meslek sahibi olmanın, baba parasına güvenmeyip çalışmanın, cahil kalıp insanların gözünde değerini düşürmemenin, boş konuşmadan sakınmanın, tasarruflu olmanın, kalıcı eserler bırakmanın, kimseye yük olmamanın önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca dergide; okurları duyarlı davranmaya yönlendirmek için toplumdaki bazı yanlış algılar da “atasözü” başlığı altında verilen veciz sözlerde konu edilmiştir. Örneğin; parası olanın itibar gördüğü olmayanın ise yalnız kaldığı; öksüzün durumuna acıyanın çok, onlara merhametle bakıp yardım edenlerin ise olmadığı belirtilmiştir.

Bütün bu öğütlerde, çocuklara dünyanın bin bir türlü hâlinin olduğu ve tedbirli davranmanın önemi mesaj olarak iletilmek istenmiştir.

¹⁴¹ Sa'di, “Atalar Sözü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.114, s.5-6.

*Sa'y: Çalışma.

¹⁴² Mehmet Haşmet, “Atalar Sözü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.195, s.5-6.

¹⁴³ Hulusi, “Atalar Sözü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.187, s.6.

1.3.1.8. Bilmece

Bilmece sözlükte, “adını açıkça söylemeden üstü kapalı bilgiler, ipuçları vererek bir şeyin ne olduğunu dinleyene veya okuyana buldurma esasına dayanan bir çeşit zekâ ve bilgi ölçme oyunu” anlamına gelmektedir.¹⁴⁴

ÇMG’de, 101-200. nüshaların her sayısında bilmece, “Bilmece”; bilmece cevapları ise “Bilmece Halli” köşesinde yayınlanmıştır. Bilmece köşesinde, o haftanın bilmecesi sorulmakta; bilmece halli bölümünde ise bir hafta önceki nüshada yayımlanan bilmecenin cevabı ve açıklaması yapılmaktadır. Aşağıda bilmece ve bilmece cevaplarından bazı örnekler verilmiştir:

Bilmece: “Bilmecemiz, bir edat-ı istifham ile bir edat-ı nidadır. Bu ikisi mühim bir fen ismidir.”¹⁴⁵

Bilmece Halli: “Geçen nüshamızdaki bilmecemiz ‘Kimya’ idi.”¹⁴⁶

Bilmece: “Bir erkek isminin evveline bir harf ilave ettiğinizde medar-ı feyz ve saadet olan bir kelime husûle gelsin”.¹⁴⁷

Bilmece Halli: “Geçen nüshamızdaki bilmecemiz ‘Arif, Maarif’ dir”.¹⁴⁸

“Bilmecem latif kokulu bir nebat olup, ilk iki harfi başımızdadır. Diğer üç harfi ise edevâtı beytiyedendir.”¹⁴⁹

Bilmece Halli: “Geçen nühamızdaki bilmecemizin cevabı ‘fesleğen’ dir”.¹⁵⁰

“Bilmecem bir memlekettir. Bu memleketin başında erkek, ortasında kadına, nihayetinde de hayat vardır”.¹⁵¹

Bilmece Halli: “Geçen nüshamızdaki bilmecenin cevabı Erzincan’dır.”¹⁵²

“Bilmecem bir ismi zaman imiş, fakat ben bunu tahlil ederek derununda hem bir uzvi beşer gördüm hem de oyun alanından birini buldum.”¹⁵³

Bilmece Halli: “ Geçen haftaki bilmecemizin cevabı ‘ Pazar’dır.”¹⁵⁴

¹⁴⁴ Ayverdi, s.369.

¹⁴⁵ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.3, Sayı.140, s.7.

¹⁴⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.3, Sayı.141, s.6.

¹⁴⁷ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.3, Sayı.139, s.6.

¹⁴⁸ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.3, Sayı.140, s.7.

¹⁴⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.4, Sayı.173, s.6.

¹⁵⁰ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.4, Sayı.174, s.6.

¹⁵¹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.4, Sayı.195, s.8.

¹⁵² **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.4, Sayı.196, s.7.

¹⁵³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.4, Sayı.170, s.6.

¹⁵⁴ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.4, Sayı.171, s.5.

Bilmece: “Bilmecem tatlı bir şeydir. Buna on âdetin üçte ikisi ilave edilirse vücuda gelen şey o tatlının amili gibi havda seyreyler”.¹⁵⁵

Bilmece Halli: “Geçen nüshamızdaki bilmecemizin cevabı ‘balon’ dur.”¹⁵⁶

Yukarıdaki bilmece örneklerinde de görüldüğü gibi bilmecelerle okurlarda merak uyandırılmaya çalışılmıştır. Bilmeceler yoluyla okurların merak duyguları devreye sokulduğu için derginin bir sonraki sayısının heyecanla beklenildiği, böylece derginin tırajının artmasının da hesaba katıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca okurların bilgilerinin ölçülmesi ve zekâlarının geliştirilmesi de amaçlanmış olabilir.

Çalışmanın bu bölümünde, ÇMG’de kullanılan edebi türlerle ilgili bilgiler verildikten sonra, ÇMG’de işlenen başlıca dinî ve ahlaki değerler örnekleriyle sunulacaktır.

¹⁵⁵ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece”, Cilt.4, Sayı.190. s.6.

¹⁵⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bilmece Halli”, Cilt.4, Sayı.191, s.6.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE DİNÎ VE AHLAKİ DEĞERLER

2. 1. DİNÎ DEĞERLER

Değerlerin din ile sıkı bir ilişkisi vardır. Kalıcı ve doyurucu değerlerin kaynağı dindir. Dinde en büyük değer Allah inancıdır. İnsan kendi iç kontrolünü, Allah'a inanarak ve O'na bağlanarak yapabilir.¹⁵⁷

ÇMG'de dinî değerler; Allah Sevgisi, İbadet ve Ahlak olmak üzere üç farklı kategoride işlenmektedir. Gülşah Atmaca 'nın incelediği ilk yüz sayıda da dinî ve ahlaki değerlerin benzer başlıklar altında değerlendirildiği görülmektedir.¹⁵⁸

2.1.1. Allah Sevgisi

Çocuklar Allah fikrini aile büyüklerinden kelimeler ve ifadeler şeklinde öğrendikten sonra bunların yorumunu da yine büyüklerle birlikte yapmak istemektedirler.¹⁵⁹

Kur'an'da Allah'ın, Allah özel isminden sonra en çok anılan isimleri Rab, Rahman ve Rahim'dir. Bu isimler yetiştirme, koruma, esirgeme anlamlarını ihtiva ettiğinden sevgi duygusu da ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra Kur'an'da, Allah'ın, sevgiyi doğrudan ifade eden isimleri de vardır. Meselâ; Vedûd ismi bunlardan biridir. Vedûd, çok seven demektir,¹⁶⁰ bu ismin geçtiği bir ayetin anlamı da şöyledir: "O, çok bağışlayandır; çok sevendir."¹⁶¹

Sevgi insanların doğuştan getirdiği bir duygudur.¹⁶² Sevgi insanları birbirine yaklaştıran ve kaynaştıran, içsel olarak bağlayan doğal ruhsal bir eğilimdir. Sevgi tek başına bir duygu olmakla birlikte, sevgi nesneleri çok ve çeşitlidir. Sevgi canlı-cansız tüm varlığı kapsar. Benlik sevgisi, anne-baba sevgisi, eş sevgisi, çocuk sevgisi, Allah sevgisi, bunların başında gelir. En mükemmel sevgi Allah sevgisidir. Çünkü Allah'ı seven her şeyi sever. Yunus Emre'nin dediği gibi; "Yaratılmışı severiz, Yaratandan

¹⁵⁷ Bolay ve Sarıkavak, , s.19.

¹⁵⁸ Bk. Atmaca, s. 27-35.

¹⁵⁹ Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara: 1990, s.92.

¹⁶⁰ Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, **Din Öğretimi**, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991, s.37.

¹⁶¹ **Kur'an**, Burûc Suresi, Ayet 14.

¹⁶² Bilgin ve Selçuk, s.39.

ötürü”.¹⁶³ Allah’a inanan, Allah’ı sevecek, Allah sevgisi ile de başka herkesi ve her şeyi sevecek, Allah sevgisi ile iyi olacak, iyilikler yapacaktır.

Kur’an’da ve hadislerde sevgi; imanla yan yana değerlendirilmiştir. Bu konu hakkında Kur’an-ı Kerim’de: “Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah’ın zikri ile doyuma ulaşanlardır. Bilesiniz ki kalpler, ancak Allah’ı anmakla doyuma ulaşır.”¹⁶⁴ buyrulmaktadır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed’de (s.a.v.) “İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de olgun mümin olamazsınız.”¹⁶⁵ buyurmuştur.

Dinî ve ahlaki değerlerin çocuklara benimsetilmesini konu edinen ÇMG’de, Allah sevgisini anlatan, dinî motifli şiir, münacat ve atasözleri yayımlanmıştır. Bu metinlerde; Allah sevgisi, Allah’ın büyüklüğü ve Allah’a itaat konusu işlenmiştir. Özellikle “Allah sevgisi” teması, Şinasi’ye ait “Münâcât” bölümünde “Tevhid” başlığı ile dikkat çeker. Bu “Münâcât” ta Allah’ın özellikleri şöyle belirtilir:

TEVHİD

Hakk Teâlâ azamet âleminin padişahı
La mekândır olamaz devletinin taht- ı gâhı
Hassadır zat-ı alihyesine malik ezeli
Bi hudud ânda olan kevkebe-i lem yezeli
Eseri hikmetidir yer ile gök bünyâdi
Dolu boş cümle bed kudretinin icâdı
İzzet ü şanî takdis kılar cümle melek
Eğilir secde eder pîş celalinde felek
Emri vech üzere yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tazelenir mevsim feyz-ü bereket”¹⁶⁶

Yukarıdaki münacatta; dünyanın mükemmelliğinden örnekler verilerek, Allah’ın büyüklüğüne işaret edilir. Allah, yücelik âleminin padişahı; yani en büyüktür. Mekânsızdır; yani her yerededir. Yer ile gök onun hikmetli eserleridir. Her şey onun kudret elinden çıkmıştır. Bütün melekler onun şanının izzetini kutsarlar, felek, onun büyüklüğünün önünde eğilir, secde eder. Gece-gündüz, mevsimler hep onun emriyle oluşur.

¹⁶³ Compte-Sponville, André, “Büyük Erdemler Risalesi”, Işık Ergüden (çev.), İstanbul, 2004, s.365-367.

¹⁶⁴ **Kur’an**, Ra’d Suresi, Ayet 28.

¹⁶⁵ Müslim, İman, 93.

¹⁶⁶ Şinasi, “Münacaat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.174, s.1.

*Bünyadi: Bina

ÇMG’de, “Fosfor” başlıklı aşağıdaki diğer bir yazıda Allah’ın varlığı ve kudreti konusu işlenmiştir. Bu konuda bir elementten hareketle, Allah’ın varlığı; varlıklar âlemindeki deniz, ateş vb. varlıklardan delil gösterilerek açıklanmıştır. Allah’ın her yerde olduğu fikri, çocukların zihinlerine, somut örneklerle, yerleştirilmeye çalışılmıştır. Onlara, Allah’ın yaptığı her şeyin güzel olduğu ve onun ilminden sual olunamayacağı bilgisi bir değer olarak kazandırılmak istenmiştir.

Derya-yı vesiadan ziyalar geliyor. Acaba lûhalar mı fişkırıyor? Pederim! Görüyor musun? Deniz ateştedir. Acaba sine-i emvac* ihrak edemez mi? -Oğlum! Bu esrâr-ı âlihiyedir. Oğlum Cenab-ı Hakk ruy-ı arzda, deryada ormanlarda, dağlarda hâsılı olan her yerde mevcuddur. Efal-i ilahiyesi hiçbir zaman gayb olmaz. Hikmet-i Hüdâ’dan sual olunmaz. Cenab-ı Hakk ne yaparsa hepsi ahsendir.

Gördüğün şu manazır –cemiyet-i beşeriyenin Çeşm-i ibreti önünde bulunan hazain müteferrikâ-i kudretin Halik hakikisi olan Allah Azîmuşşan’ın mevcutiyetine bir delil kânidir.¹⁶⁷

ÇMG’de Allah sevgisi, “Bir Çocuğun Tefekküratı” başlıklı şiirde de işlenmiştir. Bu şiirde, küçük bir çocuğun Allah’a nasıl tefekkür ettiği şöyle ifade edilmiştir:

BİR ÇOCUĞUN TEFEKKÜRATİ

Rabbe takdim ibâdet edeyim!
Kendisi çünkü inayet ediyor
Ona ı’layı münâcât edeyim
Ona ki annem ibadet ediyor
Küçük olmakla dua mümkündür
Bir de sa’yimle buna muktedirim
Gittiğim kabe-i tahsilimde
Fikrimi sa’y ile ı’la ederim
Âyet-i mushafı tertilimde
Küçük olmakla da kabil-i gayret mümkündür.¹⁶⁸

Yukarıdaki şiirde küçük bir çocuğun, Allah’ın lûtfu, merhameti ve ihsanı karşısında küçük olmalarına rağmen, annesini örnek alarak Allah’a tefekkürün nasıl

¹⁶⁷ Mehmed Nizami, “Fosfor”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.130, s.1-2.

*Emvac: Dalga

¹⁶⁸ A.A. “Bir Çocuğun Tefekküratı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.170, s.2.

yapılacağı anlatılmıştır. Burada annenin Allah’a yönelmede örnek model olarak gösterilmesi önemli bir husustur.

ÇMG’de, Allah sevgisi konusunda, Aziz Hüdâyî, “Lütf-ı Âlihi” başlıklı manzum şiirde, “Allah’ın merhametli oluşunu”, çocuklara şöyle anlatmıştır:

Çocuklar!
Cenab-ı Allah ne kadar gaffâr’dır.
Adalet -ü lütf u samâdaniyesi ne kadar bisyârdır!*

Bâlin * sabâvete* ser-nihâde olduktan itibaren lezzeti
muhabbetiyle zevk-yâp olanlar ise ne kadar bahtiyardır!
Çocuklar!
Her şeyden evvel rıza-i Âlihinin tahsiline müsaraat ediniz. Zira
Rıza-i Âlihi hiçbir şey ile kıyası kabul etmez.
Ah, Ma’bud yegâne-i avalim olan Hüdâyî müteal ne kadar bahş-
ende ihsandır,
İnayet ve âtifet Rabbaniyesi ne kadar firavandır. Avanı tufûliyetten
itibaren rıza-i Hüdâyîyesini tahsil edenler ise ne kadar mazhar-ı
eltaf mennandır¹⁶⁹

Yukarıdaki şiirde Allah’ın merhametli oluşu, çocukluk döneminde Allah sevgisini tatmanın ne kadar büyük bir bahtiyarlık olduğu mesajı verilmiştir. Allah’ı tanımak için acele etmeleri hususunda çocuklara tavsiyelerde bulunulmuş, Allah’ın eşi benzeri bulunmadığı ve hiç bir şeyle mukayese edilemeyeceği belirtilmiştir.

ÇMG’de, Allah sevgisi konusunda “İki Masum Beyninde Tezat” başlıklı hikâyede de Allah’ın her şeyi gördüğü, bildiği ve işittiği inancı yerleştirilmek istenmiştir. Bu hikâyede, annesinin evde bulunmamasını fırsat gören bir çocuk, kardeşine gizlice küçük odada bulunan balı alıp birlikte yemeyi önerir. Küçük kardeşi balı aldıklarını, kimsenin görmemesi gerektiğini belirtir. Kapıda komşuların olduğu fark edilince, kendilerini görecekları düşüncesiyle, odadaki balı yemekten vazgeçerler. Küçük kardeş bu sefer kimsenin göremeyeceği mahzendeki elmaları alıp yemeyi önerir. Bunun üzerine küçük bir çocuk olan ağabey: “Kardeşim! Bizim oraya gidip de yemişleri almamız her ne kadar kimse görmezse de Cenab-ı Hakk herhangi gizli bir noktada bulunsak yine bizi görür”¹⁷⁰ der.

¹⁶⁹ Aziz Hüdâyî, “Lutûf-ı İlahî”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.135, s.1-2.

¹⁷⁰ Mustafa İhsan, “İki Masum Beyninde Tezat”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.187, s.2.

*Bisyâr: Çok.

*Bâlin: Yastık.

*Sâbavet: Çocukluk.

Sonuç olarak; ÇMG’ de yayımlanan “Allah” temalı yazılarda, Allah’ın varlığı ve birliği, Allah sevgisi, Allah’ın merhametli oluşu, O’nun hiçbir şeye benzemediği, eşi ve benzeri olmadığı inancı, Allah’ın gücü ve kudreti konuları, somut örneklerle, çocuklara kazandırılmaya çalışılan değerler arasında yer alır.

ÇMG’de, Allah sevgisinin küçük yaşlarda çocuklara kazandırılmasında, somut örneklerden hareket etme yönteminin kullanılması, değer öğretiminde önemlidir. Bu durum, Allah’ın varlığı ve birliği temalı metinlerde genelde, çocukların gelişim ve algılama düzeylerinin dikkate alındığını gösterir.

2.1.2. İbadet

Sözlükte, ibadet kavramı: “İnsanın tek Allahlı dinlerde Allah’a, diğer din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler, tapma, tapınma”¹⁷¹ anlamlarına gelmektedir. İbadet kavramının kapsadığı anlam oldukça geniştir. Nitekim Allah’ın buyruklarını yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak ibadet olduğu gibi, insanlara yardım etmek, hatta insanlara zarar veren bir taşı bile yoldan atmak bir ibadettir.¹⁷²

İbadet Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılır. İslam’a göre yapılan her güzel iş ve davranışın Allah katında karşılığı vardır. Kur’an-ı Kerim’de bu durum şu şekilde yer almaktadır: “Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür,”¹⁷³ “İman edip yararlı iş yapanlara gelince, onlar da cennetliklerdir. Onlar orada süreli kalırlar”.¹⁷⁴

İbadetlerin önemli hedeflerinden biri de kişiye iyi ve güzel ahlak kazandırmaktır. Bunun gerçekleşmesi için insanların ibadetlerini bilinçli bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Böylece iradesi güçlenmiş ve ruhu kötülüklerden arınmış olur.

İslam’da önemli gün, gece ve aylar vardır. Ramazan ayı da önemli aylardandır. Kur’an-ı Kerim’in Ramazan ayı’nda indirilmeye başlanması ve oruç ibadeti, bu ayı önemli kılan hususlardandır.

Kur’an-ı Kerim’de: “Ramazan ayı, insanlara yol gösteren, hidayeti, doğruyu ve yanlış ayırt edip açıklayan Kur’an’ın indirildiği aydır. Öyleyse sizden Ramazan ayını

¹⁷¹ Ayverdi, s.1333.

¹⁷² Bolay ve Sarıkavak, s.129.

¹⁷³ Kur’an, Zilzâl Suresi, Ayet 7.

¹⁷⁴ Kur’an, Bakara Suresi, Ayet 82.

idrak edenler onda oruç tutsun...”¹⁷⁵ buyrulmuştur. Bu ayette Ramazan ayının önemi, faziletleri ve Kur’an’ın bu ayda indirildiği açıklanmaktadır.

ÇMG’de başlıca ibadetlerimizden biri olan oruç ve önemli aylarımızdan Ramazan ayının önemi ve bu ayda yapılacak faaliyetlerle ilgili yazılar yayımlanmıştır. Bu konuyla ilgili, “Ramazan Ma‘fîret Nişanı” başlıklı yazıda ramazan ayının anlamı, önemi ve fazileti şöyle belirtilmiştir:

Ramazan gufran nişan-ı umumi İslamiyân için bir mahl-ı münevverdir. Rıza-yı Rabbaniyi tahsil etmeye ibadât ve taat ile mazhar rahmet-i İlâhi olmağa bir vesile-i cemiledir. Mebna-yı muazzam İslamiyet ve nâssı kati‘ şariat olan Kur’an-ı Azim’in nüzulü ramazanda olmağla bu şehri mübârekin kutsiyeti bir derece daha âlîdir. Dünya ve ahrette nev-i nebi beşeri nail-i ma‘fîret ve mazhar-ı saadeti ebediye eden nur-i İslamiyet ibtida bu şehri münevverde pertu-bâr olmuştur.

Bütün kulübü islamiyânda şehri siyamın husûle getirdiği ihtisasatı diniyeyi ve halikane karşı taat-ı abidanesini bir kat daha dikkatle ‘îfâ-yı ehl-i imanı sevk eden bu mah-ı mağfîretin envar-ı kudsiyesini ta‘rif ve tavsife imkân bulunamaz. 11 ay zarfında hasbel beşeriye gaflette bulunan ehl-i imanı ikaz etmek gibi bir hikmeti de bu mah-ı siyam ihtiva eder.

Bir imbisat* ruhani hâsıl etmeyen bir mümin pâk i‘tikad tasvir Ramazanda olunamaz umum-i ehli iman bu şehri mukaddesin şerefi ile feraizi mektubeyi bi‘l-fiil edaya bir şecki din ü safiyeti vicdan ile saî olur. Bütün müslimin ve müslümât menahiden ictinab eder. Nefsi emmarenin teessüratı altında bulunanlar bile, bir i‘tikat pak sahibi olmalarıyla bu şehri siyamda ma‘fîret-i rabbaniyeden ümit var olurlar.

O emri celileyi rabbaniye-ye îfâyâ kudret abidanesine hasır etmiş olan erbab-ı din zaten bu tekâlifi ilahiyenin edasında daima bir hazzı ruhani hissettikleri gibi ibadet ve taatte herkesin bir şevki deruni gördüğü ve o emri celileyi rabbaniyeye ehli islâmın umumi bir neşve-i ruhaniye ile çalıştığı bu mah-ı münevverde öyle mustagrik vecd ki bunların kulübü safiyanesinde tecelli sâz olan muhabbeti rabbaniyenin nuraniyeti yüzlerinden lemâ eder ve umumi erbabı dinin böyle yek-dil* olarak kemal tazarru‘ ve huşu‘la dinine devletine, sevgili padişahına karşı evkat-ı hamse de ref‘ bar-gâh* ehadiyet edeceği duaların nezdi kibriyâdan karîn olacağından şek ve şüpheye asla mahal bırakmaz. Zaten hiçbir mü‘min muvahhit ediyye-i hâlisânesinin kabulünde mağfîreti rabbaniyenin bî-hat ve pâyân olduğundan zerra temaam müteraddit olmayıp mah-ı siyamda ise bir kat daha ümit var olur.

¹⁷⁵ Kur’an, Bakara Suresi, Ayet 185.

Ramazanda umumi ehli imana oruç farzdır. Oruç muasiyeden vikaye-i nefse bir vasıta-i celiledir. Gündüz nefsinin âlâ ıka dünyeviyeden tecrid eden yani nefsi emmarenin arzu ettiği ahvalden vikaye eyleyen ve ibadât ve taat ile meşgul olan mü'min muvahhide akşam iftara müsaade olunmuştur ki bu da fırkat ve hüsrânın neticesinde kendisine bahşedilmiş bî vuslat demek olmakla bir neşve-i ruhaniye'ye müterâdif bulunmakla herhalde orucun ve iftarın kadri ne derece bâlâ-ter* olduğunda hiçbir mü'minin şek ve şüphesi yoktur.

Siyâmi farz olunan ramazan hicreti nebeviyyenin ikinci senesi ramazan olduğu icma-i ulema ile sabittir. Bu seneyi mübarek eden dahi ramazan gufranı nişanın ihtiramatında zerrece kusur edilmeyeceği bir hesap tarihi ile tezahhür eden bu nükteyi de ihtiva eder. Hicreti nebeviyyenin şuuru kameriye hesabıyla şehri rebiul evvelde vuku' bulduğu ve hesabı şems ile de Medine'yi münevvere de muvasalat peygamberinin mizanı bir cünne yani eylül ayına musadif olduğu kuyud tarihi ile müsellemler olup siyamı umumi müslimin ve müslimâta hicretin ikinci sâli ramazanında farz olunmuştur.

Orucun farziyetini natık olan ayeti celilenin delaletinden anlaşıldığına göre dîni mübin-i Muhammedînin intişarından evvel gelip geçen milletlere dahi enbiya-ı îzan vasıtasıyla ibâs olunan edyanda dahi orucun farziyeti muhakkaktır. Hatta eb'ul-beşer olup Cenab-ı Vacib'ul-Vücudun bu âlemi yoktan var eyledikten sonra eşraf-ı mahlûk olarak tekvin ve ruhi zemine irsal eylediği Âdem (a.s) şeriatında dahi orucun farz edilmiş olduğu ulemaca muhakkaktır.

Peygamber zişân efendimiz hazretlerinin ehadisî celilesinden iktibas olunduğu gibi savm ancak vacibul vücud içindir.

İslamiyet gibi bir şerefle müşerref ve hulus-i iman ve itikat gibi bir nimetle mutmain olanlar için hafi değildir ki savm'ın ibadât içinde fazileti büyüktür. Umumi ehli iman bu noktayı da der-pir* edip ramazan-ı gufranî nişanın gadri celiline riayet etmeli ve savmın şeref ve kudsiyetini idrak etmeye ve saim olarak hissedilen zevki vicdânîye mazhar olmaya ve o emri Rabbaniye'yi ifâ eylemeye saî olmalıdır.¹⁷⁶

¹⁷⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Ramazan Ma'fret Nişanı", Cilt.3, Sayı.105, s.2-3.

*İmbisat: Yayılma.

*Yek-dil: Gönüllü.

*Bar-gâh: Allah'ın Huzuru.

*Bala-ter: Yüksek.

*Müteratîf: Birbirine Bağlı.

*Kuyud: Kayıt.

*Rûyi: Yeryüzü.

*Meserret: Sevinç.

*Mah-ı gufran: Bağışlanma Ayı.

Yukarıdaki metinde ramazan ayında tutulan orucun, hicretin ikinci senesi farz kılındığı, aslında Hz. Âdem’le başlayan bir ibadet olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu ibadet genel özellikleriyle tanıtılmış olup bütün Müslümanların oruç tutmasının Allah’ın emri olduğu belirtilmiştir. Orucun yalnızca Allah’ın rızasını kazanmak için yapılması gereken bir ibadet olduğu vurgusu da yapılmıştır.

ÇMG’de “Ramazan-ı Şerif” başlıklı diğer bir makalede sadece çocuklar muhatap alınmış ve onların seviyelerine uygun bir üslûpla Ramazan ayının anlamı, önemi ve faziletleri şöyle anlatılmıştır:

Çocuklar! Bil cümle müslimîn ve müslimâtın çeşm-i meserretle gözlediği ramazan-ı şerif geldi. Bu mah-ı gufran encânda büsbütün ibadât ve taat ile vakit geçirmek feraizi diniyemizdendir. Bazı çocuklar ramazan-ı şerifi sadece oyunlara, tiyatrolara, karagözlere gideceğiz diye isterler. Vakıa çocukluk saikasıyla bunlarda haddi iğtidalde olmak üzere arzu edilebilirse de ramazan gufrân-ı nişan bir şehri ibadet olduğuna yani Vacib Teâlâ ve Takaddüs hazretlerini en ziyade arzı ubudiyet bir ay bulunduğuna nazaran bu şehri muazzamda evvela Cenab-ı Hakk’a arzı ibadet ve taat eylemek elzemdir. Tenzih zamanlarda da hevasât-ı tıflane ve şeikanemizi kemal edeb ve terbiye ile icrâte be’s olamaz.

Muhterem nun-i nâlân! Ramazan gufran-i nişan 1 ay (30)gündür. Bu mah-ı muhterem tahsili ulûm ile fûnûna hiçbir vech ile mani değildir. Binaen aleyh ramazan geldi diye ders kitaplarını kapayıp kâğıt ve kalemi bırakıp lehvi vel ab* ile imrâr-ı evkât* hiçbir akıllı çocuğun işi değildir.

Oruç tutanlarınız emin olsunlar ki haleti savm ile çalışılan dersler zihinlerde daha ziyade takrir eder. Zira oruç zekâ ve fenat-i tahrik eder. Şu hale göre ramazan vesilesi ile derslerinizden asla ve kat’a ferağ* olmamanızı bilhassa ihtar ederiz. Ferâizi dîniye hakkıyla eda edildikten sonra bu mah-ı mübarekte en makbul diğer bir ibadet daha vardır ki o da herkesin kendi vus’u ve iktidarı dairesinde fukaraya ve yetimlere muaveneti* mahsusu da bulunmasıdır. Mesela ceplerinizde peder ve maderiniz tarafından verilmiş olarak 5, 10, 20 kuruş ve daha ziyade paranız var. Bir simitçi dükkânı önünden geçiyorsunuz orada fakir, garip, pejmurde, libası bir çocuk var bi çare simidin kokusunu hissettiği halde 10 parası olmadığı için alamıyor. İşte bu gibi çocukların imdadına şitâban* olmak en büyük hasâil-i islamiye ve insaniyedendir.

*Der-pîr: Göz Önünde Olan.

İçimizde zengin olanlarımızın seid (gelecek kurban bayramı) birer çocuğa birer elbise alıvermesi büyük eser-i insaniyettir. Cenab-ı hakk sizi, peder ve maderinize, onları da sizlere bağışlasın. Bu gibi eyyam-ı mübarekte fukara ve bî-çare gani sevindirmenin ba's ecri azim olacağını her zaman tahdir* etmenizi beyan ile bu hafta ramazan-ı şerif hakkındaki makalemize burada son veririz. Cenab-ı Hakk cümle-i emsâl-i kesiresiyle müşerref eyleriz.¹⁷⁷

Yukarıdaki makalede çocukların Ramazan ayını özlemle bekledikleri ifade edilmiştir. Çünkü bu ayda bazı çocukların ilgisini çeken, Karagöz-Hacivat, tiyatro, oyun gibi pek çok faaliyetin olmasıdır. Ancak Ramazan ayının bağışlanma, taat ve ibadet ayı olması dinin farzlarındandır. Bundan dolayı bütün bu faaliyetlerle birlikte ibadet ayı olan ramazan ayının da iyi değerlendirilmesi istenmektedir.

İbadetlerin Allah'ın emri olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda oruç ibadetinin çocukların ders çalışmalarına engel teşkil etmediği görüşü vurgulanmış, bilakis oruç tutmanın insan zekâsını geliştirdiği fikri savunulmuştur.

Fakir ve garip çocuklara yardımda bulunmanın ecrinin büyük bir sevap olduğu belirtilmiştir. Rahmet ve bağışlanma ayı olan Ramazan ayında çocuklardan, anne-babalarının kendilerine verdiği harçlıklardan, bu tür çocuklara yardımda bulunmaları çağrısında bulunulmuştur.

Ayrıca bu makalede zengin olan anne-babalara da seslenilerek gelecek kurban bayramında bu tür çocuklara yardım etmeleri hususunda, çağrıda bulunulmuştur. ÇMG'de, herhangi bir nedenle Ramazan ayında oruç tutamayanların da genel anlamda ibadet etmeleri gündeme getirilmiştir. Bu durumda olanlara, her zaman bazı sosyal aktiviteleri yapmak yerine diğer ibadetleri yapması ve daima itidal üzere olmaları tavsiye edilmiştir. Aşağıda örnek olarak verilen "Hasbihâl-i Tıflâne" başlıklı yazıda bu konuya şöyle açıklık getirilmiştir:

...Ramazan-ı şerifte savm olmasak bile yine ibadet etmeliyiz. Öyle bir yevm-i mübarek-i taat ile istikbal eylemeliyiz. İslamiyet'imizin iktizası da budur. O halde ramazan-ı şerifte her

¹⁷⁷ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Ramazan-ı Şerif", Cilt.4, Sayı.153, s.1-2.

*Lehvi vel ab: Oyun ve Eğlence.

*İmrâr-ı evkat: Vaktini Geçirmek.

*Ferağ: Boş.

*Muavenet: Yardım.

*Şitâban: Acele Eden.

*Tahdir: Hatırdı Tutmak.

gün mektebten erken çıkmak tabî‘ olduğundan evvela camilere azimetle ifâyı ibadet ederiz. İbadetten sonra oyun mahallerine gitsek de her gece oyuna gitmek arzusunda bulunmak hiç de iyi bir şey değil. Oyun için verilecek paranın bir kısmını tefrik edipte bir birader veya hemşiremize bir emlak bir elbise alsak daha hayırlı bir iş görmüş olmaz mıyız?

Ramazanda olsun başka zamanda olsun gerek oyun için gerek sairî şeyler için insan daima itidal üzere hareket etmelidir.¹⁷⁸

ÇMG’de başlıksız verilen aşağıdaki şiirde; ibadet konusu, farklı bir boyutta ele alınmıştır. Bu şiirde, iyi davranışlı ve güzel huylu olmayan insanların çeşitli bela ve musibetlere uğrayabileceği ifade edildikten sonra bu durumlarla karşılaşmamak için ilk şart olarak hakk bir dine inanmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Şiire göre, bu dinin İslam olduğu, İslam’ın da insana huzur verdiği belirtilmiş müslüman olan kişinin vasıfları da şöyle sıralanmıştır:

Hüsn-ü hâli hüsn-ü hulk-ı olmayan
Korkulu, dehşetli yollardan geçer
Türlü türlü dert ü mihnetler çeker
Evvelân lazım olan hakkı dindir
Zatına bir din ile tezyîndir

Dinsizin hali fenâdır daima
Hâl ü kârı hep olur zillet nûma
Din-i hakk, en doğru yol İslam’dır
Müslümanlık mes’adet-i encâmıdır

Böylece emreyledi hayrul enâm*
Sende ifâ etmeye kıl ihtimam:
Müslüman Allah’ına âşık olur
Hâlik-ı kayyum’una vâmık* olur
Zikr-ı Hakk’ı daima nâtık olur
Emr-i Rabbe kalbe hem sadık olur
Halkı şer‘-i akdesi vâfık olur
Hakk u hayrı hâmesi namık olur
Yâr-ı gar Ebu’l- vefa böyle demiş
Belle oğlum bak ne güzel söylemiş
Müslüman’ın olmalı kâlbi lâtif
Kalbi de veçhi gibi daim nazîf
Meyl-i nefsi, fikr ü azmi hem afîf*
Dini de dünyası da pak u şerîf

¹⁷⁸ Çocukara Mahsus Gazete, “Hasbihal-i Tıflane”, Cilt.4, Sayı.200, s.6.

*Enâm: Yaratılmış.

Hazreti Faruk dahi hoş söylüyor
Ehl-i Hakk’a hakkı dahi tıbyân eyliyor:
Mü’minin olmak gerek kavli kalîl
İ’tidal-i meyl ile nefsi alîl
Fıkr-i ukbâdan müdam* hüznü tavîl
Mûnis ve hem- sohbeti yar-ı celîl
Hazreti Osman dahi etmiş beyan
Sözleriyle nur-ı hak olmuş ayan:
Mü’mine kavlinde lâzımdır kemâl
Akıbet birlik ile havf-i sual
Ekel ve şürbünde müdam hayru helal
Mal ile ihsan ile berr ü nevâl

Gör ne söyler zat-ı kirar-ı güzin
Fıkr ü re’yi, kavli el- hak bihterîn
Müslümanın can u malı hepsi din
Nefsini düşman bilir olmaz emin
Kalbidir bir âhenîn huss-i hasın
Seyf-i mü’min hubb-i rabbü’l- âlemin.¹⁷⁹

ÇMG’de, oruçlu bir insanın gününü nasıl değerlendireceği konusu özellikle Ramazan ayında işlenen konular arasındadır. Bu konu “Tıfl-ı Saim” başlıklı şiirde, oruç ibadetini yapan bir çocuğun mektebe gidişi ve gün içinde neler yaptığı gözlemlenerek şöyle anlatılmıştır:

TIFL-I SÂİM

Çantası elde Mektebe gidiyor
Bir çocuk, bir sevimli tıfl-ı edib
Tavr u reftârı* kalbi cezb ediyor
Gizlice etmeli bunu takip
Giriyor ma‘bet-i mukaddesine
Şimdi başlar dua-yı ekdesine

Çocuğun feyiz- gâh-ı rıf‘atidir
Ma‘beti belki cenneti mekteb,
Çocuğun en büyük ibadetidir,
Eylemek iktisab-ı ilm ü edeb,

¹⁷⁹ Muhibbi Zade Namık, “Başlıksız şiir”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.108, s.8-9.

*Afif: Namuslu.

*Müdam: Daima.

*Reftârı: Gidiş.

*Vâmık: Âşık.

Sa‘y u gayret medâr-ı izzettir,
Çalışan mazhar-ı saâdetdir,
Mekteb i‘mal-i* fikre sevk ediyor,
Bilmeyen Hakk’a taati bilmez,
Bil ki her şeyi mekteb öğretiyor,
Şeref-i âdemiyyeti bilmez

Eşrefiyet Hudâ’yı bilmektir,
Ona Hamd-ü senayı bilmektir,
İşte mekteb den eyliyor avdet,
Okumuştı biraz akaidini,
Öğrenip dininin kavaidini,
Ruhu etmişti kesb-i ulviyet,

Ramazandır bu tıfl sâimdir,
Zikir ve şükre bu da müdavimdir,

Bakınız zâhiri nezafetine,
Kalbi de şüphesiz ki tahirdir:
Âdemin kalbinin nezâhetine,
Zâhiri bir delil bâhirdir*

Zikri kalbisi, Hakk’ı tezkiri,
Gidiyor cami’e münâcâta
İşitip bir sada-yı istirham
Yani başında eğilip duruyor.
Çocuğun kalbi-şimdi pek vuruyor-
Ona etti tasdik-i i‘lâm
Gizlice verdi kimdi bakmayarak:
Sadaka gizli olmalı mutlak.
Bir açık el, tasadduk eyleyen el
Dost bir sîneden de evlâdır
Çünkü celb-i rızayı Rabb-i ecel
Etmeğe böyle el olur kadir
Ver ki Allah verir sana daha çok
Onun ihsanına nihayet yok
Bu çocuk, bu büyük çocuk derhal
Yetişip bir eda-yı saffetle,
Farz-ı asrı kılıp cemaatle,
Açtı Kur’an-ı...-İşte hüsn-i misal-
Ağzı Kur’an-ı etmede tertîl
Kalbi Allah’ı eyliyor tehlil.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Vecdi, “Tıfl-ı Sâim”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.106, s.2.

*İ‘mal: Amel.

*Bâhir: Açık.

Yukarıdaki şiirde, oruç tutan bir çocuğun gününü nasıl değerlendirdiği örnek olarak aktarılmıştır. Burada çocuklara önemli mesajlar verilmiştir. Bu mesajlar; ilim ve edep öğrenmek, ibadet yapmak, çalışmak ve gayret göstermek, sadaka vermek, vb. değerler şeklinde sıralanmıştır. Bütün bunları yapmak şeref olarak sayılmıştır. İbadet temalı bu şiirde örnek davranışlar sergileyen çocuğun bir gününü değerlendirmesi, emsallerine örnek teşkil etmesi bakımından değer eğitiminde önemli bir yöntemdir.

2.1.3. Ahlak

Bütün dinlerin ve sistemlerin üzerinde durdukları ahlak; bir toplumda bireylerin benimsedikleri, uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ile kurallarıdır. Bireylerin ve toplumların barış ve mutluluk içinde yaşamalarında ahlakın önemli bir rolü vardır. Gerçekte dinin amacı da güzel ahlaktır. Bir başka tanıma göre ise ahlak, bir amaca yönelerek, seçerek ve isteyerek iyi davranışlarda bulunmak, kötü davranışlardan uzak durmak şeklinde tarif edilmiştir. Diğer taraftan ise ahlak, iyi ve kötü alışkanlıkların hepsine denildiği gibi, insanda gelip geçici olmayan, onun ruhi yapısında yerleşen ve bir yeti hâlini alan yetenekler toplamıdır. Buna göre ise ahlak, insanda oluşması özlenen ve istenen yüksek ruhsal ve tinsel niteliklerin, yeteneklerin ortak ifadesidir.¹⁸¹

Ahlak, Arapça kökenli bir kelimedir. Ahlak “hulk” kelimesinin çoğuludur. Hulk ise din, huy, tabiat, karakter ve yaratılış anlamlarına gelir. Ahlak da zaman içinde kelime olarak hulk kelimesiyle aynı anlamlarda kullanılmıştır.¹⁸²

Kavram olarak ahlak, insan hakkındaki kanaatleri, kendi iradesi ve aklı ile belli ölçülere göre seçtiği eylem ve davranışları yerine getirmesi olarak tanımlanmıştır. Ahlak terimi; insan hakkındaki kanaatleri, iyi ve arzu edilir şeyler hakkındaki değerlendirmeleri, yapılması ve yapılmaması gereken hususları belirleyen kuralları, bizi doğru veya yanlış bir hareket tarzını seçmeye yöneltten sebepleri kapsar. Bu durumda ahlak, insanın karakter yapısı, eylemleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve davranışlarını düzenleyen genel kurallarla ilgili olur.¹⁸³

Ahlak ile din iç içedir. Konuları ayrı olsa da hedefleri aynıdır. Ahlak, iyilik yaparak yaşama ve arzulara hâkim olabilme gücüdür. Böylelikle insan, kendisini

¹⁸¹ Bolay ve Sarıkavak, s.142

¹⁸² İbn Mansur, Lisanu'l Arab, Cilt. X, s.86.

¹⁸³ Recep Kılıç, “Ahlak Felsefesi”, Müfit Selim Saruhan (Ed.) ve diğerleri, **İslam Ahlak Felsefesi** içinde (1-64) 1.Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012, s.7.

korumuş olur. Ahlak kuralları ise insanların insanlarla, hayvanlarla, tabiatla ve Allah ile kurulacak ilişkileri düzenler.¹⁸⁴

Ahlak her dinin en önemli konularından birini oluşturur. Çünkü dinler mensupları olan fert ve toplumlara belli davranışları kazandırmak isterler. Ahlak, insanın ve insan olmanın en önemli özelliklerinden biridir.¹⁸⁵

İslam dini ahlaka büyük önem vermektedir. Nitekim Kur'an'da ve Hz.Muhammedin (s.a.v) hadislerinde ahlak üzerinde çok durulmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi de her dinin inşâ etmek istediği bir insan modeli anlayışının olmasından kaynaklanmaktadır. Ahlak açısından İslam'da örnek insan Hz. Muhammed'dir. İslam'ı her açıdan, bu arada ahlak açısından da en iyi yaşayan Hz. Muhammed'dir. O, yüce Allah'tan aldığı her buyruğu şahsında en iyi şekilde uygulayarak başka insanlara da örnek olmuştur. Çünkü ahlak bir yaşantı hâlidir.¹⁸⁶

ÇMG'de, ahlak konusu bir değer olarak ele alınıp işlenmiştir. Bu konuda yayımlanan metinlerde, bireylerin gerek kendilerinin, gerekse başkalarının mutluluk ve iyiliğine katkıda bulunacak davranış biçimlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

ÇMG'de, ahlak konusu işlenirken, İslam tarihinde davranış ve uygulamalarıyla önemli izler bırakmış olan şahsiyetlerin hayatlarından örnekler verilmiştir. Bunlardan biri, Hz. Muhammed'i Medine'de evinde misafir eden Eyyüb El-Ensari'dir. Bu sahabe'nin, yaşının ilerlemesine rağmen İstanbul'un fethi seferine katılmış olması, Müslüman askerlere yiğitliği ve kahramanlığı ile örnek oluşu anlatılmaktadır. Onun bu davranışları yanında Hz. Muhammed'i evinde misafir etmesinin de karşılıksız kalmayacağı şöyle ifade edilmiştir: "O civanmert Eyüb tarafından kemali hah işle istikbal ve misafir olundular. Bu hüsn-ü hareket mükâfatsız kalmamak lazım eden idi."¹⁸⁷

İnsandaki çeşitli eğilimler küçük yaşlardan başlayarak oluşur. Bu eğilimler ise, genel olarak, bireysel ve toplumsal eğilimlerdir. Dergide İslam ahlakı doğrultusunda;

¹⁸⁴ Bolay ve Sarıkavak, s.18.

¹⁸⁵ Saffet Bilhan, **Eğitim Felsefesi**, I.Cilt, Ankara: AÜ, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s.351

¹⁸⁶ Bolay ve Sarıkavak, s.141-142.

¹⁸⁷ **Çocuklara Mahsus Gazete**, "Eyyub Sultan", Cilt.3, Sayı.141, s.1.

*Merrat: Çok

*Rû-numa: Meydana Çıkaran.

*Dereke: Aşağı.

*İs 'at: Yükseltme.

*Sıklet: Sıkıntı.

*Salik-râh: Bir Yola Giren.

bir ahlak eğitim ve öğretiminin sağlanması için yapılan yayınlar, küçük kız-erkek çocukları ve yetişkinleri kapsamaktadır.

ÇMG’de, “terbiye” kavramı “ahlaki değerlere” sahip olma anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda terbiye konusu ele alınıp işlenirken; terbiyenin ne anlama geldiği, önemi ve kişiye neler kazandırdığı açıklanmıştır. Aşağıdaki “Terbiye” başlıklı yazı bu konuya örnektir:

Terakkıyât-ı* insaniyenin ba’s-ı husuli terbiyedir. Terbiye bir cevher-i bahir i’tibardır ki şa’saa inikâsı merrat* medeniyette rû-numâ olur. Terbiye-i selim ahlaki irfanın iyilik kademesidir. O selim hidayettir ki insanı dereke-i aciz meskenetten üç bâlâyı mesudiyete is’at* eyler. Vakıa insanlarda istidaat halgı Cibrilliyedir fakat hüsn-ü isti’mal ister Cenab-ı Hakkın mahlûkatına ihsan buyurmuş olduğu irade-i cüz’îye melabesiyle insanlar kendilerini hayra saik olacakları gibi şerri de ihtiyar edebilirler.

Bu isti’tad-ı fitriye malik olan kimse o isti’dâdı idareye muktedir Bu iktidar ancak terbiye-i dimağıyye ile husule gelir. Dimağ hilye-i irfan ile arâsta olur ise güzel semereleri verir. Mahsulât-ı ârifenesi ihtiyâcâtı beşeriye te’mîn eyler terakkıyât-ı insaniyeye vasıta olur. İnsanların medeni biltabi’ olmaları cemiyetle yaşamalarını icab eylediği cehtle zarâfet hüsn-ü muaşerek hukuku gayr-i riâyet gibi bir takım hasail ile de tezyin zaat ve sıfat eylemleri zaruridir. Bu zaruriyet o kadar bedihidir ki bunlara riayet etmeyen insanlar cemiyeti beşeriye içinde kendilerinden başkasıyla ihtilat edemezler. Vücutları sıklet verir.

Olamadığı halde yolu vade-i belahata* kadar varır. Demek ki insanlar irade-i cüziyyelerini idare edecek bir iktidarı haiz oldukça salık râh* saadet olamazlar.

Terbiye zahriyede gösterilen evza’* ve harekât-ı sarf zahiridir. Kalbin bunda hiçbir meşakkati yoktur. Gerçi terbiye-i zahriyede bir insanı zahiri olsun terbiyeli ve zaif gösterir ise de bu terbiye bu zarafet ciddi bir düşünce mahsulu olmadığı için ciddiyeti anlayıp anlayamamak muhhattabın zevk-i selimîne tâbidir. Asıl terbiye, terbiye-i ilmiye ve ahlaktır. Gerek ilmen gerek ahlaken müterakki olanları cemiyeti beşeriye içinde mevcudiyetlerine nail olabilirler. Sıfatı memduha-i insaniyeyi cami’ olmayanları cemiyeti beşeriye insan sıfatıyla kabul edemez. Bu gibilerin behaimden*hiçbir farkları yoktur. İnsanı hayvanattan tefrik eden hassa-i arafân ve kemaldır. Fakat hassan-ı insanlarda dereceyi husuli mütefavittir Zira kâffe-i ebna-i beşerin derece-i kusvay-ı kemalate vasıl olabilmesini beklemek hayalinin hakikatlere tevhilini ummak kabilindedir.

Mayı‘i kemâlât ve marifet bir deryâ-ı azimdir. Herkes o deryadan isti‘datı ve cibilliyesi derecesinde nûş edebilir. Kaldı ki o isti‘dat halkı ve celbiyi suistimal etmemek ve elinden kaçırmamak için yukarıda söylediğimiz gibi terbiyenin vücuduna mesh eder.

Demek ki saadeti hakikiye-ye vusulumuz te‘min edecek olan irfan ve ahlakı bir terbiye-i muntazama neticesi olarak vusul bulur, biz de mevad-ı ahlakiyeyi ve kemâlât-ı insaniyeye tetkik ve tedbi‘den mukaddem terbiye-i ibtidaye-i nazâr-ı itibara alacağız.¹⁸⁸

Yukarıdaki metinde irade sahibi insanların yetişmesinin genç beyinlerin iyi terbiye edilmesiyle mümkün olacağı aksi takdirde bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Aynı metin içinde terbiye konusu tasavvufi boyutta da ele alınmıştır. Bu nedenle bu bilgiler mektep çağı çocukları için seviye üstü bilgi içermektedir. Bu metinde aynı yazıda bile farklı yaş gruplarına hitap eden bilgilerin sunulduğu görülmektedir.

ÇMG’de, ahlak konusu işlenirken terbiyenin sosyal boyutu yanında aile ve toplumsal boyutuna da vurgu yapılmıştır. Aşağıda “Küçük Bendler” başlıklı güzel ve veciz sözlerle, güzel ahlak sahibi bir insanın mizacı ile ahlaksız bir insanın mizaçlarının uyuşmasının imkânsız olduğu fikri savunulmuş ve güzel ahlakın kişiye sağladığı gücü paranın sağlayamayacağı görüşü şöyle belirtilmiştir:

Bir hüsn-ü ahlak sahibi ile bir ahlaksız yekdiğeriyle imtizaç etmeleri muhal olan şeylerdenmiş. Hüsn-ü ahlak sahibi ahlaksızdan daima uzağa kaçtığı hâlde ahlaksız onu takib edermiş bu hâl bir çirkinin bir güzeli sevmesi, güzelin ise çirkinden kaçması kabilindendir.

Hüsn-ü ahlak o kadar kuvvetli bir şeydir ki bazen paranın göremeyeceği derecede büyük ve ulvi işler görür.¹⁸⁹

ÇMG’de, güzel ahlakla ilgili şu veciz sözlerle de güzel ahlak sahibi olan insanın güzel davranışlarda bulunacağı ve bu özelliğinden dolayı işlerini kolaylıkla yapabileceği düşüncesi hâkim kılınmak istenmiştir.

¹⁸⁸ Muharrem, “Terbiye”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.144, s.1-2.

*Vade-i Belahata: Kalın Kafalı.

*Evza ‘: Haller.

*Belahim: Hayvan.

*Mütefavvit: Çeşitli.

*Tedbi‘: Araştırma.

*Mukaddem: Sunulan.

*İmtizaç: Uygun.

¹⁸⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Küçük Bendler”, Cilt.4, Sayı.197, s.6.

“Herkes e hüsn-ü muamele eden adam her işinin sehuletle ru’iyetini temin etmiş olur.”¹⁹⁰

Ayrıca ÇMG’de, ahlak konusu işlenirken kıskançlık ve haset konularına da değinilmiştir. Aşağıdaki veciz sözde, hasedin insan kalbine zarar verdiği belirtilmiş ancak “kıskançlık” kavramı, burada “özenti” anlamında kullanılmıştır:

Gıpta kalbe ne derece inşirah verir ise hased dahi o nispette ızdırabı daima içinde bırakır.¹⁹¹

ÇMG’de, “Bir Peder’in Evladına” başlıklı şiirde bir baba çocuğuna veciz sözlerle ahlaki öğütler vermektedir. Buna göre, irfan sahibi olan insanın daima saygı göreceği; cahil ve tembel olana ise kimsenin rağbet etmeyeceği anlatılmaktadır. Bir insanın irfan sahibi olabilmesi için, bazı özelliklere sahip olması gerektiği şöyle vurgulanmıştır:

BİR PEDER’İN EVLADINA

Ehl-i irfan nâili hürmet olur
Cevher- âsâ sahib-i kıymet olur.
Eylemez kimse riayet cahile
Eylemez kimse itâat âtile*
Âlem-i insan bir dıraht-ı meyve dâr
Cahil insansa karanlık bir mezar
Hüsn-i ahlak sahibi ol bir de sen
Gençliğinde hüsnü ahlakla bezen
Gezme bed-huy kimselerle hiç sen
Onların ef’âli terbiyet- şiken
Sapma doğru yoldan asla doğru git
Râh-ı sıdkı daima takip et.¹⁹²

Sonuç olarak denilebilir ki ÇMG’de, ahlak temalı konularda; ahlakın önemi, genellikle veciz sözlerle ve örnek şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden alınan kesitlerle belirtmeye çalışılmıştır. Bu sözlerde ilim ve irfan sahibi olmanın ancak güzel ahlakla mümkün olabileceği görüşü ileri sürülmüştür. Çalışkanlık övülmüş; tembellik, cahillik ve haset yerilmiş, kötü huylu insanlardan uzak durulması öğütlenmiştir.

¹⁹⁰ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Küçük Bendler”, Cilt.4, Sayı.198, s.2.

¹⁹¹ Memduh Şehab, “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.167, s.5.

¹⁹² Fazlı Mağmumi, “Bir Peder Evladına”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.182, s.4.

*Atıl: Tembel.

2.2. AHLAKİ DEĞERLER

İnsanlık âleminin ortak kazanımları ve değerleri vardır. Ahlak da bu ortak değerlerdendir. Ahlaki değerler, toplumda fertleri birbirine bağlayan ve onlar arasında yakınlık oluşmasını sağlayan değerlerdir.

Ailede, okulda, arkadaşlık ilişkilerinde, kısacası toplumsal hayatın her alanında sevgi, saygı, hoşgörü, barış ve huzur ortamının gerçekleşmesinde ahlakın ve ahlaki değerlerin önemli bir rolü ve etkisi vardır.

Ahlaki değerlere olan ihtiyaç değişik açılardan ele alınıp ortaya konabilir. Bunlar arasında en fazla üzerinde durulanı, bireyin huzur ve mutluluğu ile toplum hayatının imkânı, inşası, huzur ve devamı ile ilgili olanıdır.¹⁹³

Ahlaki değerler toplumu birleştiren olgulardandır. Bu bağlamda ahlakın korunması, yaşatılması toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması açısından son derece önemlidir.

Bir ülkenin geleceği, iyi yetişmiş, sağlam karakterli bireylerin yetiştirilmesine bağlıdır. İyi bir ahlaki karakter kendiliğinden oluşmaz. İyi ve sağlam karakter ahlaki değerleri anlama, onları özümseme ve onlar doğrultusunda davranmayı kapsar.¹⁹⁴

Her anne-baba çocuğunu iyi yetiştirme gayretindedir. Çocuğun erdemli bir insan olarak ahlaki ve dinî değerlerle donanmış olması arzu edilir. Her toplumda ulaşılmak istenen değerler vardır. Doğruluk, büyüklere saygı, küçüklere ve güçsüzlere yardım vb. değerler her çağda aranan niteliklerdendir.¹⁹⁵

ÇMG’de, Osmanlı toplumunda ahlaki değerlere ilişkin duyarlılığın ve farkındalığın sağlamasına yönelik, çocukların ahlaki değerlerle donatılması hedeflenmiş ve bu doğrultuda aşağıdaki ahlaki değerler, dergideki önem sırası dikkate alınarak 14 konu başlığı altında ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. Bu değerler, derginin ilk yüz sayısında ise 26 konu başlığı altında değerlendirilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ Bolay ve Sarıkavak, s.163.

¹⁹⁴ Hökelekli, s.288.

¹⁹⁵ Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, 29.Basım, Özgür Yayıncılık, Ankara, 2008, s.221.

¹⁹⁶ Bk. Atmaca, s.40-128.

2.2.1. Doğruluk

İslam ahlakının temel değerlerinden biri olan doğruluk; insanın içi ile dışının, özü ile sözünün bir olması demektir. İnsanın söylem ve eylemleri arasındaki uyumun adı, kısaca doğruluktur.¹⁹⁷ Doğruluk peygamberlerin sıfatlarından biridir.

Yüce Allah, Hûd suresinde şöyle buyurur: “O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte, emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı gitmeyiniz. Çünkü O, yaptıklarınızı çok iyi görendir.”¹⁹⁸ Yine Ahkâf suresindeki ayette de: “Şüphesiz Rabbimiz Allah’dır deyip sonra dosdoğru hareket edenlere korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”¹⁹⁹ buyrulur.

Hiz. Muhammed (s.a.v), konuyla ilgili olarak bir hadisinde, “Doğruluk, insanı iyiliğe götürür; iyilik de cennete götürür”²⁰⁰ buyurmuştur.

Mevlana’ya göre doğruluk, insanın ya olduğu gibi görünmesi ya da görüldüğü gibi olması hâlidir. Yunus Emre de doğrulukla ilgili olarak “Cümleler doğrudur, sen doğru isen; doğruluk bulunmaz sen eğri isen.” sözü ile doğruluğun önemini vurgulamıştır.

ÇMG’de doğruluk konusu, ahlaki değerler arasında en çok önem verilen değerlerden biridir. Doğruluk çocuklara kazandırılmak istenen değerlerin başında gelmektedir. Doğruluk önemli bir değer olarak; farklı edebî türlerde kaleme alınan metinlerde çocuklara kazandırılmak istenmiştir.

ÇMG’de doğruluk, “Kise”* başlıklı aşağıdaki metinde işlenmiştir. Bu metinde, fakir bir ailenin çocuğu olan Nuriber’in, karşılaştığı zor durum karşısında doğruluğundan taviz vermemesi olayı şöyle anlatılmaktadır:

Fakir bir kömürcünün oğlu olan Nuriber bir gün ormanın bir ağacı altında oturmuş ağlıyor, figan ediyor, kemal-i şiddetle dua ve niyaz ediyordu.

Yeşil elbise giymiş göğsünde bir necm-i zerrin parlayan zengin bir adam: Bu esnada tesadüfen orda bulunuyordu. Çocuğun feryat ve figanını işitmesi üzerine yanına gitti: Çocuğum niçin ağlıyorsun? diye sordu.

¹⁹⁷ Kılıç, s.51.

¹⁹⁸ **Kur’an**, Hud Suresi, Ayet 112.

¹⁹⁹ **Kur’an**, Ahkâf Suresi, Ayet 13.

*Kise: Kese.

²⁰⁰ Buhari, Câmius Sahih, Cilt.7, s.95.

- Çocuk: Validem birçok vakit hasta yatmış idi. Pederim eczacıya para vermek için beni bugün şehre gönderdi. Fakat verdiği parayı kese ile beraber kaybettim. dedi. Bunun üzerine zengin adam refakatinde bulunan avcıya yavaşça bir şey söyleyerek, cebinden birçok yeni altınları muhtevi ipekli al kumaştan bir kese çıkarıp

- Kaybettiğin kese bu muydu? diye sordu.

Ah! Benimki bu kadar güzel değildi, içinde de bu kadar güzel paralar yoktu, dedi.

Avcı o halde bu mu idi diyerek cebinden küçük âdi bir kese çıkarıp gösterdi.

Nuriber kemali şiddetle: -İşte bu dedi.

Avcı derhal keseyi çocuğa verdiği gibi zengin adamda - Çocuğum mademki bu kadar doğruluk gösterdin. O halde bu keseyi de içindeki altınlarla beraber sana veriyorum sözlerini ilave etti.²⁰¹

Yukarıda metinde, Nuriber isimli çocuk, gösterdiği doğruluk neticesinde ödüllendirilmiştir. Ayrıca bu davranışıyla hem yaşıtlarına hem de yetişkinlere örnek olmuştur.

ÇMG’de, “İstikâmet” başlıklı aşağıdaki şiirde istikamet kelimesi, doğru gidilen yol olarak ifade edilmiştir. Doğrunun yardımcısının Allah olduğu belirtilerek Kur’an-ı Kerim’de Hud suresi 112. ayette geçen “dosdoğru ol” anlamına gelen “festekîm” kelimesinin açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamada sonsuz saâdetin, doğruluğun mükâfatı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca doğruluğun öneminin iyi algılanabilmesi için “istikameti olmayan insanlar dümeni olmayan gemiye” benzetilmiş ve bu tür insanlarla arkadaşlık kurulması uygun görülmemiştir. Metin içinde böyle somut örneklerle yer verilmesi, çocukların daha kolay öğrenmelerini sağlamak içindir.

İSTİKÂMET

İstikâmet bir selâmet râhdır.

Doğrunun yardımcısı Allah’dır”

İstikâmet, insana bir refik-i aziz, bir muhibbi sadıktır.

Kendisine i’timat edenleri her zaman fena yollardan müctenib* tarik-i müstekîma sevk eder.

İstikâmetin refekâtını kabul etmeyenler -ki âlemi beşeriyette şâyân teessüf bir nev’i gürüh süfelâdır. -Her yerde düçâr-ı hakaret olmaktan masûn* bulunamazlar. Cenâb-ı Hakk Kur’an-ı Kerim’de “festekîm...” buyurmuştur. Bu halde istikâmetten asla

²⁰¹ Feyzi Bey Zâde: Memduh, “Kise”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.135, s.2-3.

ayrılmayanlar, gerek dünyevî gerek uhrevî bir saâdeti daimeye mazhar olduktan mâ'dâ hem nev'i arasında da bir mevki' mümtaz ihraz ederler.

İsimlerini daima lisan-ı ihtirâmla yâd ettiğimiz ashâb-ı iktidâr bulundukları merateb-i aliye'ye ne sayede muvaffak olabilmişlerdir. Şüphesiz istikâmet sayesinde; İstikâmet; öyle zînet feza bir libasdır ki lâbis olanlar maddi ve manevi saadette mütehalli eyler buna şairin:

“İstikâmettir bu âlemde libâsı mefharet

Sahibi vicdan âni bildi delil-i ma'delet” bir bürhân-ı katı'dır.

İstikâmetsiz kimseler dümensiz gemi gibidirler. Dümensiz bir geminin deniz ortalarında kıt'a mesafe etmesinden ne netice olursa müstekîm olanlarla ülfetten de o netice husûle gelir. Binaen aleyh kendisinde istikametten eseri olmayanlarla katiyen münasebet peyda edilmemelidir.²⁰²

ÇMG'de, “Güzel Sözler” başlığı ile yayımlanan veciz sözlerde de doğruluğun önemi ve doğru olmayanların uğradığı akîbet belirtilmiştir. Aşağıda bu sözlerden örnekler verilmiştir. Bunlar:

“İstikamet hayat-ı beşerin dümeni imiş. Dümensiz gemilerin karaya nasıl tabii ise müstekîm olmayanlarında bir felakete duçar olmaları öylece bedihidir.”²⁰³

“İstikamet sırmalı bir libasdır.”²⁰⁴

“Sözünün mazharı i'tibar olmasını arzu eden hakikatten asla ayrılmamalıdır.”²⁰⁵

ÇMG'de doğruluk, “Fıkra” bölümü altında “Hz. Süleyman'ın Bir Hükümü” başlıklı menkıbede de işlenmiştir. Bu menkıbede, doğruluktan ayrılmayanların her zaman kazançlı çıkacağı hükmüne varılmıştır.²⁰⁶

İnsanlar, bir arada yaşamak, karşılıklı iş yapmak, birbirleriyle dostluk ve arkadaşlık kurmak zorundadırlar. Bu da onların söz ve davranışlarında, ilişkilerinde doğru olmalarını birbirlerini aldatmamalarını, karşılıklı güven içinde olmalarını gerektirir.

²⁰² Hüseyin Hilmi, “İstikamet”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.115, s.1-2.

²⁰³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Küçük Bendler”, Cilt.4, Sayı.198, s.2.

²⁰⁴ Morali Zâde: M.Atıf, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.164, s. 2.

²⁰⁵ Memduh Şehab, “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.167, s.5.

*Müctenib: Sakınan.

*Masûn: Korunan.

²⁰⁶ Sökeli Emin, “Hz. Süleyman'ın Bir Hükümü”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.131, s.3.

ÇMG’de, doğrulukla ilgili işlenen konularda çocuklar, doğruluğun ne anlama geldiği, doğruluğun önemi konusunda bilgilendirilmiş ve onlardan, her ne sebeple olursa olsun, doğruluktan ayrılmamaları istenmiştir. Özellikle dergide; ahlaki bir değer olarak doğruluğun, çocuklara küçük yaşta kazandırılmak istenmesi önemlidir.

2.2.2. Edep

İslam düşüncesinde “ahlak” kelimesi ile “edeb” kelimesi çoğu zaman aynı anlamda kullanılır. “Zarif olmak” anlamındaki edep mastarından isim olan edep, “davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık” gibi anlamlara gelir.²⁰⁷

Edep kelime ve kavram olarak, terbiye, incelik, utanma, çekinme, görgülü olma insanlara söz ve davranışlarında güzel davranışta bulunma gibi anlamlara gelmenin yanında; her konuda haddini bilip Allah’ın razı olmadığı her türlü işten el çekme, günahlardan sakınma yollarını bilme anlamına da gelmektedir.²⁰⁸ Bu anlamlara uygun olarak, nazik insanlar için “edepli” ya da “terbiyeli” denilmektedir.

İslam ahlakında yer alan bir kavram ve anlayış olan edep, özellikle kişinin düzenli ve ölçülü davranışlarıyla ilgilidir. Edepli insan; bütün hâllerde, gelenek ve ahlakta kabul edilen sınırı bilir ve bu sınırı aşmaz. Her türlü hatadan kaçınır. İçinde yaşadığı toplumun inançlarına, örf ve adetlerine saygılı olur. Bu anlamda büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek edepliliktir. Kısaca edepli insan, Yüce yaratıcı ve onun yarattığı diğer insanlarla düzeyli, haddini aşmayan ilişkiler kurar.²⁰⁹

Görgü kuralları dediğimizde ilk akla gelen özellik hayâ veya edeptir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde “Hayâ imandandır.”²¹⁰; diğer bir hadisinde de “Bir baba çocuğuna terbiyeden daha güzel bir miras bırakamaz.”²¹¹ buyurmuştur.

ÇMG’de, edep konusu ahlaklı olma anlamında, ahlak konusu ile bağlantılı olarak ele alınıp incelenmiştir. Bu konular genellikle hikâye türünde bölümler hâlinde yayımlanan yazılarda işlenmiştir. Bu yazılardan biri de İngilizceden tercüme edilen bir

²⁰⁷ Kılıç, s.5.

*Mâ-dâm: Madem.

*Müteveffa: Ölen.

²⁰⁸ **Dinî Terimler Sözlüğü**, MEB Yayınları, Ankara, 2009, s.66.

²⁰⁹ Bolay ve Sarıkavak, s.153-154.

²¹⁰ Ebu Dâvud, Edeb, 6.

²¹¹ Kütüb-i Sitte, Cilt. 17, s.473.

hikâyedir. Bu hikâyede Prusya miralaylarından biri yeni bir tabaka satın almış ve bunu makamında misafir bulunan birkaç zabite göstermişti. Bir kaç dakika sonra cebini karıştırarak tabakayı bulamayınca davetlilere hitaben:

- Efendiler! Lütfen bakar mısınız? İçinizden biriniz dalgınlıkla cebine koymuş olmasın! Dedi.

Bunun üzerine herkes derhal kalkarak ceplerinin içini dışına çıkardılar, tabaka zuhur etmedi. Yalnız sıkıldığı veçhinden anlaşılmakta olan bir alemdar yerinden kımıldamadığı gibi cebini göstermekten imtina etti:

- Namusum üzerine te'mîn ederim ki tabaka bende değildir, bu sözümü kâfi add etmelisiniz! Dedi. Zabıtarlar başlarını sallayarak dağıldılar, alemdara hırsız nazarıyla baktılar. Ertesi günü miralay muma ileyha nezdine davet ederek:

- Tabaka bulundu. Elbisenin astarı içinde imiş dün akşam herkes ceplerini gösterdiği halde siz neden imtina ettiniz? Şimdi söyleyiniz? Deyince alemdar şöyle cevap verdi:

- Miralayım! Bunu yalnız size söyleyebilirim. Ebeveynim ziyadesiyle fakir olduğundan maaşımın nısfını onlara gönderiyorum. Onun için de hiçbir vakitte sıcak yemek yemiyorum. Dün tarafınızdan yemeğe davet olunmak şerefine mazhar olduğum vakit evvelce yiyeceğimi almış cebime koymuştum. Eğer cebimi çevirip de içinde bulunan bir parça ekmekle biraz pastırma gibi şeyleri meydana çıkarmış olsaydım ne kadar mahcup olacaktım. Artık tasvir ediniz! Şu sözlerinden müteessir ola miralay

- Ebeveyniniz için gayet âli-cenab* bir oğulsunuz. Bundan sonra suhuletle muavenet edebilmeniz için badema her gün birlikte yemek yedikten sonra bir nişane-i takdir olmak üzere umumu zabıdân huzurunda tabakayı da bir muma ileyhe hediye etmiştir.²¹²

Yukarıdaki hikâyede, görgü kurallarına göre hareket etmenin önemi ve görgülü olmanın insana kazandırdığı itibar çocuklara mesaj olarak aktarılmıştır.

ÇMG'de, edeple ilgili aşağıdaki "Kibar-ı Kelâm" başlıklı hikâyede nezaket kuralları, Hz. Ali'nin nezaketi örnek gösterilerek mesaj olarak iletilmek istenmiştir. Buna göre:

²¹² Çocuklara Mahsus Gazete, "İngilizceden çeviri (hikâye)", Cilt.3, Sayı.115, s.5.

*Âli-Cenab: Şerefli, Haysiyetli.

Bir gün Hz. Ali oğlu Hz. Hasan’la birlikteyken, Hz. Ali’nin huzurunda bir adamın diğer bir adam hakkında kötü ve çirkin sözler söylediğini işittiler. Bunun üzerine Hz. Ali oğluna hitaben:

Oğlum! Sen o adamın söylemiş olduğu sözleri işitmemiş gibi ol, eğer böyle yaparsan sâf ve pâk olan kalbini lekedâr etmiş olmazsın zîrâ o âdem kendi kalbinde mündemic olan hissiyâtı garaz-kâr-âne* en eşeddîni senin kalbine ilgaya uğraşiyor. Yereninizden adavet* dahi görmüş olsanız onlara yine enâm ve ihsan ile mukabele ediniz kaide-i insaniye bunu muktezidir.²¹³ buyurur.

Yukarıdaki hikâyede, Hz. Ali’nin takındığı tavır ile oğluna örnek oluşu ve oğlundan o ortamda duyduklarını hiç duymamış gibi davranması öğütünde bulunuşu aktarılmıştır. Burada, şayet yaşanacak olumsuz olaylar karşısında, Hz. Ali’nin takındığı tavır ve oğluna öğüdü dikkate alınırsa saf ve temiz olan kalbin daima temiz kalacağı mesajı çocuklara iletilmek istenmiştir.

ÇMG’de, edep konusu yine “Değirmenci İle Merkebi” başlıklı metinde işlenmiştir. Bu metinde uzun bir yolculuğa çıkan değirmenci ile oğlunun hikâyesi anlatılmıştır. Bu hikâyeye göre; değirmenci ile oğlu, merkeple uzun bir yola çıkmışlar. Bunun için baba ile oğul nöbetleşe merkebe bineceklerdir. Ancak baba merkebe binince çocuğu yaya görenler baba için “İnsafsız adam!” demişler. Oğul merkebe binince babayı yaya görenler “Kalmadı terbiye yahu! bu çocuklar bunları mı öğreniyor mektepte?” demişler. Bu sefer baba ile oğul birlikte merkebe binmiş bunu görenler de hiddet ile “İnsafsızlar!” ifadesini hem oğul hem de baba için kullanmışlar. Bu sefer baba ile oğul utanmış gibi merkepten inerek hiddetle epeyce güneş altında yürümüşler. Merkebi boş, baba-oğulu yaya görenler “Güneş altında uzun yolda şu ahmaklara bak, merkep bomboş.” demişler.

Yukarıdaki hikâyede, bütün bu yaşananlardan sonra baba oğluna, her şeyi iyi ve güzele yormayı öğütlemiştir. Her işi ince düşünmenin ve olayları görünen yönüyle değil gerçeğe uygun yönüyle değerlendirmenin önemi ise şöyle belirtilmiştir:

²¹³ Daru’l Tedris Müdavimlerinden B, “Kibâr-ı Kelâm”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.115, s.4-5.

*Garz-kârâne: Düşmanlık.

*Adavet: Düşmanlık.

“Sana ta’riz ediyorlar, diye gam-gin* olma hüsnü te’vile alış her işi bed-bin* olma bir görüşte gelemes âdeme bir ilmi yakîn. Her işi ince düşün, zahire hüküm etme sakın.”²¹⁴

ÇMG’de, aşağıda örnek olarak verilen “Sa’y ü Amel” başlıklı şiirde, edep ve ilim konusu birlikte ele alınıp işlenmiştir. Bu şiirde, ilim ve edep sahibi olmak iftihar vesilesi olarak görülmüştür.

SA’Y Ü AMEL

Medar-ı iftihar ilm ü edebdir.
Edeb bâdi- i emr-i mâcibdir
Edeb bir kisve-i şân u şereftir.
Edeb ki musaddar-ı şevk ü tarabdır*
Eder eshabını her yerde i’zâz.
Kılar erbabını daim ser- efrâz.*²¹⁵

ÇMG’de, aşağıdaki veciz sözlerde, edep ve edepsizliğin ne anlama geldiği şöyle belirtilmiştir:

Emsal-i Hakikat, hadikâ-i edebden toplanmış bir deste çiçektir.
Terbiyesiz insan, aşılınmak meziyetinden mahrum yabani
gülfıdamı gibidir.
Nâ-mî her yerde ne kadar gül ise de meziyeti değildir.²¹⁶
Kendi namus ve itibarını tanıyan adam için âlemde en büyük ceza
var ise o da sairlerimizin nefretlerine müstahak olmaktır.²¹⁷

2.2.3. Büyüklere Saygı

İnsana saygı ve sevgi göstermek, ona değer vermenin gereğidir. Aile sevgi ve saygının kaynağıdır. Sevgi, beraberinde saygıyı da getirir. Sevgi ve saygı aile ve toplumda birlik ve beraberliği güçlendirir.

Dinimizde insanların birbirlerini sevmeleri ve saymalarına önem verilmiştir. İslam dini, büyüklere saygı gösterilmesini emretmiştir. Kur’an-ı Kerim’de “Çünkü Rabb’in, başkasına değil yalnızca O’na kulluk etmenizi, anne-babaya iyi davranmanızı

²¹⁴ N.Vecdi, “Değirmenci ile Merkebi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.137,s.3.

²¹⁵ A. Şevki, “Sa’y ve Amel”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.160, s.5.

²¹⁶ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Emsal-i Hakikat”, Cilt.4, Sayı.163, s.7.

²¹⁷ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Emsal-i Hakikat”, Cilt.4, Sayı.150, s.2.

*Gam-gîn: Kederli.

*Bed-bîn: Kötümser.

*Şevk ü tarab: Sevinç.

*Ser- efrâz: Başını Yükselten.

emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine “Öf!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onlara alçak gönüllüce ve esirgeyerek kol kanat geresin ve ‘Ey Rabb’im!’ diyesin, onları beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi, sen de onlara merhamet eyle!”²¹⁸ Yine Kur’an-ı Kerim’de “ Biz, insana, anne- babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik...”²¹⁹

Peygamberimiz de bir hadisinde: “Allah’ın rızası, anne-babanın rızasındadır.”²²⁰ buyurmuştur. Yine Peygamberimiz; büyüklerimiz olan anne-babaya karşı sorumlulukların önemini aşğıdaki hadiste şöyle belirtmiştir:

Bir adam Hz. Muhammed’e (s.a.v) bir soru sorar: “Ey Allah’ın Rasulü! dünyada birine iyilik yapmayı düşünsem bunu en çok kim hak eder? Peygamberimiz adamın dört kere ve ısrarla sorduğı bu soruya cevap olarak ilk üç seferinde “annen” sonuncusunda ise “babandır” cevabını vermiştir.²²¹

Kur’an-ı Kerim’de öncelikli olarak çocukların anne ve babalarına iyi davranmaları öğütlenmiştir. Ayrıca büyük olan insanlara, aileden olsun veya olmasın her zaman saygı gösterilmelidir.

ÇMG’de, büyüklere saygılı olma ve onların öğütlerini dikkate alma konusu bir değer olarak ele alınıp işlenmiştir. Bu konuda, genelde anne-baba sözü dinleme; onların öğütlerini dikkate almanın önemine değinilmiştir. Aksi hâlde anne-baba sözünü dinlemeyen çocukların felâkete uğrayacağı uyarısında bulunulmuştur. Böylece çocukların anne-babalarının öğütlerine uymalarının onların iyiliğı için olduğu vurgusu yapılmıştır.

Aşağıda verilen “Nasihat Dinlemeyen Cezasını Bulur” başlıklı şiirde, anne-baba nasihati dinlemenin önemi şöyle belirtilmiştir:

NASİHAT DİNLEMİYEN CEZASINI BULUR

Yaramaz bir küçük çocuk vardı
Hiç alınmaz idi önü, ardı
Söylenen sözlere kulak vermez
İdi terbiye râhine girmez

²¹⁸ **Kur’an**, İsrâ Suresi, Ayet 23-24.

²¹⁹ **Kur’an**, Ankebut Suresi, Ayet 8.

*Şükûfe: Çiçek.

*Müşerin: Ağaç.

*İsgâ: Öğrenmeye Hevesli.

²²⁰ Tirmizi, Birr, 3.

²²¹ Buhari, Edeb, 2.

Annesiyle tenezzühe bir gün
Çıktı, etraf şüküfeliydi* bütün
Durdular bir nehir kenarında
Müşerin * zîr-i sâye- dârında
Annesi: “Oğlum! Ayrılıp benden
Dedi- gitme sakın diğer yere sen”
Yaramaz bu nasihati asla
Görmedi hoş ve etmedi Isgâ*
Annesinden yavaşça ber- takrîb
Ayrulup oldu cûy-bâre* karîb
Su kenarında bir çiçek gördü
Onu almak için kadem sürdü
Ayağı o zaman kayup nâ-gâh*
Düştü nehre, boğuldu gitti o ah!
Annesi ağladı saçın yoldu
Ah bi-çare gark-ı eşk oldu!
Yaramaz olmayın biraderler!
Olmasın anneniz dûçar gider
Eyleyin pende* her zaman dikkat
Yaramaz huydan eyleyin nefret! ²²²

ÇMG’de, anne-baba sözü dinlemek, büyüklere saygı göstermenin gereği olarak ele alınmış ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu konuda aşağıda örnek olarak verilen “Mektebe Devam Etmek İstememek Felakettir” başlıklı metinde çocukların anne- baba nasihati dinlemeleri önerilmiştir.

Görüyor musunuz? Şu haylazı saye-i peder ve maderde
her ihtiyacı te’min edilmiş olduğu halde mektebe devam etmek
istemiyor. Validesi kendisine nasihat ediyor. Fakat o kabul
etmemekte ısrar ediyor. İşte inadında devam ettiği için dayak
yiyor.
Nush ile yola gelmeyi denemeli tekdir.
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötehdır,
kavli burada da zâhir olur. Fakat köteh haylazı felaketi müstakbel *
edecek. ²²³

²²² Fazlı Mağmumi, “Nasihat Dinlemeyen Cezasını Bulur”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.187, s.2.

²²³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Mektebe Devam Etmek İstememek Mucib-i felakettir”, Cilt.4, Sayı.166, s.8.

*Cûy-bare: Irmak Kenarı.

*Na-gâh: Ansızın.

*Pende: Öğüt.

*Müstakbel: İstikbal.

Yukarıdaki metinde, anne-baba nasihatı dinlemeyen çocuğun dayakla cezalandırılabilceğı uyarısında bulunulmuştur. Duyurulan bu mesaj o dönemin klasik eğitim anlayışının bir yansımasıdır. Böylece çocukların okula gitmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Ancak bu anlayış günümüz eğitim anlayışına uygun değildir. Çünkü şiddet uygulayarak çocukların mektebe gitmesini istemek, ileri yaşlarda çocuklarda pek çok psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Ayrıca bu uygulamanın, İslam'daki eğitim anlayışı ile de bağdaştığını söylemek mümkün değildir. Zira Peygamberimiz çocukların eğitilmesi ile yakından ilgilenmiş, onlarla en iyi şekilde iletişim kurabilmek için onların seviyelerine uygun davranmaya önem vermiştir. Bu konuda “Çocuklarınıza hoşça davranın ve onları güzel terbiye edin.”²²⁴, “Kimin küçük çocuğı varsa onunla çocuklaşsın.”²²⁵ buyurmuştur.

Ayrıca yukarıdaki metinde, mektebe gitmek hususunda büyüklerin nasihatine uymamak, onlara saygısızlık olarak addedilmiştir. Oysa çocuklara okulu sevdirmenin tek yolu nasihatten ibaret olmadığı gibi çocuğı olumlu davranış kazandırmada dayak da bir çözüm değildir.

2.2.4. Çalışkanlık

İslam dini çalışmaya büyük önem vermiştir. Helal kazanç sağlamak için çalışmayı ibadet kabul etmiştir. Kur'an'ın içerdiği eskimeyen evrensel prensiplerden biri de çalışmaktır. Çalışmak, Allah'ın ezeli kanunudur. Kâinatta her şey bu kanuna boyun eğmiş, her zerrenin varlığı, çalışmaya bağlı kılınmıştır. Her yaratık, hayatını devam ettirebilmek için sürekli bir çalışma içindedir. Maddenin en küçük parçası olan atomda elektronlar çekirdek etrafında dönmezse atom parçalanır. Gezegenler güneş sistemindeki hareketlerine devam etmeseler âlemin düzeni bozulur. Kalbimiz çalışmazsa hayatımız sona erer.²²⁶

İslamda çalışmak, izzet, şeref ve itibar vesilesidir. Çalışmak her şerefın temeli, her başarının yoludur.

Kur'an-ı Kerimde çalışmanın önemini belirterek pek çok ayet bulunmaktadır. Bir ayette “Bilsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”²²⁷

²²⁴ İbn Mace, Edeb, 3.

²²⁵ Camiüssağır, Cilt.2.

²²⁶ Mehmet Soysaldı, “İslam'da Çalışmanın Yeri ve Önemi”, s. 1, <http://firat.edu.tr> (23.06.2013).

²²⁷ Kur'an, Necm Suresi, Ayet 39.

buyrulmaktadır. Bu ayette her insanın ancak kendi çalışmasının karşılığını alacağı belirtilerek çalışmanın önemi vurgulanmıştır.

Peygamberiimiz de daima çalışmayı tavsiye etmiş ve “İki günü eşit olan aldanmıştır”²²⁸ buyurarak insanların her gün kendilerini daha da geliştirmelerini istemiştir.

Çalışmak olmasaydı insanlık ilerleyemez, insanlar hayatın tadını hissedemezlerdi. Çalışmak sayesinde insan değerli bir hayat yaşar. Çalışmak ile boş vakit değerlendirilir, servetler bereketlenir, gelir artar. İnsan ahirette Allah Teâlâ’nın huzurunda kurtuluşa erer.

ÇMG’de, çalışmak bir değer olarak ele alınmıştır. Bu konuda çalışmanın önemi ve faydaları, “Sa’y”, “Sa’y ü Sebat” konu başlıklarıyla işlenmiştir. Bütün bu şiirlerde çalışmanın önemi vurgulanmış çalışmak bir hazine olarak gösterilmiştir. Aşağıda çalışma temasının işlendiği şiirlerden bazı örnekler yer almaktadır:

SA’Y

Takdir-i ezelde Hakk Teâlâ,
Sa’yi bize eylemiştir ihsan...
Her ferd-i cihanın aczi peydâ:
Şükründe, tasavvurunda her an...

Layık mıdır? Ey refik-i vicdan!
Mekteb de sana denilse tembel,
Tembellik ile eder perişan,
İnsanı, felaket-i müselsel

İnsana hazinedir çalışmak,
Vermiş bize ol hazineyi Hakk.
Sa’y eyleyin cihanda mutlak
Handeyle geçer, dem-i hayatı...²²⁹

SA’Y

Nev’i beşere şan ü şeref sa’y ü ameldir.
Makrûn-i* sefalet eden insanı keseldir.
Âlemde mesaidir eden adamı i’zaz
Sa’y et de kıl ol mertebeyi sen dahi ihrâz
Tahsil-i kemâlât olur ikdam* ile ikbal sa’y et ki:
Tefeyyüz edesin sa’y mukabil

²²⁸ Ebu Davud, Akdiye, 28.

²²⁹ Mehmed Nizami, “Netice-i Sa’y”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.194, s.4.

Her yerde şeref – yâb olur erbab-ı fâzâil
Mesut olayım dersin eğer olmalı fezâil
Beyhude heba olmasın evkat-ı* taallüm
Cidden çalışıp etmeli akrana tamkaddüm.²³⁰

Yukarıdaki şiirlerde, çalışmak insan için şeref, izzet ve ibadet vesilesi sayılmıştır. İlimde olgunlaşmak ve mutlu olmak çalışmaya bağlanmıştır.

Dergide, insanın her şeye sahip olmasının, çalışmakla mümkün olacağı fikri “Çalışmak” başlıklı yazıda ise şöyle ifade edilmiştir:

İnsan her şeye sa’y ile vasil olur. Âlemde her şeyin ruhu çalışmaktır. İnsan çalışmak için doğmuştur, çalışmak istemeyen adam cemiyeti beşeriye mazhardır. Âlemde her şey çalışmakla meydana gelmiştir. Çalışmak semeresi gibi tatlı meyve yoktur. Çalışkan adam dünya ve ahret de bir huur* dâr olur.²³¹

Dergide, “Sebat ü Sa’y” başlıklı bir diğer metinde, çalışmak ve gayret etmek; medeniyetin temeli, saadet hazinesi ve hayatın kendisi olarak görülmüştür:

Sa’y ü sebat hayatın kendisidir yekdiğerine lazım ve mülzem (gerekli) kabilindendir. Biri diğersiz olmaz. Sa’y ü gayret esas medeniyet saadet hazinesidir. O halde çalışan medeni, çalışmayan bedavidir. Hukuk-u medeniyetten mahrum bir şahıs ise cemiyet-i beşeriyeden merdud bir bedbahtır.²³²

2.2.5. Sabretmek

“İnsanın sosyal hayatta karşılaştığı güçlüklerle, sıkıntılara göğüs germesinin adı sabırdır. İnsanda iman gerçekleştikten sonra, iman gerektirdiği şekilde yaşayabilmek için sabır şarttır. Bu açıdan sabır hayatta ciddiyet isteyen her şeyin başıdır”.²³³ Sabır Allah’ın yardımına güvenerek sıkıntılara, zorluklara karşı ümitsizliğe kapılmadan Allah’a sığınmaktır.²³⁴

²³⁰ Hüseyin Avni, “Sa’y”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.159, s.3.

²³¹ Mahmud Alaaddin, “Çalışmak”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.131, s.4.

*Makrûn: Yakın.

*ikdam: Gayret.

²³² Nuri, “Sebat ve Sa’y”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.152, s.6.

²³³ Kılıç, s.233

²³⁴ **Dini Terimler Sözlüğü**, s.314.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah: "Sabırlı ol; çünkü Allah güzel iş yapanların mükâfâtını zâyî etmez."²³⁵ buyurarak sabrın güzelliğini vurgulamıştır.

Hız. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: "Sabretmeye gayret edene Allah sabır ihsan eder. Hiçbir kimseye sabırdan daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır."²³⁶

ÇMG'de, sabır bir değer olarak ele alınan ahlaki konulardan biridir. Bu konuda sabırlı olmanın önemi, aşağıda "Sabrın Sonu Güzeldir" başlıklı metinde verilmiştir. Bu metne göre, sabrın kötülöklere engel, iyiliklere vesile olduğu belirtilmiş sabrın sonunun selamet olduğu şöyle vurgulanmıştır:

Ayının birisi yavrulanmış; fakat yavrusu o kadar sakil* imiş ki adeta hiçbir hayvana benzememiş imiş biçare ayı şu halden pek mükedder olarak derdini dökmek için komşusu karganın yanına gitmiş "Aman karga ben bu çirkin yavruyu ne yapayım bunu halka nasıl göstereyim, ben bunu boğmak istiyorum ne dersin" demiş karga da "Sakin sakın böyle delilik etme sonu iyi olur haydi git yavrunu yavaş yavaş yalamaya başla o yakında güzelleşir o zaman sende iftihar edersin" cevabını verir. Biçare ayı bu nasihat üzerine gidip yavrusunu yalamaya başlar. Ve bir müddet geçtikten sonra da yavru güzelleşir. Ayı bu hali görünce pek ziyade sevinerek kargaya teşekkürü gider ve der ki "ey karga sen bana nasihat vererek sabırsızlığımı men' etmiş olmayaydın ben çocuğumu çoktan öldürmüş idim" Hâlbuki şimdi çocuğum güzel oldu. Ben de bununla iftihar etmekteyim.

Sabır çok fenalıklara mani' olduğu gibi birçok iyiliklere de sebep olur. İşte" Sabrın sonu selamettir" Durub-i meseli bu hikmete mebnidir.²³⁷

2.2.6. Merhamet

Merhamet, başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ızdırap çekmektir. Dert ve sıkıntı içinde olan kişinin derdiyle dertlenme, üzüntüsüyle üzülmeye ve ona yardımcı olmaya çalışmaktır. Merhamet, yaratıklardan hiç birine zulüm ve haksızlığı reva görmeyip içlerinde zararlı olmayan güçsüzlerin zayıf hallerine acıyıp imdat ve yardımlarına

²³⁵ Kur'an, Hud Suresi, Ayet 115.

²³⁶ Ebu Dâvud, Zekât 28.

²³⁷ Ali Said, "Sabrın Sonu Güzeldir", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.123, s.6.

*Evkat: Zaman.

*Huur: Güneş.

*Sakil: Çirkin.

yönelmektir. Merhamet, herkesin iyiliğini isteyip onlara yardım etme arzusu duymaktır. Merhamet tüm insanlar ve canlılar için dünyayı güvenli bir yer kılma duyarlılığına sahip olmaktır.²³⁸

Hız.Muhammed (s.a.v) “Merhametli olanlara, Rahman olan Allah merhamet eder. Öyleyse siz yerde bulunanlara merhametli davranınız da gökteki de size merhamet etsin.”²³⁹

ÇMG’de, merhamet konusu da bir değer olarak ele alınıp işlenen ahlaki konulardandır. Bu konu aşağıda örnek olarak verilen “Merhamet” başlıklı metinde şöyle işlenmiştir:

Merhamet bir nevhîbe-i* fıtrat bir hiss-i tabîdir. İnsandan hûd-binlik* ve nefsinde muhabbet hislerini ta’dil eder ve bilakis bütün ebna-i cinsine muhabbet ettirir. Rahim insan bila-teemmül zahm-dâr* ve felaket-zâde olanların imdadına şitâb eder. Ahlak ve adetten bir cümle fezail-i mektesebeden kazanılmış daha ziyade iyiliğe sevk eder. His merhametle aç bir vahşi bile aciz bir çocuğun derman de bir ihtiyarın kuvvet la-yemutunu mukaddes görür dokunmaz.

“Sairlerinden ne muamele görmek istersen sende sairlerine o muameleyi et” derler. Bu kaide akıl ve hikmete ve adalete mutabıktır. Fakat hissi merhamet bu kaideyi “sairlerine elden geldiği kadar iyilik et” şekline koymuştur. Merhamet bir hissi ruhaniyedir. Sairlerinin zahm kederinden bizi müteessir ve onları tesriye sevk eder.

Kalbi beşerde meknûs* hissiyatı âliyenin balâ-ter ve bütün fezailin membaidir. Mühassız kalbli olanlar ale’l-ekseri rahm olurlar. Çünkü bunlar bu zahm ve kederden daha çabuk müteessir olurlar. “Merhamet suret-i umûmiyede menfaat-i zatîyeden katiyen mücerret* bir histir.” de denilemez. Belki bir mukayese-i nefsiye merhamet tevlid eder. Eğer insanların kalbinde hiç merhamet bulunmazsa her biri birer ifrit kesilirler. Bu hasleti âliyedir ki bütün fezaili tevlid eder. Bî-çare keane umumen nev-i beşere merhamet hissi kalksaydı Âl-i Cenab-ı Semâhat gibi fezail-i insaniye nerede kalırdı?

Hayr-u ahlak dostluk bile ta’mik olunursa hassaden bir şey üzerine ma’tuf bir hissi merhametin devamı ve sebatı eseri olduğu görülür. Bir insanın zahm ve kederden biri olmasını

²³⁸ Hökeleli, s.69.

²³⁹ Nur Art, Ebu Dâvud’un Sünen’i Işığında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatındaki Temizlikle İlgili Konuların Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2013, s.101.

istemek, onun bahtiyar olmasını arzu etmekten başka bir şey midir?
Yani dostluk etmek, rahim ve şefik olmak değil midir?²⁴⁰

Yukarıdaki metinde, merhamet kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlara göre merhamet, fitri bir duygu, insanın insana duyduğu muhabbettir. Merhamet duygusu, elden geldiği kadar, iyilik yapmayı gerektirir. Cömertlik, ahlak ve dostluk merhametten kaynaklanır. Ayrıca yapılan kötülüğe karşı kötülükle muamele etmek akıl ve hikmete uygun bir davranış olarak görülse de merhamet duygusuna sahip bir insanın böyle bir tavır karşısında iyilikle muamelede bulunacağı belirtilmiştir.

ÇMG’de, merhamet konusu “Küçük Bir Hikâye” başlıklı aşağıdaki diğer bir metinde işlenmiştir. Bu metinde aktarılanlara göre, iffetiyle yaşayan kimsesiz ve nasipsiz bir dul kadın bir gün evindeki bütün yiyecekler tükenince çocuklarına her günkü gibi kahvaltı hazırlayamayacağı söylemiş onlara, mektebe aç gitmelerini ve Allah’tan dua ile yardım dilemelerini söylemiş. Bunun üzerine henüz altı yedi yaşlarında bulunan ve temiz ruhlu en küçük kız, masum bir şekilde mektebe gitmek üzere yola çıkmış bir caminin önünden geçerken validesinin isteğini yerine getirmek için:

Adâb-ı İslamiyet ve Muhammediye’ye muvâfık bir vaziyet olup: “Ey kadri mutlak olan Cenab-ı Vacib ül Vücut! Biz yetim ve fakir beş kardeşiz. Bu gün yiyecek bir şeyimiz mevcut değildir. Validemizin ne ekmek, ne un, ne de sair hiçbir şeyi yoktur. İlâhi bizi ve sevgili validemizi, iş bu fakr-u zarureten kurtar. Bize muavenet et.” şeklinde dua etti. Niyazını bitirdikten sonra mektebine gitti. Eve dönünce masanın üzerinde birkaç ekmek ve yumurta ve bazı gıda görmekle fevkalâde şaşkın bir şekilde validesine: “Sevgili annem! Ben mektebe giderken... Camide Cenâb-ı Vacibu’l-Atâ’ya Hazretlerine dua ettim. Mutlaka benim duamı nezdi hâl ulûhiyetinde kabul ederek şu gördüğüm yiyecekleri gönderdi değil mi?” diye sual etti. Bunun üzerine validesi de şu şekilde cevap verdi: “ Hayır kızım! Vâkıa Cenâb-ı Hakk senin münâcaat-ı ma‘ suma neni kabul ettiyse de bunları melek vasıtasıyla göndermedi. Bil ki sen camide dua ederken... Efendi de sana yakın bir yerde bulunuyordu. Senden işittiği o lakırdılardan bizim ahval-i zaruret kesbi vukuf edüp merhamet ettiğinden sen mektebe gidince o da bunları alıp uşağıyla gönderdi.

²⁴⁰ M.S, “Merhamet”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.120, s.1-2.

*Nevhib: İhsan.

*Hôd-binlik: Bencil.

*Zahm-dâr: Yaralı.

Hakikat-i halde bunları ihsan eden Cenâb-ı Rezzâk-ı Âlim hazretleri ise de irsaline melekleri vasıta kılmadı. Binaenaleyh her an na'mı lâ-tahzasıyla müteneim ola geldiğimiz Cenâb-ı Hakk Hazretlerine karşı medyun olduğumuz vezâif-i teşekkürîyenin îfâsını asla ihmal etmeyelim.²⁴¹ dedi.

Yukarıdaki metinde Allah'tan, Cenab-ı Vacibü'l Ata, Rezzak-ı Âlim sıfatları kullanılarak yardım talebinde bulunulmuştur. Dua ederken, Allah'ın isimlerinden Rezzak-ı Âlim isminin kullanılması önemlidir. Çünkü Rezzak-ı Âlim, rızık veren anlamındadır. Masum bir çocuk olan küçük kız, eve döndüğünde yiyecekleri görünce ulaştırılan yardımın Allah tarafından gönderildiğini düşünür. Bu noktada anne devreye girer ve kendilerine yardım edenin Allah tarafından vesile kılınan merhamet sahibi bir insan olduğunu çocuklarına, onların anlayacağı somut bir dille açıkladığı görülmektedir. Bu durum dikkat çekicidir. Günümüzde de çocuklara verilen din eğitimi konusunda aynı bakış açısıyla hareket edilmesi önerilmektedir.

2.2.7. Sorumluluk

Sorumluluk; sorumlu olma durumu, sebeplerini bilerek, isteyerek ve arzuyla yaptığımız bir iş konusunda cevap verme yükümlülüğüdür. Bir diğer tanım, yapılan iş ve davranışlardan hesap verme durumunda bulunma şeklindedir.²⁴² Sorumluluk akıl sahibi ve irade özgürüğü olan insan için geçerlidir.

Eylemleri açısından sorumlu olan insanın bu sorumluluğu genelde üç alanda görülür: Dinî, toplumsal ve ahlaki. Ahlaki sorumluluk, ahlak yasasının yaptırım gücüdür. İnsan sorumluluk düşüncesiyle ahlak yasalarının hükümlerine uymaya çalışır. İslam'da ise ahlak, dinî ve sosyal sorumluluklar iç içedir. Vicdanda kabul gören her sorumluluk ahlaki bir sorumluluktur. Bu anlamda ahlaklı insan ile mü'min arasında fark yoktur. Çünkü Allah'ın hoşnut olduğu ahlakı yaşayan inanan bir insan, Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın olduğuna inanır. Diğer taraftan İslam'daki ahlaki ve vicdani sorumluluklar, aynı zamanda dinî sorumluluklardır.²⁴³

²⁴¹ İbrahim Münib, "Küçük Bir Hikâye", *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.4, Sayı.159, s.6.

*Meknus: Saklı.

*İfrit: Zararlı.

²⁴² Ayverdi, s.2830.

²⁴³ Bolay ve Sarıkavak, s.145-146.

ÇMG’de, sorumluluk “ahlaki sorumluluk” kavramı olarak ele alınıp işlenmiştir. Çocuklara, sorumluluk bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu tür ahlaki değerlerin çocukluk döneminde bir değer olarak kazandırılmaya çalışılması çok önemlidir.

ÇMG’de, sorumluluk duygusunun kazandırılmasında örnekler öğrenci ve ders dinleme ortamlarından seçilmiştir. Bu husus dikkate değer bir durumdur. Aşağıda “Muallimlerde Nazar” başlıklı metinde mesaj olarak sorumluluk bilinci, arapça dersinde muallimle öğrenci arasında geçen bir diyalogta, benimsetilmek istenmiştir. Muallim Arapça dersinde Fransızca kitabı açan öğrenciyi, “Arabî dersine bak, tersine bakma öyle” ikazı ile uyarır ve sözlerine şöyle devam eder:

Sofrada çorba çatalla yenir mi? Hangi dersi okuyorsan o kitap, onda gerekte vazifeyle muvazzafsın o saatte hemen onu ifâya çalış! Çünkü onundur, o zaman yoksa aksi hareket maksada nail etmez. Şerm nâk* oldu. Şaşırdı, başını eğdi Recep. Yine kendince diyordu nerden bildi acep?

Öyle bir derste iki türlü kitaba çalışır, iki karpuz nice bir koltuğa bilemem sığışır? Recebin haline hisbân değil mi şu misal? Yeis ve hacletle ceza aldı o gün sa‘ye bedel.

Böyledir na be- mahal sarf mesayı boştur, sa‘y ve gayrette zamanında yerinde hoştur, bak! Muallim de nüfuzu nazarı yâd eyle. Celb hüsn-ü nazar hazreti üstâd eyle.²⁴⁴

ÇMG’de, “Nasâyih” başlıklı metinde de çocuklara sorumlulukları hatırlatılmıştır. Çocuklara hitaben: “Mektebe tam vaktinde vasıl olmak için yolda tevkîf etmeyiniz.”²⁴⁵ uyarısında bulunulmuş mektebe vaktinde gitmenin bir sorumluluk olduğu mesajı aktarılmıştır.

ÇMG’de “İbret” başlıklı diğer bir metinde de sorumluluk konusu işlenmiştir. Aşağıda örnek olarak verilen bu metinde sorumluluk bilincine sahip olmayan bir insanın, kendisine verilen görevi nasıl ihmal ettiği şöyle aktarılmıştır:

Kahvecinin birisi çırağını şekerciden şurup almak için çarşıya göndermiş çırağı şişeyi hamilen gider ve şurubu alıp avdet ederken gözü onda kalır. Nihayet sabredemeyerek dücâr olacağı

²⁴⁴ Sa‘di, “Muallimlerde Nazar”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4,Sayı.162,s.1-2.

²⁴⁵ Mustafa Ragıp, “Nasayih”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.167, s.2.

cezayı düşünmeyerek şurubu yolda tamamıyla içer. Ustasına yine şişeyi boş getirir. Bunun üzerine ustası hiddetlenerek elindeki sopayla çırağını dövmeye başlar.

İşte bu hareketi sebebiyle çırak hem dayak yedi hem de ustasının kendi hakkındaki emniyeti zail oldu ve dükkândan tart edildi.²⁴⁶

Yukarıda metinde, çocukların, bu olaydan ibret alıp sorumluluk bilincine sahip olmaları amaçlanmıştır.

ÇMG’de sorumluluk bilinci “Küçük Manzumeler” şeklindeki metinlerde de işlenmiştir. Bu manzumelerden birinde sorumluluğunu yerine getiren küçük Hayriye’nin mektebe gitmeden önce yaptığı hazırlıklar “Mini Mini Hayriye’nin Sabahı” başlıklı şiirde şöyle dile getirilmiştir:

MINİ MINİ HAYRİYE’NİN SABAHI

Gün doğar sabah olur, Yine tembeller uyur
Değilim öyle tembel, Kalkarım güzel güzel
Yatağımdan çıkarım, Ben yüzümü yıkarım
Annem tarar başımı, Hazır eder aşımı
Bismillah ile yerim, Allah’a şükrederim
Allah bizi yarattı, Bu dünyayı bezetti
Annem, babam severler, Beni okşar, öperler
Tatlı oyun, eğlence, Mekteb vakti gelince
Ellerini öperim Mektebime giderim.²⁴⁷

Yukarıdaki şiirde çocuklara tembel olmamaları, günlük temizliklerini yapmaları, yemek yemeye “bismillah” diyerek başlamaları ve yemekten sonra şükretmeleri yönünde davranış kazandırılmak istenmiştir. Allah’ın bizi yarattığı ve bu dünyayı süslediği inancı verilmiştir. Bunların hepsi sahip olunması gereken değerlerdendir. Mektebe giderken anne-babanın elinin öpülmesi ve mektebe gitmenin tatlı oyun ve eğlence olarak algılanması istenmiştir.

ÇMG’de, “Güzel Sözler” başlıklı metinlerde de sorumluluk bilinci işlenmiştir. Bu konuda örnek olarak verilen: “Eğer işlerinizin bir an evvel meydana gelmesini istiyorsanız, bizzat yapmaya gayret ediniz. Ve eğer sürüncemede kalmasını isterseniz

²⁴⁶ “İbret”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.175, s.8.

*Şerm nâk: Utanma.

*Hisbân: Ceza.

*Tart: Kovulma.

²⁴⁷ Sa’dî, “Küçük Manzumeler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.156, s.6.

diğer bir kimseye havale ediniz.”²⁴⁸ veciz sözüyle sorumluluk bilinci kazandırılmak istenmiştir.

ÇMG’de, mektep çocuklarına yönelik pek çok yazı yazılmıştır. Bu yazılarda işlenen konulardan biri de sorumluluktur. Özellikle onlara sorumluluk bilinci kazandırılmak istenmiştir. Böylece öğrencilerin, derslerinde daha başarılı olmaları ve tatillerini iyi değerlendirmeleri amaçlanmıştır.

ÇMG’de, mektep çocuklarına yönelik önce sorumluluk bilinci konusu işlendikten sonra, mekteplerin tatile girmelerinin yaklaştığı bir dönemde “Bir İki Söz” başlıklı aşağıdaki diğer bir metinde çocuklara tatillerini iyi değerlendirmeleri hususunda öğütlerde bulunulmuş ve yerine getirmeleri gereken sorumluluklar aşağıda şöyle hatırlatılmıştır:

Bir efendi sabahleyin şafak sökmeden kalkmalı, o zaman hava latif olur. Civarı-tenzigahlardan birine gidip orada bir müddet efendice eğlenmeli lakin validenin rızası olmak şartıyla. Saat dört’e doğru eve gelmeli yemek yiyip bir müddet geçen dersleri bir iki kere gözden geçirmeli, ta saat yediye kadar. Bu zamanlar sokağa çıkılacak olursa maazallah güneşin tesiriyle bir takım hastalıklara izan cümle nezf* dimağıye uğramak ihtimalden uzak değildir. Yediye kadar yatıp uyumalı bu esnada fikri kat kat beslenir. Bir müddette kitabı mutâla olunacak olursa pek güzel olur.

Kalktıktan sonra sokağa çıkıp güneş gurûb edinceye kadar gezmeli tozmalı eve geldikten sonra yemek yemeli tam bir saat sonra biraz mutâala, sonra saat üçe doğru yatıp uyumak pek nafi’ olur.²⁴⁹

2.2.8. İyilik ve Yardımseverlik

İyilik ve yardımseverlik, toplumda birlik ve beraberliğin devamlılığını sağlamada önemli bir ahlaki değerdir.

İnsanlara iyilik yapmak, onlara yardım etmek dinimizce övülmüştür. İslam dini, iman ilkeleri ve ibadet esasları ile insanları; birbirini seven, yardımlaşan, ayıplarını örten, birbirlerine iyilik yapan kardeşler haline getirmek ister.

²⁴⁸ M.Served, “Güzel Sözler”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.162, s.4.

²⁴⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Bir-İki Söz”, Cilt.3, Sayı.126, s.1-2.

Yüce Allah, Kur'an'da iyilik yapmayı emretmektedir: “Gerçek şu ki, Allah, adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder...”²⁵⁰ İslam dini ihtiyaç sahibi ve güçsüzler başta olmak üzere bütün canlılara iyilik yapmayı öğütlemiştir. Kur'an'da: “...iyilikler kötülükleri giderir...”²⁵¹ buyrularak iyilik ve yardımlaşma üzerinde durulmuştur. İslam dininin temel ibadetlerinden biri olan zekât ve sadaka tam anlamıyla bir iyilik ve yardımlaşmadır.

Hız. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: “Her iyilik sadakadır.”²⁵² buyrularak insanları iyilik yapmaya teşvik etmiştir.

ÇMG’de, iyilik ve yardımseverlik konusu da bir değer olarak ele alınan konulardandır. İyilik ve kötülüğün ne anlama geldiği açıklanmıştır. Ayrıca Ramazan ayında yardım kampanyası başlatılmış teşvik amaçlı yardım eden insanların isimleri dergide neşredilmiştir.

ÇMG’de, iyilik ve kötülüğün ne olduğu konusu “Vicdan” başlıklı aşağıdaki metinde işlenmiştir. Bu metinde iyilik ve kötülüğün vicdandan kaynaklanan bir duygu olduğu açıklanmış ve böylece okurlar, iyiliğe yönlendirilmiş kötülükten sakındırılmak istenmiştir.

İyilik yapmak ve fenalıktan ictinâb etmek lazımdır. Fakat iyilik, kötülük denilen şeyler nedir? Her kim fenalık ederse kalbi düçar-ı ızdırab olarak cehresi kızarır ve ferd mahcubiyetinden kendisini ihfa edecek mahal arar. Zira kuvve-i akliyesi kendisine kabah-ı seyyiat* gösterir. İyilik yapan adamın ruhu ise memnun ve müsterihtir. Kimsenin hedef inzârı olmaktan havfı yoktur. Çünkü nevr* akıl ve i’zânı kendisi için bir şah-râh-istikâmeti gûşâd ederek ânı seyyiatından vikâye*ve ifâli hasenesinden dolayı kendisine sadayı tahsinini esma‘ eder.

Birde bir his vardır ki “İşte bu iyi, bu fenadır” der, bu his vicdandır. Vicdan erbabı isaet* nezdinde müdhiş, erbabı hasenât nazarında seza-var,* muhabbet ve perestîştir.²⁵³

ÇMG’de, yardımlaşma konusu “Muavenet” başlıklı aşağıdaki diğer bir metinde işlenmiştir. Bu metinde, yardımlaşmanın önemi üzerinde durulmuş insanlardaki

²⁵⁰ Kur'an, Nahl Suresi, Ayet 90.

²⁵¹ Kur'an, Hud Suresi, Ayet 114.

*Nezf: Beyin Kanaması.

*Kabah-ı Seyyiat: Kötülük.

²⁵² Art, s.79, Ayrıca bk. Ebu Davud, Zekât, 32.

²⁵³ Yusuf Cevad, “Vicdan”, **Çocuklara Mahsus Gazere**, Cilt.3, Sayı.116, s.4-5.

yardımlaşma duygusu harekete geçirilmek istenmiş yardıma muhtaç fukara bir kız ve dul bir kadının durumu betimleme yapılarak akıcı bir dille şöyle anlatılmıştır:

Kış ne müthiş ah aman! Gayet de şiddetli soğuk.
Bir fukara kızcağız bir dul kadın, öksüz çocuk muzdarip,
muhtaç kalmış onlara yok dest-gir*
Hane virane kulube, mefruşât bir eski hasır, karnı aç,
urban ten gözyaşları ateşleri titremekten çarpışır
ortalık buzlar içinde, kar yağar biçareler
muttasıl titrer donar yok mu? Bir çâre-ger!
Bu sefalet onları ezmiş, uyuşmuş tenleri
Meskenet me'vâsı olmuş bunların meskenleri
Hasm-I can olmuş ona alçak şita* dehşet- feza
Pa- bü-rehne* baş açık bi-vâye* gelmiş ez-kaza
Boynunu bükmüş el açmış karşınızda dil hazin
Bu sefaletten, şitadan ah kalbi pek enîn
Gözlerinde kalmamış fer, dizlerinde yok mecal
Hadisât-ı rûzigâr etmiş ne çare pay-mal
Titremez mi kalbiniz? Bunlarda insandır hakîr
Belki de zengin imişler sonra düşmüşler fakir
Öyle bir me'yusu şâdân eyleyin incitmeyin
Sizden ümit-i inayet eyliyor reddetmeyin
Sizce köhne bir libas onlarca bir sevb-i* cedit
Bunlara az çok hemen bir lutufunuz olsun bedid
Siz verin Mevla size on mislini vaad eyliyor
Âyet-i “men câe” vazih ecr-i misli söylüyor
Bir fakirin kalbini şâd eyleyin ey eğniya(zengin)
Mal-ı feyz ü ömrünüz müzdât * koysun kibriya²⁵⁴

ÇMG’de, Ramazan ayının yaklaştığı bir dönemde, okurları yardıma bulunmaya teşvik etmek amacıyla “yardım” anlamına gelen “İlâne” başlıklı bir metinde de yardımlaşma konusu işlenmiştir. Bu metinde Ramazan ayının yaklaştığı, bunu kurban bayramının izleyeceği ifade edildikten sonra dua hitabıyla söze başlayıp öksüz ve kimsesiz çocuklara yönelik bir yardım kampanyası başlatıldığı haberi, şu duyuru ile yapılmıştır:

²⁵⁴ Sa‘di , “Muavenet”, **Çocukara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.200, s.2.

*Şita: Kış.

*Bi-vâye: Nasipsiz.

*Bü rehme: Yalın Ayak.

*Sevb: Elbise.

*Müzdât: Artmak.

*İsaet: Kötülükte Bulunmak.

Siz o eyyam-ı mesude şen ve şâdan iken bir takım anasız babasız yetim ve öksüz yavrucaklar çırılçıplak bir halde mahzuzâne ağlarlar. İşte her sene yaptığımız gibi bu sene dahi öyle bî-çare çocuklara bayramda elbise vesaire iştira etmek için idare hanemizde bir para kumpanyası bulunduruyoruz. Bu kumpanyaya eshab-ı mürüvvet tarafından îânen para vaz' olunur. Sizlerinde vereceğiniz ianeler kabul olunacaktır. İnşallah Teâlâ bu sene dahi o misüllü fakir mahzun mukadder çocuklardan bir çocuğun bayramda husûlü memnûniyetine muvafık oluruz. Bu babda erbab-ı hamiyet ve mürüvvetin vuku bulacak her türlü ianeleri kabul edeceği gibi bayram ertesi de kaç çocuğa elbise iksa edilebilirse onların esamiyeside neşr olunacaktır.²⁵⁵

Yukarıdaki metinde yapılan açıklamada, yardım kampanyasına katılanların isimlerinin dergide yayınlanacağı belirtilmiştir. Derginin böyle bir uygulama yapması, diğer insanları da hayır yapmaya teşvik etme amacına yönelik olabilir.

ÇMG'de, yapılan iyiliğin insanı kazançlı çıkaracağı düşüncesi, "İyiliğin Mükâfatı" başlıklı hikâyede işlenmiştir. Bu metinde, çocuğunun olması için yıllarca dua edip olacak çocuğu için güzel şeyleri hayalinde canandıran Mehmed Efendi'nin hikâyesi anlatılmıştır. Bu hikâyeye göre Mehmed Efendi, kendi yiyeceğini zor temin eden fakir bir adamdı. Bir gün dükkânına giren zavallı bir çocuğun öksüz olduğunu öğrenen Mehmed Efendi, böyle bir çocukla karşılaşmasını yıllarca yaptığı duanın kabul olmasına yormuş ve bu çocuğa sahip çıkmış onu iyi yetiştirmiştir. Aşağıda bu olayın anlatıldığı hikâyede Mehmed Efendi'nin yaptığı iyilik ve bu iyiliğin mükâfatını yıllar sonra nasıl gördüğü şöyle anlatılmaktadır:

Acaba! Bu senelerce süren bir niyazın - kendisince pek ziyade geciken - cevabı muntazır mı idi acaba bunu yanına almalı mıydı. Ya kadını kabul etmezse..ne yapacaktı? Nihayet bir gün zavallı öksüzü yırtık esvabın giren karayele karşı acı acı inlerken gördüğü gün- bu müşkülü kendi kendine halletti - "Emine yürek sahibidir, dedi bu çocukcağızı sevmezse bile merhametinden işine bakar... Ben de iyi çalışırım..." Ve çocuğu kolundan tutup heyecan ve tereddüt içinde kulübesine doğru yürüdü.

Lakin bu sefalet ne vakte kadar devam edecek? Bu fakir ve fakire kendi yiyeceklerini tedârikten âciz, omuzları çökmüş iken bîçare peder olan Rızasının mektep aylığını vermek, üstüne, başına bakmak, müşfik valide hâlâ çamaşırını yıkamak, dikişini dikmek,

²⁵⁵ Çocukara Mahsus Gazete, "İane", Cilt.4, Sayı.200, s. 1-2.

için son teessürden kalma yad-ı mes'ûde ile çalışmak istiyorlar. Bu olamaz buna nihayet vermeli Rıza düşünüyordu: Onlar kendisine “git” demiyorlar, fakat: “kal!” demek, bırakmamak isteyen hadika-i ümit içindeki nihâl gayretleri sarsar zemherir bî tabi ile sallandıkça hasıl olan sadâ ona muttasıl: “git,gıt!” diyor...hem bu adamcağızlar kendisine bakmaya mecbur mu? Bu adamcağızlar tam sekiz sene helecanlarla, şefkatlerle muhâfazâ-i hayatına hüsn-ü terbiyesine gayret etmiş... Bu eser murattır. Su-i istiğmal etmemeli. Artık oldukça büyümüş, evvelki kadar muhtac-ı muavemet değil, şimdi iane* sırası kendisine geliyor. Gencecik zihninde bir fikir yıldırım gibi açtı “hayır, hayır dedi. Nefsime tertip eden vazifeyi ifâ etmeliyim!” Ve niyetini katiyen icra etmeye karar verdi.

On sene geçmişti. Meşak-ı sefalet onları daha ziyade ihtiyarlatmış. Büsbütün kuvvetten düşürmüştü. Komşular Rızalarının hırsızlığından bahsedince refik ve refika talâkat ve kudretleriyle mutâfâ ederler. Çocuklarının yürek sahibi olduğunu ispat etmek isterlerdi: Giderken Rıza onlara yemin vermişti! Akşam oluşu mahallerin hüzn-i dairesini artırdığı zaman orta halli bir genç, kulübenin kapısını çalıyordu. Bu Rıza idi. Kendisini tanıttığı zaman bütün serâir* guyûbetini fâş* etti. Biriktirmiş olduğu birkaç yüz kuruş ile uzakça bir beldeye giderek bir tacirin yazıcısı olmuştu. On senelik bir sa'yı* her dem teşdîdin* mahsulu mesudiyet bahşını validesinin zîr-u nazare-i sefâletine serdiği zaman takdir ve hayretten titreyen kansız bir dudak Rızanın geniş nâsiyesine* uzun bir buse-i şefkat kondurdu. Bu ev insaniyete karşı olan mükâfâtın mukâbele-i muntazırı idi.²⁵⁶

2.2 9. Kanaatkârlık

Kanaat, en geniş anlamıyla insanın sahip olduğu kıymetlerin değerini bilmesi ve mevcut olanla yetinmesidir. Aynı zamanda kanaatkârlık, gücü yettiğinde çalışmak, kazandığı ile yetinmek, başkalarının malına göz dikmemektir.²⁵⁷

Hız. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: “....Kim elindeki ile yetinirse Allah onu zengin yapar....”²⁵⁸ buyurarak kanaatkârlığın önemini belirtmiştir.

²⁵⁶ Nigarzâde Salih Feridun, “İyiliğin Mükâfatı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.152, s.3-6.

²⁵⁷ Kılıç, s.52.

*İane: Yardım.

*Serâir: Gizli.

*Fâş: Meydana Çıkma.

*Teşdid: Şiddet.

*Birsâ: Gayret.

*Nâsiye: Alın.

²⁵⁸ Art, s.99, Ayrıca bk. Ebu Davud, Zekât, 24.

ÇMG’de, kanaatkârlık konusu, “Şükür” ve “Çoban” başlıklı metinlerde işlenmiştir. Bu metinlerde, Allah’a şükretmek, kanaatkârlık olarak tanımlanmıştır. Şükürün ne anlama geldiği, şükürün çeşitleri ve nasıl şükredileceği ise aşağıda şöyle açıklanmıştır:

Şükür, öyle bir şecere-i tabibedir ki bahş edeceği semerenin ta’yini derecâtı gayri kabildir. Böyle bir şecere-i mu’teberden mütemetti olmasını arzu etmeyecek hiçbir sahibü’l-akıl ve izân tasvir olunamaz.

Şükür, Cenab-ı Münim hakikini la-yıfna-yı sübhaniyyesinden enâm ve ikram buyurduğu nimete ravi rıza ve kanaat göstermektir.

Şükür, kitabı ahlakıyenin beyanına göre suni selase ile yani kalb, lisan, i’zayı insan ile eda olunur ki bir necibesi neim mevhubenin vahibi kesrul muvahib celle şane hazretlerinden ihsan buyurulduğu kalben terk ve teyakkun etmek. İkincisi lisanen muhaddisi nimet Rabbi izzetle mümtehic olmak. Üçüncüsü de, bedenen ibadât ve taatte bulunmaktır.

Hakkı edâ-yı şükür, mahmidet* tavr-u beşerden bir keyfiyet olup bu babda izhar-ı acz ve iftikâr* etmekte şükür mahza tazammum* edeceğinden Embiya-i Kiram (a.s.) Hazreti de bu surette ifâ ve caib şükür ve sipas* ederlerdi.

Şükür, Rabb-i Celil ve ikramın rıza ve hoşnudiyesini müstecelb olduğundan evvel Halik bi endâd-i abd-müteşekkiri hakkında da lutuf ve keremini ve abd gayrı müteşekkiri hakkında da kahr ve gazabını mazdâd* edeceğine Kur’an-ı Kerim’inde tebyîn buyurmuşlardır. Edası mukabilinde insan için zerre kadar zahmeti mahsur olmayan böyle bir lâzıme-i ubudiyeti ifâ’dan feragatle itlâf mâlâ nihaye-i alihiden mahrumiyeti humk* ve cehalet değil midir? Hulasa, nimetin devamı ve kemaline talip olanlar nail oldukları nimetlerin kadrini bilerek her an ve zaman tayyibe-yi şükran ile tezyin eylerler.²⁵⁹

Yukarıdaki metinde, kanaatkâr olan insanların daima şükreden insanlar olduğu fikri savunulmuştur. İnsana zerre kadar yük olmayan şükürün, ifâ edilmemesi cehalet

²⁵⁹ Hafız Burhaneddin, “Şükür”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.145, s.1.

*İftikâr: Alçak Gönüllü.

*Sipas: Dua.

*Tazammum: İçine Alan.

*Mazdâd: Çoğalmış.

*Humk: Ahmaklık: Ahmaklık.

olarak gösterilmiş rızkın devamlılığı ve bolluğunun Allah’a şükürle gerçekleşeceğine vurgu yapılmıştır.

ÇMG’de, rızkın devamlı ve bereketli olması için Allah’ın verdiği nimetin kıymetini bilerek şükretmenin önemi “Çoban” başlıklı hikâyede anlatılmıştır. Bu hikâyede, yüzlerce kuzu, keçi otlatan bir çobanla o bölgede av maksadıyla bulunan bir prens arasında geçen konuşma aşağıda verilmiştir:

-Ben bu kadar servete malik iken senin kadar mesrûr değilim, bunun için pek me’yusum! diyordu.

-Çoban bir turla kayd-âne* ile cevap verdi.

-Servetle insanın bahtiyar olması icâb etmez! Bahtiyarlık neşve-i kalb iledir! Bu, teessurâtı maneviye nedir bilmeyen çobanlarda, köylülerde o gamsız adamlarda bulunur. Feyz-u tabiattan müstefid olan onlardır, siz ise bunlardan mecrûr gibisiniz... Demek oluyor ki biz sizden zenginiz... Değil mi? Bir kuzunun hazin hazin melemesi kenarı cevde feryada başlayan bir kuşun zemzemesi bize hayat içinde taze hayat bahş eder... Yine... Evet, yine siz ise bu dünyayı bi bekânın galgale-i mütemudiyesiyle bizâr olursunuz... Prens gülerek:

-Pek doğru. Bu hususta siz haklısınız! Ben zengin isem de bahtiyar değilim... Siz ise hem bahtiyar... Hem de zengin! Küçük çoban, bu söz üzerine söylediği türküyü yerde kaval ilave eyledi... Bu kaval sesi, prensin hüznünü bâdi olmaktan başka bir şeye yaramıyordu... Prens, o kavalı bir hissi garibâne ile dinliyordu... Öyle ki dünyada mı gökte mi ahrette mi kendi de terk edemiyordu!²⁶⁰

Yukarıdaki hikâyede, mutluluk ile kanaatkârlık arasında bağ kurulmuştur. Mutluluğa; para ve servetle değil, kanaatkârlıkla ulaşılabileceği ve mutluluğun kaynağının kalp olduğu belirtilmiştir. Bu hikâyede, kanaatkârlığın, insanı daima mutlu kılacağı mesajı, çocuklara iletilmek istenmiştir.

2.2.10. Dostluk ve Kardeşlik

Dostluklar, birbiriyle uyuşan iki insan arasında hiçbir zorunlu etken olmaksızın, iyi niyet, sevgi, güven gibi duygularla kendiliğinden oluşur. Gerçek dostluk ve kardeşliğin temelini sevgi oluşturur. Sevgi ve güvene dayanan dostluklar güçlü ve kalıcıdır.

²⁶⁰ Mehmed Kazım, “Çoban”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.3, Sayı.128, s.2-3.

İslam toplumunun dayandığı ahlaki ilkelerden biri de kardeşliktir. Kur'an-ı Kerim'de bütün insanların kardeşliğine işaret edilir. Bir ayette: "Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltiniz ve Allah'a saygı duyunuz ki merhamet olunasınız." ²⁶¹ buyrulur. Bu ayette, kardeşliğin sadece kan ve süt bağından kaynaklanmadığı inanç ve gönül bağının da insanları kardeş yaptığı belirtilir.

Hz. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: "Birbirinize düşmanlık beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın Kulları! Kardeş olun!..." ²⁶² buyurmuştur.

ÇMG'de, dostluk ve kardeşlik konusu da bir değer olarak işlenmiştir. "Hakiki Dostlar" başlıklı aşağıdaki makalede dostluğun önemi şöyle belirtilmiştir:

...Yekdiğerinin ihtiyacatını def'e hizmet etmeksizin sathi bir arkadaşlıktan ibaret olarak dost olanları ta'dat etmek kabil değildir! Fakat dost muktedir olduğu kadar diğèrinin ifasına mecbur olduğu hizmetlere iştirak etmesi lazımdır. Sathi dostlar fevkalade değerli olsalar, hatta gayet namuskârâne hareket ettikleri halde bir ticaret hanede bulunalar bile yekdiğerine hiçbir faideleri dokunmaz. Sairlerine selam verdiği gibi onların arkadaşlıkları da yalnız bir selamlaşmaktan ibaret kalır. İtimat hatta memnun bile olmadıkları hanelerinde muhtelif mahallelerde olduğu halde görüşmek üzere yekdiğerinin hanesine giderler, eğer kat'a irtibat arzu edilirse: bir iş için yahut başka bir şey için yavaşça sıvışılır. Hakiki dost olmak isteyenler için de gayet mütebbirâne hareket etmek lazımdır. Vakia, durub-u emsâle her yerde râğbet yoktur. Fakat " samimi dost olmayan Allah Teâlâ hazretlerinden havf etmez" sözü ne kadar doğrudur. Bu veçhile insan Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği büyük bir lütfu da kalben za'y etmiş olacaktır. Çabucak beyni hemada irtibat-ı hâsıl etmek arzu edilirse: hem sen yahut sen! Biraz dîn* arkadaş irtihâb edilir. Yekdiğeri daima hakiki, samimi biri dost gibi hürmet etmeye kalpleri daima müheyyâ bulunduğu gibi beyinlerinde de başkasına dair hiçbir sır bulunmayarak başka şeylerden bahsedilirse hiçbir endişeye dûcâr olunmaz. Daima yek diğere kanı sıcak, ırzımız sadık, hakiki dostlukta sabit olmalıdır. Fakat dostların daima hakikat cehtlerini gözeterek kusurlarını mestûr tutmalıdır. Zira ihtiyaçta bulunduğu vakit onların bedbahtlıkları me'yusiyeti samimiyeyi davet eder. İnsanın dûcâr

²⁶¹ Kur'an, Hucurat Suresi, Aye 10.

*Kayd-âne: İlgisizce.

²⁶² Art, s.69.

olduğu bir bela ve musibet zamanında bedbaht fakat pak bir dostun
tesellisi kadar iyi bir şifa olamaz.²⁶³

Yukarıdaki makalenin ana fikri, “bir bela ve musibetle karşılaştığında insan için, bir dostun tesellisi kadar şifa verici başka bir şey yoktur,” cümlesidir. Bu makalede hakiki dost olmak isteyenlere bazı öğüt ve uyarılarda bulunulmuştur. Bunlar arasında: Dostlukların kalıcı olması için insanların birbirine karşı samimi olmaları, özveride bulunmaktan kaçınmamaları, birbirinin kusurlarını örtmeleri yer alır. Böylece dostluk ve kardeşliğin ne derece önemli olduğu, çocuklara mesaj olarak iletilir.

ÇMG’de, başlıksız verilen aşağıdaki şiirde, mektepten gelen çocukla babası arasında geçen konuşmada dostluk konusu şöyle işlenmiştir.

-İyiler ile görüşünüz ki iyi olasınız-
-Akşam şerifleri hayr olsun babacığım! İşte mektepten geldim.
-Çok güzel evladım.
-Babacığım! Derslerimi yanlışsız okudum, hatta küçük bir hikâye dahi öğrendim. Size söyleyeceğim lütfen dinler misiniz?
-Oku evladım da dinleyeyim.
-Okuyorum.
Bir acem lalesi karanfil ile
Bir mahalde bulundu hayli zaman
Git gide lalenin karanfilden
Kalmadı farkı oldular yeksân
Kokusu olmayan o lale gibi
Bir karanfil ile bulunmalıdır.
Sahih rif’at olmak ister isen
Çocuğum! Bundan ibret almalıdır.
- Benim çocuğum yahut benim küçüğüm evladım! Bu söylediğin hikâyenin hikmetini anladın mı? Acem lalesinin zaten kokusu yoktur. Birçok müddet yanında bulunduğundan karanfilin kokusunu almış, işte bizde görüştüklerimize uyarız.
Eğer senin ahababın olan efendiler fena huylu ise sen de onlar gibi olursun. Eğer sen iyi ahlaklı efendiler ile çok görüşür isen sonra onlara benzersin. Kötü adamlardan ictinâb etmeli iyiler ve fazıl olanlar ile ülfet eylemelidir.²⁶⁴

Yukarıdaki metinde dostluğun ve iyi insanlarla arkadaşlık yapmanın önemi belirtilmiştir. Bu metinde kendi kokusu olmayan lâlenin, karanfilin yanında kalarak

²⁶³ Celal Türer, “İslam Ahlakının Öngördüğü Örnek İnsan”, Mehmet Emin Özavşar (Ed.), ve diğerleri, **Ahlakım** içinde (1-73), 8.Baskı, Ankara, 2011, s.37.

*Dûn: Soysuz.

²⁶⁴ A.Nurettin, “Başlıksız”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.196, s.5.

onun kokusuna büründüğü gibi iyi huylu arkadaş sahibi olmanın insanı iyiliğe, kötü huylu arkadaşın ise insanı kötülüğe yönelteceği mesajı, çocuklara somut örneklerle iletilmiştir.

ÇMG’de arkadaşlığın önemi, “Küçük Bendler” başlıklı veciz bir sözde şöyle belirtilmiştir: “İyi bir arkadaş cihan değeri bir hazine gibi imiş.”²⁶⁵

2.2.11. Diğerkâmlık

Diğerkâm olma durumu sözlükte: “Hiçbir çıkar düşüncesine dayanmadan başkalarını düşünme, başkalarının menfaatini kendi menfaatinden üstün tutma” anlamına gelmektedir.”²⁶⁶

ÇMG’de, diğerkâmlık konusu da ahlaki bir değer olarak ele alınmıştır. “Demirci” başlıklı hikâyede diğerkâmlık konusu şöyle işlenmiştir:

Mösyö Sharon bir gece geç vakit demirci dükkânının birinin önünden geçerken çekiç sesi işidir. Derhal kapıyı çalıp içeri girer. Görür ki fakir bir adam demiri döküp çalışıyor. Böyle geç vakte kadar çalıştığının sebebi nedir? Deyince demirci cevaben:

- Çalıştığım nefsim için değildir. Mahza geçen gün ki yanında dûcar-ı hasâr olan zavallı komşum içindir. Biçare ailesiyle beraber sokakta samanlar üzerinde yatıyor. Her ne kadar kendim ahen-ger* isem de kalbim ahen değildir. Kalbim bu biçarelerin düştükleri felakete dayanmıyor ve bu sebeple der ki kendilerine hiç olmazsa ekmek parası tedarik için çalışıyorum efendim dedi. Mösyö Sharon demircinin hamiyetine hayran kalarak dedi ki:

- Eğer siz böyle felakete dûçar olsaydınız komşunuz size aynı fedakârlıkta bulunacak mıydı?

- O ister bulunsun ister bulunmasın bu benim vazifemden hariç, ben ebneyi cinsime iyilik etmeyi pek severim. Bu halden müteessir olan Mösyö Sharon demirciye hamiyetine mükâfâten dört altın verdi ve iyiliğini takdir ederek gitti. Ebneyi cinsine iyilikte kusur etme.²⁶⁷

²⁶⁵ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Küçük Bendler”, Cilt.4, Sayı.196, s.6.

²⁵⁹ Ayverdi, s. 69

²⁶⁰ Mehmed Sururi, “Demirci”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.199, s.6.

*Ahenger: Demirci.

*Teşkli: Cesaret Verme

Yukarıdaki hikâyede, diğerkâmlığın en güzel örneğini vermiş olan demirci; hiçbir karşılık beklemeksizin iyilikte bulunmuştur. Demircinin bu davranışı okurlara örnek gösterilmiştir. Böylece ahlaki değerlerden biri olan diğerkâmlık konusunda Osmanlı toplumundaki çocuk ve yetişkin okurların duyarlı olmaları amaçlanmıştır.

2.2.12. Cesaretli Olmak

Sözlükte cesaretli olmak; “cesurluk, korkusuzluk, gözü peklik” anlamlarına gelmektedir.²⁶⁸

Cesaretli olmak, başarılı olmanın temel ilkelerinden biridir. İnsanlar cesaretleri sayesinde zor işleri başarmışlardır.

ÇMG’de, cesaretli olmak konusu bir değer olarak ele alınıp işlenmiştir. Bu konuda özellikle İslam tarihinde iz bırakmış şahsiyetlerin hayatından cesaretle ilgili kesitler verilmiştir. Örneğin, Halife Muaviye zamanında İstanbul’u fethetmek için bir sefer düzenlenir. Bu sefere Peygamberimizin Medine’de, evinde misafir olduğu arkadaşlarından Eyyüb El-Ensari de ilerlemiş yaşına rağmen gönüllü olarak katılmıştır. Bu seferde Eyyüb El- Ensari’nin askere cesaret ve moral verışı şöyle anlatılmıştır.

Arap’ın ordusu ümeras-ı mey anında hazreti Eyüb dahi bulunuyor idi ki muharebeye başlanıldığı zaman da mükâfatı vaat ederek güzel muharebe etmek için ta’vet ve teşkil ediyor. Kendisi de onlara hüsn-i misal olarak en tehlikeli yerlerde bulunuyor idi. En nihayet bu cesareti ile şehit oldu.²⁶⁹

ÇMG’de yine, “Hüsn-ü Ahlak ve Tahsil-i Maarifet” başlıklı aşağıda verilen metinde Halife Hz. Ömer ile Küçük bir çocuk olan Abdullah bin Zahir arasında geçen bir diyalog cesaretliliğe örnek olarak gösterilmiştir.

Bu diyalogta Hz. Ömer bir gün, zaman zaman bir takım çocukların buluşup oynadıkları bir sokaktan geçerken onu gören çocuklar hemen bir tarafa kaçmışlar. Bunların içinde Abdullah bin Zahir de bulunur, fakat bu çocuk fatın, ötekiler gibi kaçmaz. Olduğu yerde dikilip kalır. Bu çocuğun sebat ve metanetli duruşu Hz. Ömer’in nazarı dikkatini celb eder ve aralarında aşağıdaki konuşma geçer:

²⁶⁸ Ayverdi, s.478.

²⁶⁹ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Eyyub Sultan”, Cilt.3, Sayı.141, s.1.

Hız.Ömer : - Arkadaşların birer tarafa sıvışıp kaçtıkları halde sen niçin kaçmadın?

Abdullah : - “bi’l-bedâhe”* kabahatli değilim ki sizden korkayım da kaçayım. Sokak dar değil ki size yol vermiş olmak için bir tarafa çekilmeye mecbur olayım. Abdullah bin Zahirin bi’l-bedâhe verdiği şu cevap savab-ı Faruk-u A’zam’ın pek çok hoşuna gitti.²⁷⁰

Yukarıdaki metinde, bu konuda, ancak kendi davranışlarından emin olan ve kendine güvenen insanların cesaretli olabileceği mesajı çocuklara iletilmek istenmiştir.

2.2.13. İffet

Ahlaki bir varlık olmanın gereği olan iffet, dünyada saygınlığı olan, huzurlu; ahirette, Allah’ın hoşnutluğuna ermiş mutlu insanların tutum ve özelliklerindendir. İffet, ruhun temizliği, günden ve hatalardan uzak duruşun ifadesidir. “İffet, kendine ait olmayan hiçbir şeye göz dikmemek, her konuda gözü tok olmak anlamına da gelir.”²⁷¹

İffet konusu, Kur’an-ı Kerim’de “Mümin erkeklere, harama bakmamalarını ve iffetlerini korumalarını söyle! Çünkü bu, kendileri için daha güzel bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da, gözlerini haramdan sakınmalarını ve namuslarını korumalarını söyle! ...”²⁷² ayetiyle açıklanmış ve iffetli olmanın güzel bir ahlaki davranış olduğu belirtilmiştir.

Hız. Muhammed (s.a.v) bir hadisinde: “...Kim iffetli olmak isterse, Allah onu iffetli yapar. Kim de elindeki ile yetinirse Allah onu zengin yapar.”²⁷³ buyurmuştur.

ÇMG’de, iffet konusu ahlaki bir değer olarak ele alınmıştır. Bu konu “Zenginliğin Şerefi Geçer” başlıklı aşağıdaki metinde şöyle işlenmiştir:

Bir çoban o kadar fakir idi ki vasat derecede olsun bir çift tahta pabuç almağa muktedir değildi vatka ki kış takrip etti. Ayakları karlar içine gömülüyor soğuktan titriyordu. Bu sırada ormandan bir hırsız çıktı. Çobanın bu hali perişanını görerek şu yolda idare-i kelam etti. “Çoban! Senin hayatın sefilâne geçiyor. Bundan başka tahta pabucun da yok. Sen de sen de benim gibi hırsızlık et, o zaman para kazanır, istediğin şeyi alabilirsin.”Çoban:

²⁷⁰ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Hüsün-ü Ahlak ve Tahsil-i Maarifet”, Cilt.2, Sayı.101, s.4.

²⁷¹ Türer, s.35.

²⁷² **Kur’an**, Nur Suresi, Ayet 30-31.

²⁷³ Art, s.91.

“Hayır hayır! Benden uzaklaş sefil adam! Ben hırsızlıktan olacak zenginliği asla kabul etmem böyle fakirane yaşamayı daha ziyade severim. Ayaklarımı çamur içinde siyah görmeyi fena hareketlerimle namusumun lekedâr olmasına tercih ederim” diye cevap verdi.

Çocuklar! İnsan daima namusunu muhafaza etmelidir. İnsanı yaşatan namustur maişeti çalışmakla te'min etmek muktezayı*şân-ı insaniyettir. Emri ilahi de böyledir.²⁷⁴

Yukarıdaki metinde, çocuklara iffet ve namusun, Allah'ın emri olan iffetin paranın getirdiği şereften daha değerli olduğu mesajı verilmek istenmiştir. Buna göre; İnsan, onur ve haysiyeti için yaşamalıdır. Onurlu bir yaşama sahip olmak, iffet ve namusun korunmasıyla mümkündür.

Dergide, aşağıdaki “Güzel Söz” başlıklı metinde verilen veciz sözlerde iffet ve doğruluk konusu birlikte işlenmiştir. Bu veciz sözlerde iffet ve doğruluk en değerli servet olarak görülmüştür:

“Âlemde en zengin adam en ziyade namuslu olan kimsedir.”²⁷⁵

“İffet ve istikamet; sahib-i servet olmak için en güzel vasıttır.”²⁷⁶

Yukarıdaki veciz sözlerden de anlaşılacağı üzere, iffet ve namusun Osmanlı toplumu için, önemli bir değer olduğu, bu değerlerin çocuklara küçükken kazandırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

2.2.14. Hayvan Sevgisi

İslam dini, tüm canlılara olduğu gibi hayvanlara karşı da merhametli olunmasını, iyi davranılmasını, onlara zarar verilmemesini öğütler. Gereksiz yere hayvanları öldürmeyi, zevk için avlanmayı yasaklar. Onlara kötü davranılmasını, taşıyamayacakları kadar yük yüklemeyi hoş görmez. Yüce Allah Kur'an'da hayvanların da tıpkı insanlar gibi bir ümmet olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Bir başka ayette ise onlarda insanlar için birçok yarar olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁸

²⁷⁴ Ali Vasfi, “Zenginliğin Şerefi Geçer”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.119, s.3.

²⁷⁵ “Güzel Söz”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4,Sayı.159, s.5.

²⁷⁶ M.Served, “Küçük Manzumeler, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.153, s.4.

*Fâtin: Uyanık.

*Bil-bedâhe: Düşünmeksizin.

*Mükyyeza: Lazım Gelen.

²⁷⁷ **Kur'an**, Enam Suresi, Aye 38.

²⁷⁸ **Kur'an**, Mü'minûn Suresi, Aye 21.

ÇMG’de, hayvan sevgisi de ahlaki bir değer olarak ele alınıp işlenen konulardandır. Bu konuda özellikle çocukların hayvanlara karşı duydukları ilgi ve sevgi ön plana çıkartılmıştır.

ÇMG’de, “Çocuk ve Kuş Yuvası” başlıklı metinde heyecanlı ve akıcı bir anlatım tarzı ile çocukların hayvanları çok sevdiğine şöyle dikkat çekilmiştir:

İşte bir kuş yuvası! Aman yavruları da var! İki, üç, dört tane... Ben şimdi onları tutarım... Hah, işte yakalandınız!

Mini mini yavrular, sizi ben ne vakitten beri arıyordum! Şimdi bağrışın, ötüşün, çabalayın! Sizi gidi küçük yaramazlar! Oh! Hepsî nafiye artık elimden kurtuluş yok!

Lâkin ne! Acı feryatlar kopararak daldan dala uçan validelerini hiç mi işitmiyorum? İşte pederleri de geliyor! Ah, evet, süzüşlü nalelerle havadan aşağı süzülüyor, bunları şu felaketlerine hep ben sebep oldum. Yazık hararetli günlerinde, burada, bu ağaçların zilal ferah bahşaları altında havâb-ı nûşin* istirahat olmağa geldiğim vakit ruh nevâz teraneleriyle beni uyutmaya çalışan neşve-i kalbimi tezyid eden bu kuşlar değil mi? Yazık! Bir câni-i hayat şikâr şimdi beni ağuş, beni maderimden ayırsa ben... Onun yed-i kadrinde ölümden başka ne hissederim.

Âhh, demek ki ben câni, bir gaddarım! Hayır, hayır bunu asla kabul etmem –İşte yavrularınızı yine iade ediyorum- sizi birbirinizden ayırmam, alınız. Alınız ey müşfik ebeveyn!

Bunları sebz satan bahara aşiyâne-i safanıza götürünüz. Uçmağa terennüm etmeyi öğretiniz, öğretiniz ki gelecek bahar yine buraya geleyim de bu yavrucakların safânaz nameleriyle havâb-ı nûşin istirahat olayım.²⁷⁹

Yukarıdaki metinde ana tema olarak hayvanlara karşı duyulan merhamet duygusunun çocuklarda nasıl tezahür ettiği anlatılmaktadır. Böylece bütün çocuklarda merhamet duygusu harekete geçirilerek hayvanların korunması ve beslenmesi amaçlanmıştır.

ÇMG’de, hayvan sevgisi “Sadık Köpek” başlıklı diğer bir metinde de işlenmiştir. Bu metinde, hayvanlara yapılan iyiliklerin bile bir gün karşılığının olacağı, hayvanların da bazen insanlara faydasının dokunabileceği şöyle anlatılmaktadır:

²⁷⁹ Aziz Hüdayı, “Çocuk ve Kuş Yuvası”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.148, s.1.

*Havâb-ı nûşin: Tatlı Uyku.

Karolin namında bir madam, nehrin kenarında dolaşırken birkaç yaramaz çocukla karşılaştı. Bu çocuklar bir köpeği boğmak istiyordu. Bu durumu gören madam köpeğe acıyarak onu satın alıp evine götürdü.

Köpek kısa zamanda yeni sahibine alıştı. Bir gece madam yatacağı esnada sadık köpek havlamaya başladı.

Karolin şamdanı alarak şurayı burayı aradıktan sonra karyolasının altına baktı. Ne görsün! Çehresi kararmış bir hırsız müteakiben İmdat diye haykırdı. Hane halkı toplandı hırsız dert-set (yaka paça) edip mahkemeye teslim ettiler. Hırsız esna-i istintâkında madamın mücevherlerini sirkat* edeceğini itiraf etti. İşte o zaman Karolin Cenab-ı Hakk’a hamd ve sena etti.

Dedi ki: evvelce hayatını kurtarmış olduğum hayvanın hayatımı kurtaracağına kimse inanır mıydı?²⁸⁰

Yukarıdaki hikâyede madam yaptığı iyiliğin karşılığını bulduğunu itiraf etmiş, böylece yapılan iyiliğin karşılıksız kalmayacağı görülmüş ve burada yapılan iyiliğin karşılıksız kalmayacağı mesaj olarak çocuklara verilmiştir.

ÇMG’de yine hayvan sevgisi, “Küçük Lütüfkâr” başlıklı metinde işlenmiştir. Bu metinde ise hayvan sevgisi şöyle tezahür etmiştir:

Küçük bir çocuk olan Mina, kar-kış demeden, her gün sabah ve akşam yemeklerinden sonra dökülen ekmek kırıntılarını toplar ve onları kuşların yiyeceği şekilde hazırlardı. Sonra iki defa bahçeye çıkar, bu ekmek kırıntılarını oraya serper, kuşlar da mutlulukla koşuşarak onları gagalarıyla yerlerdi. Mina da bunları seyreder sevinçten çıldırmak derecesine gelir, soğuktan eli yüzü mosmor kesilir; tir tir titrediği halde bu durumun farkında bile olmazdı. Mina’nın bu davranışı merhametli olan babasının dikkatinden kaçmıyordu. Sevgili yavrusunun gücü nispetinde kuşları beslediğini gözetlerken onun bir amacı olduğunu fark etti ve yanına giderek şöyle dedi:

- Niçin böyle yapıyorsun kızım? Bak görmüyor musun her taraf karla mestur, ortalık soğuk?

Mina cevap verdi:

- Babacığım, bu küçük kuşlara pek yazık, şimdi onlar bir şey bulamıyorlar, karınları aç değil midir? Bu, bi-çarelere ben pek acıyorum. Niçin yiyecek vermeyeyim bak, zenginler fakirleri nasıl besliyorlar, onları nasıl muhafaza ediyorlar, bunlara nispeten ben de zengin değil miyim?

²⁸⁰ Kenan, “Sadık Köpek”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.184, s.6.

*Sirkat: Hırsız.

Pederi dedi ki:

- Lakin sen bütün kuşları nasıl besleyeceksin?

Mina cevap verdi:

- Zenginler her yerde fakirleri nasıl besliyorlar bi-çareleri nasıl muhafaza ediyorlarsa çocuklar da dünyanın her tarafında benim gibi yapıyorlar mı?

Pederi, mahzuziyetinden tebessüm etti sevgili evladını kucağına aldı, bir müddet yüzüne baktı sonra da ilave etti:

- Görüyor musun ne saf-dil çocuk ne kudsi emel, ne âli-cenâbı mahlûk!²⁸¹

Yukarıdaki hikâyede küçük Mina'nın hayvanlara karşı erdemli bir davranışta bulunduğu, bu davranışıyla babası ve babası gibi düşünen tüm okurlara örnek olduğu anlatılmıştır. Bu hikâyede Mina, hayvanların beslenmelerine farklı bir bakış açısından yaklaşarak dünyanın her yerinde zengin insanların fakir insanlara yardım ettiği gibi; kendisi gibi düşünenlerin de zengin sayıldığını ve dünyadaki bütün kuşları beslemenin mümkün olabileceğini düşünmektedir. Babası da çocuğunun sahip olduğu bu hasleti, şerefli bir davranış olarak tanımlamakta ve bundan dolayı onu övmektedir.

2.3. ÇOCUKLARA MAHSUS GAZETE'DE SAKINILMASI İSTENEN BAZI DAVRANIŞLAR VE ZARARLI ALIŞKANLIKLAR

Allah, insanı akıllı bir varlık olarak yaratmıştır. Ona düşünme ve irade gibi yetenekler vermiştir. Böylece insan, yaratılış ve sahip olduğu özellikler yönünden diğer varlıklardan şerefli ve üstün kılınmıştır. Allah, insanın bu üstünlüğünü koruması için peygamberler ve ilâhi kitaplar göndermiş, iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlış, güzeli ve çirkini göstermiştir. İyinin ve güzelin yapılmasını, kötü ve çirkinin terk edilmesini tavsiye etmiştir.

İslam dini, kötü davranışlardan olduğu gibi kötü alışkanlıklardan da sakınılmasını ister. Çünkü kötü alışkanlıklar kişinin kendisine, ailesine ve topluma çok büyük zarar verir.

ÇMG'de, sakınılması istenen bazı davranışlar ve zararlı alışkanlıklar konusu işlenmiştir. Özellikle çocuklar, zararlı alışkanlıklar ve istenmeyen bazı davranışlardan korunmak istenmiştir. Bu hususta öncelikle onların küçükken bu konularda sağlıklı bir

²⁸¹ Aziz Hüdayi, "Küçük Lütufkâr", *Çocuklara Mahsus Gazete*, Cilt.3, Sayı.135, s.2.

şekilde bilinçlendirilmeleri amaçlanmıştır. Bu amaçla dergide İslam dininin yasakladığı bazı davranış ve alışkanlıkların neler olduğu belirtilmiş ve bunların bireysel ve toplumsal zararları üzerinde durulmuştur. Çocukları bu tür davranış ve alışkanlıklardan uzak tutmak için dergide, dinî ve ahlaki değerlerin benimsedilmesine verilen önem ve hassasiyetin, bu konularda da gösterildiği söylenebilir.

ÇMG’de, sakınılması istenen bazı davranışlar ve zararlı alışkanlıklar, dergideki önem sırası dikkate alınarak aşağıda sekiz konu başlığı altında ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. Derginin ilk yüz sayısında zararlı alışkanlıklar üç başlık altında değerlendirilmiştir.²⁸²

2.3.1. Yalan Söylemek

İslam ahlakında insanların ısrarla uyarıldıkları kötü davranışlardan birisi de yalan söylemektir. İslam dini yalan söylemeyi kesinlikle yasaklamış, insanların doğru olmalarını istemiştir. Yüce Allah, “...Yalan söylemekten de kaçının...”²⁸³ buyurmuştur. Yine başka bir ayette de: “Allah’ın ayetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar yalancıların ta kendileridir.”²⁸⁴ buyrulur yalanla iman bir arada bulunamayacağı gerçeğine vurgu yapılmıştır.

Genel anlamıyla yalancılık, doğruluğun aksine söz söylemek, olmuş bir olayı olmamış, olmamış bir olayı da olmuş gibi göstermektir. Yalan en çirkin kötülüklerden biridir. Yalan söylemek insanın şeref ve haysiyetini zedeleyen ve onu küçük düşüren bir davranıştır. Yalan insanı çevresinde güvenilmeyen, itibar edilmeyen bir konuma düşürür. Doğru sözlü olmak, ne kadar insanî ve ahlaki bir özellik ise yalancılık da o kadar insanlık dışı ve gayri ahlaki bir durumdur. Zira yalan söylemenin zararı sadece insanlar arası ilişkileri sarsması değil, bir takım insanların haklarının yok olmasına sebep olurken haksız olan insanların da hak sahibi olmasına neden olmasıdır.²⁸⁵

ÇMG’de, üzerinde önemle durulan konulardan birisi de yalancılık konusudur. Bu konuda yalancılığın yanlış bir davranış olduğu pek çok açıdan anlatılmıştır. Yalancılık edep dışı bir davranış olarak gösterilmiştir.

²⁸² Bk. Atmaca, s.130-133.

²⁸³ **Kur’an**, Hac Suresi, Ayet 30.

²⁸⁴ **Kur’an**, Nahl Suresi, Ayet 105.

²⁸⁵ Türer, s.49.

Dergide, “Kise” başlıklı aşağıdaki hikâyede yalancılık konusu işlenmiştir. Bu hikâyede, yalan söyleyerek menfaat sağlamak isteyen çocuklarla zengin bir adam arasındaki olay konu edilmiştir.

Ormanın civardaki köyün çocukları, Zengin adamın ormanda bulunduğunu haber alır almaz, oraya gidip bir çam ağacının altına oturarak: Ah kesem! Kesemi kaybettim diye feryadı figana başlar. Bu feryatlar üzerine zengin adam yanına gidip, kaybettiğin kese bu mu idi? diye sorar. Çocuk:

- Evet, budur diyerek yakalamak için elini uzatır, fakat zengin adamın yanında bulunan avcı şiddetli bir sada ile:

- Bi-edeb yalancı! Sen benim efendimi aldatmak küstahlığında mı bulunursun? Şimdi ben sana başka bir para veririm diyerek yanı başındaki fındık ağacından bir değnek kesip kesb-i istihkâk ettiği cezayı verdi.²⁸⁶

Yukarıdaki hikâyede anlatılan olayda verilmek istenen mesaj çocukların ibret almaları ve her ne sebepten olursa olsun yalandan uzak durmalarını sağlamaktır. Ancak uygulanan ceza, günümüzdeki değer eğitimi anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Burada amaç, çocukların yanlış davranışlara yönelmesini engellemekse, onları yanlış olan bir davranıştan alıkoymak için uygulanan cezanın da doğru olması gerekir.

ÇMG’de, yalancılığın bireysel ve toplumsal zararları, “Yalancılık” başlıklı aşağıdaki şiirde işlenmiştir. Bu şiirde, dilin en büyük cinayetinin yalancılık olduğu şöyle belirtilmiştir:

YALANCILIK

Yalancılık ki dilin bir büyük cinayetidir.
Yakışmaz âdeme zira onun dinâetidi*
Yalancılık gibi yoktur fena bu âlemde
Nasıl meziyet olur bir yalancı adamda
Yalan ki söylenir elbette bir fenâlık var
Yalanla setr edecektir fenâlığı ayyar.
İyi yürekli olan kizbi* ihtiyar etmez
Yalancının sözüne kimse itibar etmez.
Yalancı kimse değildir hakikaten insan
Yalar dudaklarını hep yalancının şeytan
Sever, öper, onu okşar onunla hem- demdir.
Demek olur ki yalancı yalandan âdemdir.
Şu sözden almalı ibret yalancı her kim ise
Yalancının evi yanmış, inanmamış kimse.²⁸⁷

²⁸⁶ Memduh, “Kise”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.135, s.2-3.

²⁸⁷ Sa’di, “Yalancılık”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.109, s.1.

Yukarıdaki şiirde mesaj olarak çocuklar, yalan söylemekten uzak tutulmak istenmiştir. Yalanın bireysel ve toplumsal zararları açıkça belirtilmiştir. Ancak çocukları yalan söylemek gibi yanlış bir davranıştan uzak tutmak için; dinen doğru kabul edilmeyen batıl inançlara yer verilmemelidir. Oysa bu şiirde “yalan söyleyen kişinin dudaklarını şeytanın yaladığı” bilgisine yer verilmiştir. Bu bilgi, İslam’a göre batıl inançtır. Somut düşünen çocuklar için de seviye üstü, pedagojik yönü olmayan, ürkütücü bir bilgidir.

2.3.2. Hırsızlık

Hırsızlık, bir kimsenin kendine ait olmayan mal, değer ve imkânı gizlice alması, kendine mal etmesidir. Hırsızlık dinimizde yasak edilen davranışlardan birisidir. Zira hırsızlık emeksiz ve gayretsiz kazanmaya, başkalarının mağdur olmasına sebep olmaktır. Hırsızlık bir toplumdaki ahlaki çöküntünün işaretidir. Maddi ve manevi önlemlere başvurarak, kötü davranışı ortadan kaldırmak bir insanlık görevidir.²⁸⁸

ÇMG’de, olumsuz davranışlardan biri olan hırsızlık konusu işlenmiştir. Bu konuda “Bir Hırsızın İtirafı” başlıklı aşağıdaki şiirde hırsızlık yapan küçük bir çocuğun itirafı ve duyduğu pişmanlık şöyle ifade edilmiştir.

BİR HIRSAZIN İTİRAFI

Küçükken eylemişim meyl-i sirkat
Bugün rencir-i bendim işte ibret!
Küçüktüm, çaldığım şeyler küçüktü
Ehemmiyet verilmezdi büyüktü
Evet! Mekteb de evde gâhî sirkat
Ederdim kimseler etmezdi dikkat
Peder, mâder uyur kalkar idim ben
Çalardım para, para kesesinden
Peder saymaz mı, bilmez miydi bilmem
Alıştım bu fenâ huydan kesilmem
Bu bî- kaydı bana vermişti cü’ret

*Dinâet: Adilik.

*Kizb: Yalan.

²⁸⁸ Türer, s.51.

Dadandım, lezzet aldım gitti artık
Alışım hırsız oldum bitti artık.
Çoğaldı zayı‘ât-ı hane, sirkat
Fakat kimdi eden bu fî‘le cü‘ret?
Dayak yer, tard olur hizmetçi kızlar
Kasem-i billâh ağlarda cızlar
Döğerler muttasıl ben çalmadım der
Efendim! Görmedim ben almadım der
Ne isterse desin artık hayırsız

Bu evde var mı ondan başka hırsız
Peder, mâder beni etmezdi mes’ul
Nasıl etsin? Ederler miydi me’mul*
Anahtarlar uydurup sandıklar açtım
Zer-ü zîynetleri beyhude saçtım
Zavallı validem dil-hûn*
Peder günden güne medyûn olurdu
Peder medyûn* mâder gerçi dil-hûn
Fakat sarraf-ı bî- insaf memnun
Ne mecnûnâne sirkattir bakın siz!
Bir adam hanesinde kendi hırsız
Bunun farkında olmazdım çalardım.
Evi tenhaca buldum mu dalardım
Ne varsa evde kıymettar eşya
Aşır mukadder işim bî-havf u pervâ
Yolunda derdim iş böyle giderse
Fenâlık gizli kalmazmış meğerse
Nihayette rezil oldum duyuldum
Peder tard etti mektebden kovuldum
Yüzüm yok kimsenin nezdinde asla
Bana hırsız diyordu pîr û Berna*
Sezâ-yı (uygun) nefret oldum töhmetle
Belayı bulmuş oldum sirkatımla
Benim’cûn gayr mahv olmuştu âti*

Dedim ben neyleyeyim böyle hayatı
Fırara ferce- yâb olmağı çare
Nasılca ben kadem bastım fırara
Savuştum hayli dağlar aştım amma
Karanlık bastı kaldım yolda تنها
Hayaletler ne dehşet, dîde bî-hâb
Ne ekmek var ne yoldaş bense bi- tâb
Sabahı intizar ettim o yerde
Göründe bir çoban vakt-i seherde
Çoban zannettiğim de çıktı sârık
Hemen olduk onunla yâr-ı sâdık
Beraber sirkat ettik hayli müddet
Refikimle tutulduk en nihayet
Atıldık hapse hayfâ bitti nâmus
Yazıldık deftere sirkatle mahbus
Teessürle bugün hisseylerim ben
Ki ölmek habisten bin kere ehven
Çocuklar! İşte sirkat işte ibret!
Sonu elbet nedâmettir, nedâmet*.²⁸⁹

Yukarıdaki şiirde, küçük şeyler çalarak hırsızlığa alışmış küçük bir çocuğun, pişmanlıkla sonuçlanan hırsızlık hikâyesi, kendi ifadeleriyle aktarılmıştır. Bu şiirde çocuk, kendi babasının parasını çaldığını ancak babasının kendisinden hiç şüphelenmeyip evdeki hizmetçileri sorumlu tutup cezalandırdıklarını itiraf etmiştir. Ayrıca çocuk hırsızlığını itiraf edince anne-babasının hayal kırıklığına uğradığını ve bu davranışından dolayı mektepten kovulduğunu ve herkes tarafından hırsız olduğunun bilindiğini ve bundan büyük utanç duyduğunu anlatmaktadır. Dergide, hırsızlık yapan çocuğun hikâyesinin, kendi ifadeleriyle çocuklara ibret olsun diye aktarılması daha

²⁸⁹ Sa'di, "Bir Hırsızın İtirafı", **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.180, s.4-5.

*Me'mul: Ümit.

*Dil-hûn: İçi Kan Ağlayan.

*Medyûn: Borçlu.

*Pîr ü Berna: İhtiyar-Genç.

*Âti: Gelecek.

*Bi-hab: Uykusuz.

*Nedâmet: Pişmanlık.

etkili bir yöntem olabilir. Bu şiirde anafikir olarak çocuklara; hırsızlığın, insanın geleceğini yok eden, kötü bir davranış olduğu mesajı verilmiştir:

2.3.3. Kıskançlık

Kıskançlık kısaca, insanın kendinde olmayan özelliklere sahip olanları çekememesi demektir. İnsanın sahip olamadığı güzelliklere sahip olanları kıskanması yerine, o insanlar gibi olmaya çalışmasının adı gıpta etmektir. Gıpta, insanı ahlaken olgunlaştırır. Hased de, kıskançlık halinin adıdır. Hased, insanı ahlaken küçülten kötü bir huydur.²⁹⁰

İslam dini, kıskançlığı kesin bir dille yasaklar. Kıskançlığın yaygın olduğu toplumda, huzur ve mutluluğun sağlanamayacağını ve iyiliklerin yok olacağını bildirir.

Peygamberimiz, “Kıskançlıktan kaçınınız. Çünkü ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi kıskançlık da iyi işleri yok eder, bitirir”.²⁹¹ buyurmuştur.

Kötü bir duygu olan kıskançlığın pek çok zararları vardır. Bir toplumun kıskançlık duygusundan uzak tutulması ahlaki değerlerin kazandırılmasıyla mümkün olabilir.

ÇMG’de kıskançlık ve haset konusu işlenmiştir. Fakat burada haset konusuna kıskançlık konusunun içinde yer verilmiştir. Bu konuların işlenmesiyle çocuklar haset ve kıskançlık gibi insanı yiyip bitiren zararlı bir duygudan uzak tutulmak istenmiştir.

ÇMG’de, hasetin yanlış bir davranış olduğu, “Hased Çocuğa” başlıklı aşağıdaki şiirde şöyle anlatılmıştır:

HASED ÇOCUĞA

Bu hased kalbini her gün yiyecektir.
Sana tefaatle dedim bundan emin ol.
Bunu vicdan sana her gün diyecektir:
Hasedi terk ederek ser-be zemin* ol.

Seni yalnız seni mahv eleyecektir.
Bu hased! Söylüyorum, merd-i mekîn ol.
Bunu kalbinde sana söyleyecektir:
Hasedi terk ederek ser-be zemin ol.

²⁹⁰ Kılıç, s. 60.

²⁹¹ Ebu Davud, Edep, 44.

Bu âlû vechini tesvîd* edecektir.
Bunu söndür de biraz pâk- cebîn ol
Seni bir ses yine tehdit edecektir:
Hasedi terk ederek ser-be zemin ol.²⁹²

Yukarıdaki dizelerde, hasedin, kalbi yiyip bitireceği ve insanı yok edeceği fikri işlenmiştir. Bu nedenle çocuklardan, hasedi terk etmeleri istenmiştir. Aslında bunu onlara kendi vicdanlarının da her gün söyleyeceği ifade edilmiştir.

2.3.4. Kibir

İnsanlar arası ilişkileri olumsuz yönde etkileyen gayr-i ahlaki tutumlardan biri de kibir (büyüklenmek)dir. Kibir; kişinin kendisini diğer insanlardan üstün tutması, başkalarını hor görmesidir. İslam dini bunu kötü bir davranış olarak görmüş ve yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili pek çok ayet vardır. Bunlardan birinde, “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen, ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara ulaşabilirsin”²⁹³ buyrulur.

Her insanın imkânları farklı olabilir. Kimse bilgisine, zenginliğine, kuvvetine güvenerek büyüklenmemelidir. Bunların hepsi bir gün yok olabilir. Yunus Emre her türlü olanağı verenin Allah olduğunu;

“Mal sahibi mülk sahibi

Hani bunun ilk sahibi”? şeklindeki dizeleriyle ifade etmiştir.

Peygamberimiz, insanlar arası hiçbir ayırım yapmazdı. Zengin, yoksul, din, dil, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin herkese eşit davranırdı.

ÇMG’de kibir konusu da ele alınıp işlenen konulardandır. Çocuklara kibrin hoş bir davranış olmadığı anlatılmış ve onlardan kibirden uzak durmaları istenmiştir.

ÇMG’de, kibir “Bir Mütekebbirin İntibahı” başlıklı aşağıdaki metinde şöyle işlenmiştir:

Bir gün üstâzı mükerrem bize mektebte dedi.
Mütekebbir der eden kendini âlemde pesend*
Zahiren bir birine benzese de şâb ve şükür çeşnide bilinir şüphemi
var şâb ile mütekebbirleri bir hayli mezemmet* eder

²⁹² Aziz Hüdayi, “Hased Çocuğa”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.194, s.4.

*Ser-be zemin: Başı Eğilmiş.

*Teşvîd: Karalama.

²⁹³ **Kur'an**, İsra Suresi, Ayet.37.

Mebhas,* kibir ve gurur üstüne verdi nice pendî birde zikretti o esnada şu darbı meseli “Tepecik kendini alçakta sanır kûh bülend,* içimizden birine biz bunu ta‘riz sanıp, ızdırârı* hepimiz ölmüş idik handa hand. Gerçi takdirine şayeste gürledik ama bizde ma ‘nen arada etmiş idik def‘i gezend. Çünkü vardı içimizde kısaca boylu biri, mütekebbirdi sanır kendine yok misal. Gövdesinden dem urur tavra, eda, servette sanki olmuşlar imiş sahibi... Hukukunda sahibi hacend. Medh eder kendisini hep bilirim derdi fakat bildiği yoktu. Olur, mu söz ile danışmend.*

İşte bu pendu* bu hande ona sözü efgen* olup bir daha eylemedi kendini bir yerde pesend halkı güldürme sana sende bu pendî kûş et. Hasımı Haktır mütekebbir olanın ey ferzend.*²⁹⁴

Yukarıdaki metinde, kibir ve kıskançlığın yanlış bir davranış olduğu fikri işlenmiştir. Bu hikâyede, adamın biri her zaman bilgili olduğunu söyleyerek övünüp duruyordu. Bir gün bu adam bulunduğu bir mecliste: “Küçük tepecik kendini alçakta yüksek dağ sanırmış” sözünü işitir. Bu sözle kendisine, “ben bilgiliyim” demekle insanın bilgili olmadığı izlenimi hissettirilir. Burada, kibirlenen adama, onuru zedelenmeden kibirli olmanın yanlışlığı anlatılmıştır. Buradan hareketle, çocukların kibir ve kıskançlıktan uzak durmalarını sağlamak için yapılması gereken uyarıların, insan onurunu zedelemekten yapılması önerilmektedir.

2.3.5. Dilencilik

İslamda dilencilik hoş karşılanmayan davranışlardan biridir. Beden ve akıl sağlığı yerinde olan kimsenin dilenmesi toplum içinde kişinin değerini düşürür. Peygamberimiz kendisine bir şey istemek için gelen insanlara çalışmalarını öğütler ve onları dilencilikten kurtaracak çözümler arardı.

ÇMG’de, dilencilik konusuna da değinilmiş gücü ve kuvveti yerinde olup da istemeyi adet haline getiren insanlar yerilmiştir. Aşağıda “Bir Kahve Dilencisi” başlıklı metinde bu durum şöyle açıklanmıştır:

²⁹⁴ Sa‘di, “Bir Mütekebbirin İntibahı”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.149, s.2.

*Pesend: Beğenme.

*Mebhas: İlim.

*Kûh-bülend: Yüksek Dağ.

Dilencinin biri her sabah erken sokaklara düşüp avazı çıktığı kadar bağıarak kahve dileniyormuş. Yine bir sabah mahalle arasında kendisine bir fincan kahve verilmesi için şu kıtayı avazı çıktığı kadar bağıarak okumaya başlar:

KİTA

Ey mürüvvet sahibi bir kahve ya beş paracık
Lütfedin zira tükendi bende ki tabü tüvan*
Bir yudum kahve içindir ettiğim bu serfuru*
Yok, gözümde mangır asla istemem bir zerre nân*

Dilencinin bu kıtada söylediği sözlere sinirlenen bir zât karşılık olarak ona şu kıta ile cevap verir:

KİTA

Ettin yüzünü kahve gibi simsiyah ey kes
Zakkum içesin ya bu nasıl sel sualdir
Karnın tok ise yetmedi mi işte bu nimet
Şaştım şu senin aklına, ya Râb bu ne haldir.²⁹⁵

Yukarıdaki dizelerde, zevk için kahve isteyen dilencinin tavrı eleştirilmiştir. Zevk için istemek çok tuhaf karşılanan bir durum olarak görülmüş, dilencililiğin yüz karası bir davranış olduğu vurgulanmıştır.

2.3.6. Tembellik

Sözlükte tembel, “Çalışmaktan hoşlanmayan, çaba göstermeyen, gayretsiz ve iş yapma hususunda ağır davranan kimse ” anlamına gelmektedir.²⁹⁶

²⁹⁵ Mürettip H, “Bir Kahve Dilencisi”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.189, s.5.

*İzdirâr: Çaresizlik.

*Danışmend: Bigili.

*Pendü: Öğüt.

*Efgem: Üzücü.

*Ferzend: Oğul.

*Mezemet: Yeme.

*Tabü tüvan: Güç-Kuvvet.

*Sarfuru: Baş Eğme.

*Nân: Ekmek.

²⁹⁶ Ayverdi, Cilt.3, s.3103.

*Sel sual: Yanılma.

*Kes: Kişi.

*Telehhüf: Üzülme.

*Atalet: Tembel.

İslam dini sürekli olarak insanları gelişmeye yöneltir. Tembelliği de hoş karşılamaz. Kişinin bilgisini ve kültürünü artırması iş verimliliğini yükseltmesi, ahlakını güzelleştirmesi gelişmenin en güzel işaretleridir. Kişi kendini geliştirebilmesi için tembellikten uzak durmalıdır. Bilenle bilmeyen, kuvvetli ile zayıf elbette bir değildir. Gelişmeye açık, çalışan insanlar, tembel olan, kendini yenilemeyen insanlardan daha üstün olur. O hâlde toplumların gerisinde kalmamak ve medeniyetten kopmamak için tembellikten uzak durmalı ve çalışarak kendini geliştiren insanlar olmalıdır.

ÇMG’de, işlenen konulardan biri de tembelliktir. Tembellik temalı konularda genellikle mektep çocukları bilinçlendirilmek istenmiştir. Bu bağlamda; onlara, tembelliğin zararları ve kötü bir davranış olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ömrün boş vakit geçirerek geçmeyeceği gerçeği vurgulanmıştır. İlim ve marifetin insanı daima mutlu kılacağı ifade edilmiştir.

Bütün bu yargılardan hareketle sonuçta, mektep çocuklarının derslerine daha iyi çalışmaları amaçlanmıştır denilebilir.

ÇMG’de bu konu, “Mini Mini Refikalarım”, “Tembel Çocuklara” ve “Sınıfta İkbâ” başlıklı aşağıdaki şiirlerde işlenmiştir:

MİNİ MİNİ REFİKALARIMA

Ataletle geçen vakte,
Telehhüflar* teessüfler,
Cehaletle geçen vakte,
Küçük bir tıfil cahildim,
Gelirdi oynamak pek hoş
Oyuncaklar saâdeti,
Benim’çün ey refikam,
Çiçekler, bahçelerdi hep,
Şebabetle güzergâhım
Tek ve تنها gezerdim ben,
Yeşil otlar, hazin yerler,
Enis dil, safagâhım.
Geçerdi böyle âvanım
Geçerdi tatlı evkâtım*
Bu hal üzere cehalette
Sanırdım ben gider ömrüm,
Müserret de bu hâlette
Meğer yanlış imiş fikrim

Karar yokmuş sabâvette.²⁹⁷

Yukarıdaki şiirde tembelliğin zararları, çocukların kendi ifadelerinden aktarılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin, çocukların davranışlarının biçimlendirilmesinde etkili rol oynadığı düşünülebilir. Çünkü çocukların emsallerinden çok kolay etkilendiği gözlenmektedir.

ÇMG’de, tembellik teması, “Tembel Çocuklara” başlıklı diğer bir şiirde şöyle işlenmiştir.

TEMBEL ÇOCUKLARA

Âmân atalet etmeyin, bu rutbe gaflet etmeyin
Nukût ve mala istinât edip atâleti i’tiyad
Eden ne gaflet eyliyor, büyük cehalet eyliyor
Nükûta pek dayanmayın çalışmadan usanmayın
Bütün meziyet-i beşer, bugün saâdet-i beşer
Değil mi sa‘ye müftedir, evet refah onunladır
Yiyip içip çalışmayan mezâhime* alışmayan
Cihanda hep zelîl ü hor, sonunda pek sefil ü hor
Olur, da bulmaz i’tibar revâmı zillet-i ihtiyar
Vakit nakit değil mi ya? Yazıktır eylemek heba
Dem-i şebâbetiniz bikez geçer, bu dem çabuk güzâr eder
Bilin ki ilm ü marifet, verir refah ü mes‘adet
Sefa-yı ömrü hep bulun, cihanda bahtiyar olun
Ana baba yarın ölür, neler olur neler olur
Bu hoş zamanınız geçer, zaman size neler eder
Yakında hep büyürsünüz, o dem duyar görürsünüz
Meşekkat-i zamaneyi, sefalet-i zamaneyi
Devam ederse haliniz, biter nukût ve malınız
O demde nâdim-i hayat, olur, ararsınız memat
Çalışmalı, çalışmalı, çalışmaya alışmalı
Maârif ehli olmalı, Tarık-ı Hakk’ı bulmalı.²⁹⁸

Yukarıdaki şiirde; tembelliğin büyük bir gaflet olduğu, para ve mala güvenip tembellik etmenin cehalet olduğu, zamanın iyi değerlendirilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuş, çalışmak büyük bir meziyet olarak görülmüş ve insanın mutluluğu bu meziyete bağlanmıştır. Bütün bunlarla birlikte, eğitilmiş ve Hakk yolu bulan insan olmanın önemine vurgu yapılmıştır.

²⁹⁷ Hicabi, “Mini Mini Refikalarım”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.135, s.6.

²⁹⁸ Abbas Havari, “Tembel Çocuklara”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.130, s.2.

Ayrıca tembellik, insanı dünyada hor görülen, sefil bırakan ve itibarsızlaştıran olumsuz bir davranış şekli olarak nitelendirilmiştir.

ÇMG’de tembellik teması, “Sınıfta İkbâ” başlıklı aşağıdaki şiirde şöyle işlenmiştir:

SINIFTA İBKA

Efendim, anladım şimdi hatamı
Atâlet etmişim buldum cezamı
Sanırdım imtihanı bir kolay iş
Bugün bildim ki bu âsân* değilmiş
Muallimler, mümeyyizler bahane
Benim yok iktidarım imtihana
Atalet olmasaydı bende hâkka
Beni sınıfımda etmezlerdi ibka.²⁹⁹

Yukarıdaki şiirde de, tembelliğin ne tür zararlara yol açtığı anlatılmıştır. Çocukların tembellikten uzak durmalarını sağlamak için, örnekler mektep çocuklarının hayat hikâyelerinden seçilmiştir. Buradaki örnekte tembelliği yüzünden sınıfta kalan bir çocuğun hikâyesi kendi ifadelerinden aktarılmıştır.

2.3.7. Alkollü İçki İçmek

İçki, içildiğinde insanın aklını ve iradesini kullanmasını engelleyen, uyuşturucu etkisi bulunan maddelere denir. Beyin üzerinde etki yaparak insan zekâsını ve karar verme yeteneğini olumsuz yönde etkiler. Pek çok kötü ve yanlış davranışın ortaya çıkmasına neden olur.

İslam dini alkollü içeceklerin içilmesini yasaklamıştır.³⁰⁰ Peygamberimiz de: “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.”³⁰¹ buyurarak alkollü içkinin her türlü kötülüğe neden olduğunu vurgulamıştır.

ÇMG’de, birçok sosyal soruna neden olan alkollü içki konusu ele alınıp işlenmiştir. Genç beyinlerin zararlı alışkanlıklardan korunması amaçlanmıştır.

²⁹⁹ Sa’dî, “Sınıfta İbka”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.4, Sayı.157,s. 5.

³⁰⁰ **Kur’an**, Maide Suresi, Ayet 90.

³⁰¹ Suyûti, “Camiu’s- Sağır”, Cilt.2, s.12.

*Evkât: Zaman.

*Mezâhim: Zaman.

*Âsân: Kolay.

*Sebin: Gece.

ÇMG’de, “Ser-hoş” başlıklı aşağıdaki şiirde şarhoş olan insanların bilinçsizce davranışları nedeniyle toplumda düştükleri gülünç durumlar betimlenmiştir. Bu kişilerin durumundan ibret alınarak içki vb. zararlı alışkanlıklardan çocukların uzak tutulması amaçlanmıştır.

SER-HOŞ

Düşecek, sallanıyor bi-çare
Her gören hâline hande ediyor
Çarpacak... İşte yine duvara
Evine her gece böyle gidiyor

Bekliyor evde zavallı karısı
Kocasını gelmedi hâlâ gelecek
Bekliyor geçti şebini* de yarısı
Nerde kaldı merak etmede pek,

Gece saat yediye gelmiş idi
Geldi zilzurna o da hanesine
Başladı zevcesini şetme yine
Susuyor zevce ne yapsın şimdi

Uyuyor herkes evinde rahat
O ise şimdi taam eyleyecek
Veriyor her gece böyle zahmet
Bilmiyor hiçte mürüvvat ne demek

Çekiyor bunları bi-çare kadın
İstiyor etmeği bazen isyan
Gelir efkârına evlâdı hemen
Yine mahzun bükülür boynu onun.³⁰²

2.3.8. Tütün Kullanmak

ÇMG’de, ele alınan zararlı alışkanlıklardan biri de tütün kullanmaktır. Burada tütün kullanmaktan maksat sigara içmektir. Zaten sigaranın da insan sağlığı açısından pek çok zararı vardır. Sigara kullanmanın, zararlı bir alışkanlık olduğu ve zararların neler olduğu belirtilmiştir.

³⁰² Yusuf, “Ser-hoş”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.116, s.3.

ÇMG’de, aşağıda örnek olarak verilen “Eğlence” başlıklı metinde, sigara ile keyif yapan adamın durumu eleştirilmiş ayrıca sigara içmenin de bir adabı olduğu ve her şeyde tedbirli olunmasının gerekliliği şöyle belirtilmiştir:

Penceredeki herifi görüyor musun? Sigara içerek keyif çatıyor. Etrafı temaşa ediyor. Dünya umurunda değil, sigara ağızlığındaki sigara da bitmek üzere, sokaktan da bir adam bastonunu koltuğuna almış gidiyor. Penceredeki sahibi keyf, bir aralık sigaralığını şöyle bir kuvvetlice üfledi. Yuuuuf! Ateşli sigara aşağı düşüyor, düştü ama nereye? Sokakta giden adamın ensesine. Zavallı adam neye uğradığını şaşırды. Sigaranın ateşi ensesini yaktığından bağırarak kaçmaya başladı. Fesi bir tarafa kendisi bir tarafa gidiyor. Bu hal oldukça gülünç ise de penceredeki adamın da gaflet veya terbiyesizliğine delildir. değil mi?

İnsan her şeyde ihtiyat ve terbiye ve dikkati elden bırakmamalıdır. Hatta pencereden sokağa bir çöp atmak hususunda bile zira ufak bir şeyden büyük bir zarar tevellüd eder.³⁰³

ÇMG’de, zararlı alışkanlıklar konusunda verilen “Tütün” başlıklı aşağıdaki diğer örnekte de tütünün hiçbir faydasının olmadığı ve zararlı olduğu belirtilmiştir. Bu durumun herkes tarafından bilindiği, hükümetin de vatan evlatlarını korumak için tedbir amaçlı tütünü yasakladığı hâlde küçük çocukların ceplerinde tütün bulunmasına bir anlam verilemediği hayretle ifade edilmiştir. Çocukların tütün kullanmasında, anne-babaların suçlu olduğuna dikkat çekilmiş, ayrıca onlar bu duyarsızlıklarından dolayı eleştirilmiştir.

Tütünün hiçbir faydası olmadığı bilakis mazarrâtı* olduğu herkesin tahtı tasdikinde iken gariptir ki isti’malı şu günlerde yine ileri gidiyor. Hatta küçücük çocukları bile ceplerinde tütün kutuları, ellerinde kalıp sigaraları bulunuyor. Acaba bu masumların kabahatleri var mıdır? Hayır, çünkü bunlar daha iyiyi, fenayı fark edemezler. Asıl kabahat bu çocukların annelerinde babalarındadır. Çocuk daha kucakta iken validenin tütün içtiklerini görür. Biraz sonra yürümeğe başlayınca peder veya validesinin ellerindeki sigarayı alarak onları taklide yani sigarayı ağzına götürerek tütütmeye yeltenir. Valide çocuğun bu cüretini görüp de biraz müsaadeliçe davranır yahut çocukları iyi bir şey yapıyormuş

³⁰³ **Çocuklara Mahsus Gazete**, “Aman Ensem”, Cilt.4, Sayı.162, s.8.

gibi gülüverirse zavallı masumlarda küçücük vücutlarını o sem-i mahsub* ile temsime* başlarlar.

Hükümetler tütünün men ‘i isti‘mali hususunda elden gelen sa‘y ve gayreti diriğ etmiyor mükatebte tütün içmeyi şiddetle men ediyor. Niçin? Evlad-ı vatani temsimden vikâye için değil mi? Evet, o halde biz ne için kendimizi tütünün kuvve-i mihribânesinden muhafaza etmeyelim? Zaten tütün içenlerden herhangi birine sorulsa mazarratını gördüğü halde terk edemediğini söyler. Pekâlâ, şimdi herkes fenalığından bahsedip dururken tütün isti‘maline bu derece inhimakındendir.*.³⁰⁴

³⁰⁴ E.Nizami, “Tütün”, **Çocuklara Mahsus Gazete**, Cilt.3, Sayı.125, s.1-2.

*Mazarrat: Zarar.

*Sem-i Mahsub: Harap Edilmiş.

*Temsim: Zehirleme.

*İnhimak: Fazla Düşünme.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanın ve içinde yaşadığı toplumun davranışlarına değerleri yön verir. Kişinin dinî inanç ve ibadetleri, ahlaki yapısı, kültürel anlayışı onun sosyal hayattaki değerlerine yön veren temel ölçütlerdir. Değerler, sosyal hayatı düzenler, bireyler arası bağlılığı artırır. İnsan bütün hareketlerini, davranışlarını ve ilişkilerini bazı ölçüler, normlar ve değerler çerçevesinde yapar. Bu değerlerle bezenmiş insanlar da toplumları oluşturur.

Değerlerin devlet sistemlerindeki yeri de önemlidir. Devlet sistemi, hangi değer üzerine kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, devletin eğitim sisteminde de değerlerin öğretilmesi hedef olarak belirlenir.

II. Abdülhamid döneminde, değerlerin korunması ve yaşatılması, mekteplerin yanı sıra basın yayın yoluyla da sağlanmak istenmiştir. Bu bağlamda, değer eğitime önem verilmiş, kız ve erkek çocukların, dinî ve ahlaki değerleri kazanmasında çıkarılan çocuk dergilerinin önemli rolü olmuştur.

ÇMG aracılığıyla aktarılan değer eğitimi ve öğretimi, genelde teori, kısmen uygulama şeklinde yapılmıştır. Çocuklar, aktarılan bilgilerle bilinçlendirilmek istenmiştir. Dergide, model olmaları noktasında anne-babalara gerekli sorumlulukları hatırlatılmıştır.

II. Abdülhamid dönemi, basın hayatında sıkı tedbirlerin alındığı bir dönemdir. Bu dönemde Maarif Nizamnamesi ile mekteplerin müfredatlarında yeni düzenlemelere gidilmiş; Osmanlı toplumunda, dîni ve ahlaki değerlerin öğretilmesi ve yaşatılmasına büyük önem verilmiş. bu doğrultuda, okutulan ahlak derslerinin saati artırılmıştır. Böylece dinî ve ahlaki değerlere bağlı bir nesil yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

ÇMG, Osmanlı toplumunda “kız ve erkek çocukların dinî ve ahlaki değerlerle donatılması ve geniş bilgi sahibi olmalarını” sağlamak için yayın hayatına atılmış bir çocuk dergisi olması bakımından önemlidir.

ÇMG, II. Abdülhamid döneminde yayımlanan çocuk dergileri arasında, “zukur-u inas” ifadesi ile “etfâl-i vatan” ifadesini birlikte kullanan ilk çocuk dergisidir. Bu anlayış, derginin, gelecek nesillerin nitelikli yetiştirilmesinde önemli rol oynayacak anne adaylarının iyi eğitilmesine katkı sağlamak amacına yöneliktir.

ÇMG, her yaş grubuna hitap eden bir çocuk dergisidir. Dergide ibtidâiyeden rüşdiyeye, idadiye ve yükseköğretime kadar farklı düzeydeki öğrencilere yönelik dinî ve

ahlaki değerlerle ilgili metinler bulunmaktadır. Bu özelliği ile derginin okur kitlesinin genelde öğrenci ve öğretmenlerden oluştuğu söylenebilir. Ancak dergi her yaşı grubuna hitap ettiği halde, incelenen sayılarda dergide, çocukların yaşı grupları ve gelişim düzeylerinin bazen dikkate alınmadığı görülmektedir.

ÇMG’de hikâye, roman, fabl, şiir, fıkra, anı, atasözleri, bilmece türlerinde edebi metinler yayımlanmıştır. Bu metinlerde, çocukların kolay algılamaları için sade bir dil kullanılmaya çalışılmış olmasının yanı sıra bazı metinlerde de dilin ağırlaştığı görülmüştür.

Derginin içeriğinde; mekteplerin önemine değinilmesi, mekteplerde okutulan ders içeriklerini destekler mahiyette bilgilere yer verilmesi, bazı büyük şahsiyetlerin menkıbelerinin anlatılması ve bazı İslam âlimlerinin eserlerinin tanıtılmasına yer verilmiş olması derginin, geniş bir okur kitlesi tarafından yakından takip edilmesini sağlamış ve uzun süreli bir yayın organı olmasında etkili olmuştur.

On iki yıl süreyle yayın yapan ÇMG, kullandığı edebî türlerle, çocuk edebiyatı açısından önemli bir rol oynadığı gibi, değerler eğitimi açısından da önemli özellikler taşır. Bu açıdan değerlendirildiğinde değerler eğitiminin gelişmesine önemli katkıları olduğu söylenebilir. Örneğin, ÇMG’de yayımlanan farklı edebi türlerdeki metinlerin pek çoğunda okurların dinî ve ahlaki açıdan arzu edilen olgunluğa ulaşmalarını amaçlayan bilgilere yer verilmiştir. Bu metinlerde çocukların ahlaki değerler edinmelerine, Osmanlı toplumunda kabul görmeyen olumsuz davranışlardan ve zararlı alışkanlıklardan uzak durmalarına, mektep çocuklarının tembellik göstermeyip çalışarak derslerinde daha başarılı olmalarına, dünya ile ilgili ufuk açıcı görüşlere yönelik bilgiler verilmiştir.

ÇMG’de, çalışkanlık, büyüklere saygı, dürüstlük, yardımseverlik, cömertlik, merhametli ve sorumluluk sahibi olmak gibi ahlaki değerler çocuklara kazandırılmak istenmiştir. Bununla birlikte, dedikodu yapan, cimri olan, yalan söyleyen, kıskançlık eden, öfkeli olan insanların ise toplum tarafından sevilmeyeceğı ve böyle davrananların hiçbir zaman mutlu olamayacakları belirtilmiştir. Bu açıdan Osmanlı toplumunda dîni ve ahlaki değerlerin benimsetilmesi ve korunmasını amaç edinen bu derginin yayımlanması önemli bir faaliyettir.

Dergideki bazı metinlerde batıl inançlara da yer verildiği görülmektedir. Biliyoruzki batıl inançlar, çocukların doğru bilgi edinmelerinin önüne geçtiği gibi, İslam dininin de yanlış algılanmasına sebep teşkil edebilir.

Dergide yayımlanan fıkra, latife ve eğlence başlığı altındaki görsellerle, çocukların eğlendirilerek eğitmek istenmesi, çocukların duyuşsal ve bilişsel gelişim düzeyinin göz önüne alındığı izlenimini vermektedir.

Dergideki roman, hikâye ve fabllarda çocukların hayal dünyalarının geliştirilmesine yönelik -sınırlı da olsa- katkı sağlandığı görülmektedir.

ÇMG'de farklı edebî türlerde yayımlanan bütün metinlerde, değer eğitimi, çocuklara daha çok nasihatle kazandırılmak istenmiştir.

Dîni değer olarak; evrendeki varlıklardan hareketle, somut örnekler verilmiş, çocuklara Allah inancı kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ibadetlere değinilmiş, özellikle Ramazan ayının önemi ve fazileti hakkında geniş bilgilere yer verilmiş olup bu bağlamda bayramlarda kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara yönelik yardım kampanyaları başlatılmış, bağışta bulunanların isimleri dergide yayımlanarak okurlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik edilmiştir. Günümüzde bu tür faaliyetler kitle iletişim araçları vasıtasıyla geliştirilerek bir değer olarak hâlen yaşatılmaktadır.

Dergide, çocukların konulara dikkatini çekmek için metin içeriklerinde resimler kullanılmıştır. Bu resimler incelendiğinde, bazılarının metin içeriği ile örtüşmediği ve işlenen konuları desteklemediği görülmektedir. Bazı resimlerde içerik olarak olumsuz öğelere yer verilmiştir. Burada amaç, çocukların dinî ve ahlaki açıdan olumsuz görsellerden ibret almalarını ve bu kötü davranışlardan uzak durmalarını sağlamaktır.

Dergide yayımlanan bazı resimler, Avrupa gazetelerinden alınan ve Osmanlı kültürünü yansıtmayan resimlerdir. Özellikle tanzimatın etkisiyle; dergide kullanılan resimlerdeki kıyafetler, Osmanlı kültürüne uyarlanmamıştır. Bazen de fotoğraf karelerindeki tavırlar Avrupai bir duruş sergilemektedir. "Alafranga Raks", Amerika'nın... Şehrinde Müdire-i nisvan ve müdire-i madam... Ve şehrin resmi" bunlara örnek verilebilir. Bu tür görseller, Osmanlı toplumunda benimsetilmek istenen dinî ve ahlaki değerlerle tezatlık oluşturmaktadır.

Dergide, dinî ve ahlaki açıdan önemli olan anne-baba nasihatı dinleme vb. değerlerin kazandırılmasında; dayakla cezalandırma uyarısı ve mektebe gitmek

hususunda ise büyüklerin yönlendirmesine uymamanın, onlara saygısızlık sayılması, o dönemin klasik eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Çocuklara okulu sevdirmenin tek yolu nasihatten ibaret olmadığı gibi, çocuğa olumlu davranış kazandırmada dayak da bir çözüm değildir. Ayrıca bu uygulama, İslam'daki eğitim anlayışı ile de bağdaşmamaktadır.

Dergide, yabancı dillerden çevrilen hikâye ve roman türünde eserler de yayınlanmıştır. Bu metinlerde, “baba” sözcüğü yerine “peder,” “anne” sözcüğü yerine “mader” sözcükleri Osmanlı Türkçesine uyarlanmadan kullanılmıştır. Ayrıca “On Sekizinci Asırda Bir Mektepli” başlıklı anıda da bu sözcükler kullanılmıştır. Bu durum, derginin Batı kültüründen etkilendiği izlenimini vermektedir.

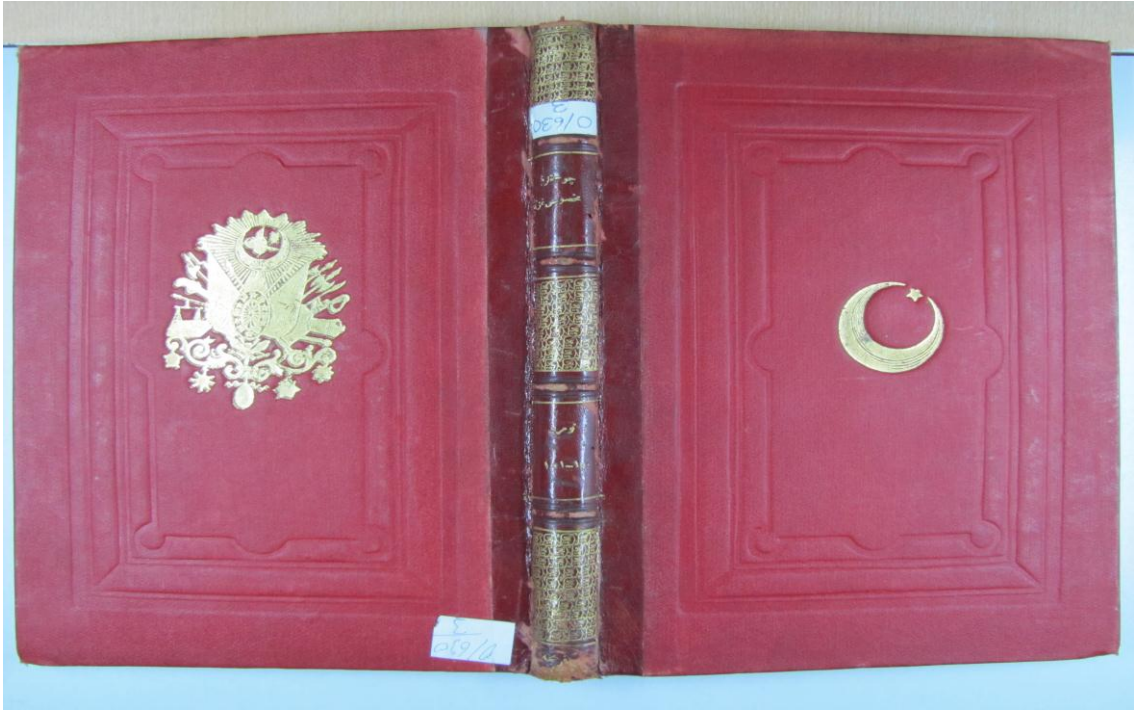
Derginin incelenen bölümleri göz önünde bulundurulduğunda, dergide dinî ve ahlaki konulara ağırlık verildiği görülmektedir.

Günümüzde ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi “Ahlak” öğrenme alanı incelendiğinde ÇMG’de ele alınan konuların başlık olarak birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Örneğin; ilköğretim 4. 5. 6. 7 ve 8. sınıf “Ahlak” öğrenme alanlarındaki üniteler; Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik, Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım, İslamın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar, Din ve Güzel Ahlak başlıklarından oluşmaktadır.³⁰⁵ Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı süreli yayınlarından olan “Diyanet Çocuk” dergisi ve Kur’an Kursu Öğretim Programı’nda okutulan kitaplar arasında yer alan “İnancım, İbadetim ve Ahlakım” adlı ders kitaplarının da konu başlıklarıyla örtüşmektedir.

Bu çalışma, kendinden önce hazırlanmış olan nüshaların devamını teşkil ettiği gibi kendisinden sonra yapılacak olan ÇMG’de değer eğitimi ile ilgili çalışmalara da ışık tutacaktır. Nitekim bu çalışmalar tamamlandığında günümüz değer eğitiminin misyonunu yüklenmiş olan din öğretimi alanındaki kitapların hazırlanmasında kaynak teşkil edecek nitelikte olduğu söylenebilir.

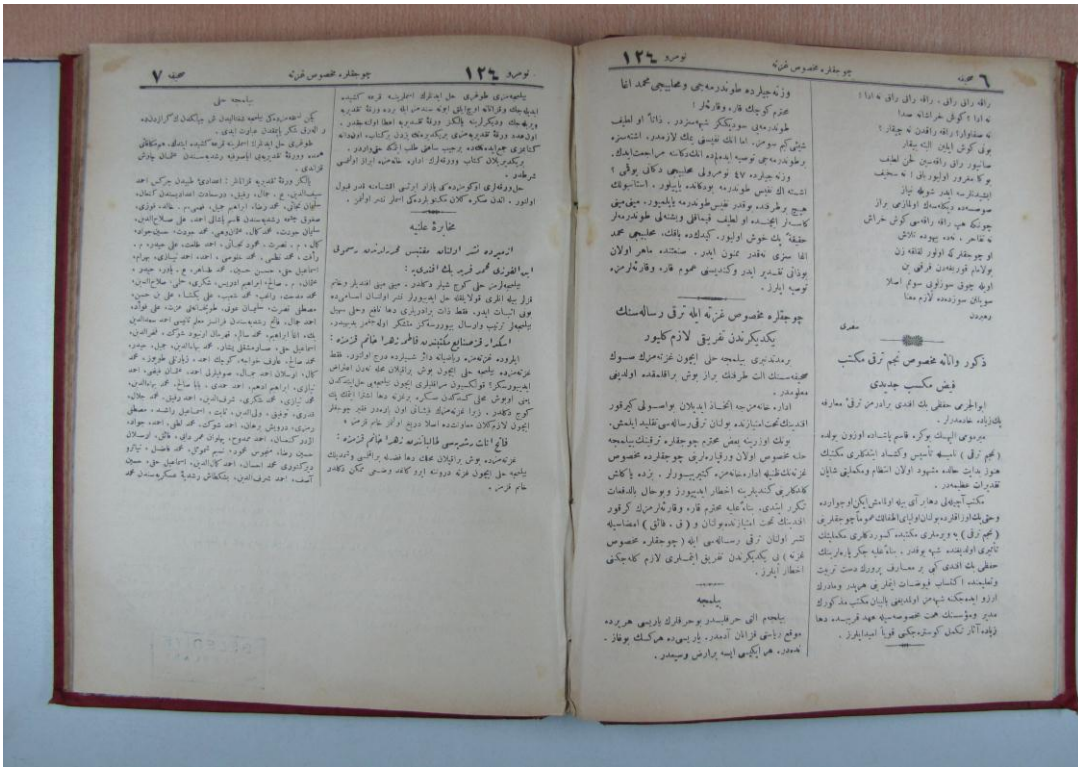
³⁰⁵ Örneğin bk. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı.

EKLER

Çocuklara Mahsus Gazetesi'nin 3. Cildinin kapağı

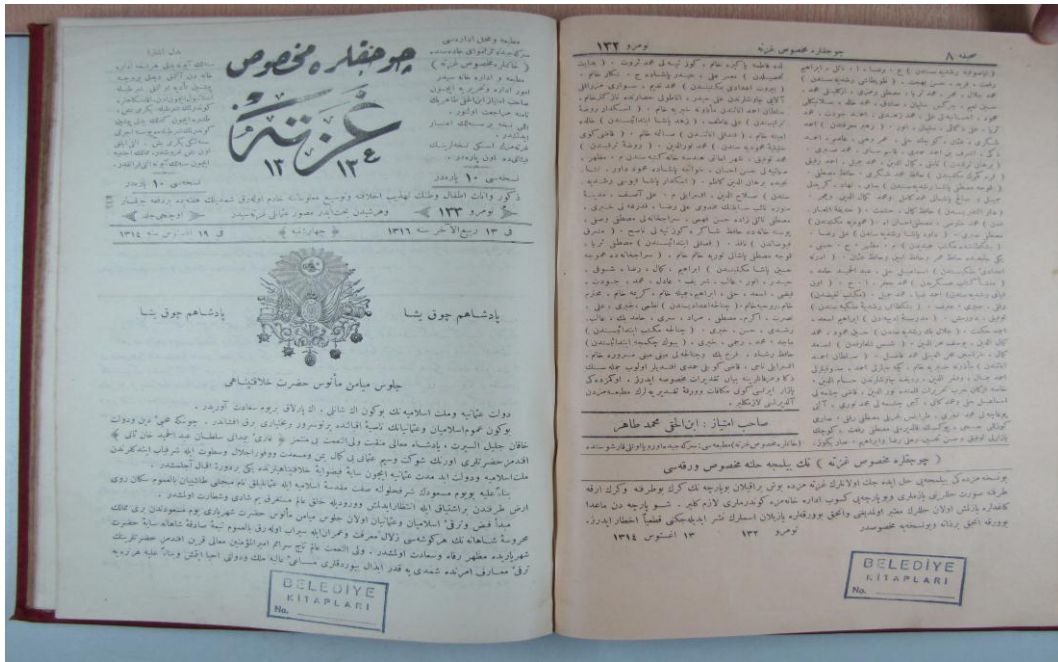

Çocuklara Mahsus Gazete'de Bilmece örnekleri

Çocuklara Mahsus Gazete'de Avrupai tarz resimlere örnek

Çocuklara Mahsus Gazete'de II. Abdulhamid'e övgü örnekleri

Çocuklara Mahsus Gazete'de eğlence başlığı altında verilen resim örnekleri

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aydın, Mehmet Zeki ve Şebnem Gürler. **Okulda Değerler Eğitimi**. 1. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Bayraktar, Bayraklı. **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli**. 1.Basım. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008.

Bilgin, Beyza. **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

Bilgin, Beyza ve Mualla Selçuk. **Din Öğretimi**. Ankara: Akid Yayıncılık,1991.

Bilhan, Saffet. **Eğitim Felsefesi**. Cilt.1, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1991.

Birinci, Necat. “Yazılı Kompozisyon Türleri,” Zeynep Korkmaz (Ed.) ve diğerleri, **Türk Dili ve Kompozisyon** içinde. Ankara: Ekin Kitabevi, 2005, ss. 315-350.

Bolay, Süleyman Hayri ve Kazım Sarıkavak. **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi**. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2003.

Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. **el-Camiu's-Sahih**. İstanbul: Çağrı Yayınları, Tunus, 1992.

Çapanoğlu, Münir Süleyman. **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**. Hür Türkiye Dergisi Yayını, 1962.

Compte-Sponville, Andre. **Büyük Erdemler Risalesi**. Işık Ergüden (çev.). İstanbul, 2004.

Çelikkaya, Hasan. **Eğitim Sosyolojisi**. İstanbul, 1996.

Ergin, Osman. **Türk Maarif Tarihi**. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ertuğ, H.Refik. **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**. İstanbul, 1970.

Hökelekli, Hayati. **Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**. 1.Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

İbn-i Mace, **Sünen**. Cilt.1, Beyrut, 1986.

Kaplan, Mehmet. **Kültür ve Dil**. İstanbul, 2000.

Kılıç, Recep. “Ahlak Felsefesi”, Müfit Selim Saruhan (Ed.) ve diğerleri, **İslam Ahlak Felsefesi** içinde. 1. Basım. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012, ss.1-64.

Kodaman, Bayram. **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**. 2.Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Köknel, Özcan. **İnsanı Anlamak**. İstanbul: Altın Yayınları.

Kür, İsmet. **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.

Nirun, Nihat. **Aile ve Kültür**. Ankara, 1990.

Okay, Cüneyd. **Eski Harfli Çocuk Dergileri**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

Parlatır, İsmail. “Öteki Edebi Türler”, Zeynep Korkmaz (Ed.) ve diğerleri, **Türk Dili ve Kompozisyon** içinde. Ankara: Ekin Kitabevi, 2005, ss.357-401.

Tirmizî, **Birr**, Beyrut, 1992.

Tozlu, Necmettin.ve Cem Topsakal. “Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde DeğerlerEğitimi”, Recep Kaymakcan (Ed.). ve diğerleri. **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu** içinde. İstanbul: DEM Yayınları, 2007, ss.180-181.

Türer, Celal. “İslam Ahlakının Öngördüğü İnsan”, Mehmet Emin Özafşar (Ed.). **Ahlakım** içinde. 8.Basım. Ankara: DİB Yayınları, 2009, ss.33-44.

Uysal, Veysel. “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dinî Hayat ve Kadına Bakış Eğilimleri”, Recep Kaymakcan (Ed.). ve diğerleri, **Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu** içinde. İstanbul: DEM Yayınları, 2007, ss.215-240.

Ülken, Hilmi Ziya. **Değerler Felsefesi**. İstanbul: ÜlkenYayınları, 2001.

Yörükoğlu, Atalay. **Çocuk Ruh Sağlığı**. 29.Basım, Ankara: Özgür Yayıncılık, 2008.

Diğer Yayınlar

Akbaş, Oktay. “Türk Milli Eğitim Sistminin Duyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin)İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE, 2004.

Art, Nur. “Ebu Dâvud’un Sünen’i Işığında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatındaki Temizlikle İlgili Konuların Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış YüksekLisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2013.

Ayverdi, İlhan. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**.2.Basım. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi, 2005.

Atmaca, Gülşah, “Çocuklara Mahsus Gazete’de Değer Eğitimi(1-100.sayılar)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2011.

Balcı, Ahmet. “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’”, **Tübar**. Sayı.13, Bahar, 2003, ss. 320-346.

Bayat, Nihat. “Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası)Çocuk Eğitimindeki İşlevleri”,. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**._Dokuz Eylül Üniversitesi. SBE, 2002.

Bayrak, M.Orhan. **Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, İstanbul: Küll Yayınarı, 1994.

Develioğlu, Ferit. **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**.26. Basım. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

Demirtaş, Sıddıka. “Çocuk Yuvasında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Değer Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Etkinliği”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Hacettepe Üniversitesi SBE, 2009.

Dinî Terimler Sözlüğü. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.

Durmuş, Abdülkadir. “1897-1910 Yılları Arasında Çıkan Eski Harfli Çocuk Dergilerinin Çeviri Metinleri üzerine”, **Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi**. Sakarya Üniversitesi SBE, 2007.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt.1.

Gültürk, Kirman. “Çocuklara Mahsus Gazete’nin 1-50 Sayılarının Sistematiik Tedkiki ve Umumi İndeksi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi 1981.

Küçük, Sena. “İlk Türkçe Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi SBE, 2010.

Meydan, Hasan. “İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Sakarya Üniversitesi SBE, 2012.

Soysaldı, Mehmet. “İslam’da Çalışmanın Yeri ve Önemi”.<http://firat.edu.tr> (23.06.2013).

Taş, Elvan Başaran. “Türkiye’de Çocuk Dergilerinin Eğitime Katkısı ve Milliyet Kardeş Dergisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2008.

Yaman, Havva Sena. “Eski Harfli Dergilerden Çocuklara Mahsus Gazete: Tahlili Fihrist İnceleme, Metin”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi SBE, 2004.